

Sławomir Śliwa

**Wybrane problemy
resocjalizacji nieletnich
w młodzieżowych ośrodkach
wychowawczych**

Wyższa Szkoła
Zarządzania i Administracji
w Opolu

S ł a w o m i r Ś l i w a

**Wybrane problemy
resocjalizacji nieletnich
w młodzieżowych ośrodkach
wychowawczych**

Opole 2013

Recenzenci

prof. dr hab. Wiesław Sikorski
prof. dr hab. Jerzy Szczerbiak

Komitet Redakcyjny

Marian Duczmal (przewodniczący)
Wojciech Duczmal
Stanisław Kaczor
Franciszek Antoni Marek
Zenona Maria Nowak
Stawomir Śliwa

Projekt okładki

Janina Drozdowska

Redakcja i korekta

Maria Szwed

Redakcja techniczna

Janina Drozdowska

ISBN 978-83-62683-34-5
978-83-7511-165-1

Seria MONOGRAFIE I OPRACOWANIA
pod redakcją prof. dra hab. Mariana Duczmała

WYDAWNICTWA
WYŻSZEJ SZKOŁY ZARZĄDZANIA I ADMINISTRACJI W OPOLU

Dystrybucja

Biblioteka Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Opolu
45-085 Opole
ul. Niedziałkowskiego 18
tel. 77/4021 900 do 901
4021 930
fax 77/4566 494
e-mail: info@poczta.wszia.opole.pl
www.wszia.opole.pl



WYDAWNICTWO INSTYTUT ŚLĄSKI Sp. z o.o.

45-082 Opole, ul. Piastowska 17, tel. 77/454 01 23

e-mail: wydawnictwo@is.opole.pl

Nakład 150 egz. Objętość 10,70 ark. wyd., 12,00 ark. druk.

Spis treści

Wstęp	7
R o z d z i a ł I	
Z ZAGADNIEŃ RESOCJALIZACJI NIELETNICH	12
1.1. Zarys dziejów resocjalizacji nieletnich w Polsce	12
1.2. Podstawy prawne resocjalizacji nieletnich	21
1.3. Resocjalizacja nieletnich w polskim systemie opiekuńczo-wychowawczym	28
1.3.1. Resocjalizacja w środowisku otwartym	28
1.3.2. Resocjalizacja w środowisku instytucjonalnym	44
1.4. Problematyka resocjalizacji nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych	53
R o z d z i a ł II	
METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH NAD RESOCJALIZACJĄ	69
2.1. Przedmiot i cel pracy	69
2.2. Problemy i hipotezy badawcze	72
2.3. Metody, techniki i narzędzia badawcze	74
2.4. Organizacja i przebieg badań	76
R o z d z i a ł III	
KADRA PEDAGOGICZNA A PROCES RESOCJALIZACJI	81
3.1. Formy, metody i środki oddziaływań resocjalizacyjnych stosowane w MOW	81
3.2. Kompetencje kadry wychowawczej	85
3.3. Klimat społeczny MOW	91
3.4. Profil osobowy wychowawców	98
3.5. Ocena procesu resocjalizacji w placówce w percepcji wychowawców	103
3.6. Ocena skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych	109

R o z d z i a ł IV	
NIELETNI A PROCES RESOCJALIZACJI	114
4.1. Charakterystyka wychowanków MOW	114
4.2. Ocena oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych w opinii nieletnich	126
4.3. Postrzeganie kadry pedagogicznej przez wychowanków	132
4.4. Ocena przydatności oddziaływań resocjalizacyjnych do funkcjonowania poza placówką	135
4.5. Wpływ kontaktów z rodziną na proces resocjalizacji	138
Zakończenie	142
Literatura	153
Summary	165
Aneks	167
Spis rycin	191
Spis tabel	191
Spis wykresów	192

Proces resocjalizacji nieletnich jako problem badawczy jest zjawiskiem niesłychanie ważnym. Przez dokładne zdiagnozowanie tego procesu jesteśmy w stanie efektywniej pomagać tym młodym ludziom, którzy z różnorodnych powodów zeszli z drogi życia społecznie akceptowanej¹.

Liczba nieletnich, wobec których sądy prowadziły postępowania wzrosła ze 103 200 w 1999 r., aż do 138 972 w 2007 r., by osiągnąć poziom 124 448 w 2009 r. Postępowania te odnosiły się do nieletnich w wieku 12–17 lat, w tym bowiem przedziale najczęściej prowadzonych było spraw związanych z demoralizacją. Należy podkreślić, że w latach 1999–2006 nastąpił spadek liczby osób w tym wieku, co świadczy o wzroście popełniania czynów karalnych i wykazywania symptomów demoralizacji przez nieletnich z 2,6% do prawie 4,0%.

Umieszczenie nieletniego w młodzieżowym ośrodku wychowawczym należy do rzadziej stosowanych niż inne środki wychowawcze, takie jak upomnienie lub nadzór kuratora. Procentowy udział skierowań do młodzieżowych ośrodków wychowawczych obniżył się na przestrzeni lat z 3,8% w 1999 r. do 3,2% w 2008 r. Jednak w liczbach bezwzględnych odnotowano wzrost z 1635 w 1999 r. do 2107 w 2009 r. Zupełnie inaczej jest z orzekaniem przez sądy środka poprawczego w postaci umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym. Liczba postanowień w postępowaniu poprawczym wyniosła 1088 w 2009 r. wobec 1764 w 1999 r. Świadczy to o ogólnym spadku orzeczeń w tym trybie o 38,3%².

Należy pamiętać, że młodzi ludzie przebywający w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych to przede wszystkim takie osoby, które są niedostosowane społecznie. Brunon Hołyst pisze, że niedostosowanie społeczne obejmuje dzieci i młodzież, których zachowanie nacechowane jest zespołem objawów świadczących o nieprzestrzeganiu przez nich pewnych podstawowych zasad postępowania, a także norm społecznych obowiązujących osoby w wieku szkolnym³.

¹ P. K o z ł o w s k i, *Dynamika demoralizacji i przestępczości nieletnich – analiza statystyczna zjawiska i propozycja indywidualnych rozwiązań*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 69, s. 105.

² Ibidem, s. 113, 116–117.

³ B. H o ł y s t, *Kryminologia*, wyd. 10 zm. i rozsz., Warszawa 2009, s. 645.

Pełna diagnoza systemu resocjalizacji nieletnich w środowiskach instytucjonalnych, w tym w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, pomoże nie tylko osobom, które tam pracują, ale również w sposób pośredni samym nieletnim. Zrozumienie wszystkich mechanizmów, jakie rządzą procesem wychowania dzieci i młodzieży, którzy mają już na tym etapie życia konflikty z prawem, problemy z przyswajaniem norm społecznych, zaburzonym systemem wartości, czy też problemy z substancjami psychoaktywnymi, pozwoli uczynić wychowanie bardziej skutecznym. Chodzi o to, aby pomóc tym, którzy najbardziej potrzebują tej pomocy od ludzi dorosłych, czyli młodym ludziom zagubionym w pędzącym świecie. W przypadku tych osób pomoc ta być może została im okazana zbyt późno. Przecież na ich drodze pojawiły się pewne czynniki ryzyka, które spowodowały to, że ci młodzi ludzie nie potrafili sobie poradzić w codziennym życiu. Bieda, przemoc, alkohol, problemy w nauce to tylko niektóre z tych czynników, które wpływają na zachowania młodych ludzi⁴.

Na początku należy zastanowić się, na czym polega resocjalizacja. Zofia Sękowska w swym *Wprowadzeniu do pedagogiki specjalnej* podaje, że resocjalizacja to dział tejże pedagogiki specjalnej zajmujący się teorią i praktyką wychowawczych oddziaływań wobec jednostek niedostosowanych społecznie oraz zagrożonych tym niedostosowaniem. Jej przedmiotem są procesy wykoślenia wychowawczego oraz społeczno-prawnego nieletnich, uwarunkowania wczesnej przestępczości, profilaktyka oraz dynamika, a także wyznaczniki i metody skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych, głównie w ramach kurateli sądowej i zakładów poprawczych⁵. Natomiast Czesław Czapów i Stanisław Jedlewski zaznaczają wszakże, iż traktowanie pedagogiki resocjalizacyjnej jako jednego z działów pedagogiki specjalnej może ograniczać jej przedmiot do wychowania resocjalizującego osoby nieletnie i młodociane. Resocjalizująca reedukacja (pedagogika resocjalizacyjna) to proces uczenia się, w toku którego osoby uczące się podlegają zmianom, eliminowane zostają bowiem niepożądane nawyki, które są źródłem postępowania antagonistycznego i destruktywnego, sprzecznego z określonymi oczekiwaniami społecznymi. Przedmiotem pedagogiki resocjalizacyjnej jest więc resocjalizujące wychowanie specjalne⁶.

Władysław Dykcik definiuje resocjalizację jako proces wychowania jednostek wykazujących wzmożone trudności w dostosowaniu się do norm społecznych, moralnych i prawnych, które wynikają ze stanu osobowości wychowanka, z jego antagonistyczno-destruktywnego ustosunkowania się do oczekiwań społecznych. Polega na stosowaniu różnych środków leczniczych, socjoter-

⁴ Por. R. J e s s o r, *Risk behavior in adolescence: a psychosocial framework for understanding and action*, „Journal of Adolescent Health” 1991, No. 12, s. 597–605.

⁵ Z. S e k o w s k a, *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*, wyd. 2, Warszawa 2001, s. 59.

⁶ C. C z a p ó w, S. J e d l e w s k i, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 1971, s. 103–106.

peutycznych oraz form i metod wychowawczych obejmujących psychotechnikę, socjotechnikę i kulturotechnikę, naukę szkolną, a także pracę w warunkach izolacji lub w środowisku otwartym, półwolnościowym pod nadzorem kuratora⁷.

Pomimo wielu znaczeń resocjalizacji z samej definicji wynika „że jest ona zespołem nieustannie podejmowanych (przyjętą metodą) czynności w celu osiągnięcia określonego skutku (celu)”⁸.

System działań resocjalizacyjnych według Ireny Mudreckiej spełnia trzy podstawowe funkcje wobec wychowanków⁹:

- funkcję opiekuńczą – wyrażającą się w zaspokajaniu podstawowych potrzeb wychowanka oraz rozbudzaniu potrzeb wyższego rzędu;
- funkcję dydaktyczno-wychowawczą – wyrażającą się w przysposobieniu wychowanka do adekwatnego funkcjonowania w przypisanych mu rolach społecznych oraz poprzez uczestnictwo w specjalnie w tym celu zorganizowanych zajęciach;
- funkcję terapeutyczną – wyrażającą się w trafnym i rzetelnym diagnozowaniu zaburzeń i dysfunkcji, indywidualnym oraz społecznym działaniu wychowanków, postulowaniu określonych modyfikacji motywacji i postaw, a także stosowaniu odpowiednich środków leczenia somatycznego i psychologicznego, przywracających zaburzoną homeostazę jednostek.

Badania empiryczne przeprowadzone w placówkach resocjalizacyjnych pozwolą na optymalizację rozwiązań z zakresu oddziaływań resocjalizacyjnych wobec dzieci i młodzieży. Jak wskazują liczne badania (w tym Europejski Program Badań Ankietowych w Szkołach – ESPAD), coraz więcej dzieci i młodzieży sięga po substancje psychoaktywne, jest sprawcami przemocy, zachowuje się agresywnie i dokonuje czynów karalnych. Wobec nich często same oddziaływania profilaktyczne są już nieskuteczne. Dlatego należy wspomagać proces resocjalizacji, który ma na celu wypełnienie pewnej luki powstałej w życiu tych osób. Wsparcie procesu resocjalizacji nieletnich wiąże się z pomocą w tym względzie wychowawcom, którzy pracują z młodymi ludźmi. To właśnie jest kolejny powód podjęcia tych badań. Skuteczność oddziaływań wychowawczych zależy między innymi od sposobów i metod wpływu na wychowanków przez wychowawców. Poznanie najskuteczniejszych sposobów i metod zaowocuje efektywnością pracy wychowawczej w placówkach opiekuńczo-wychowawczych dla zdemoralizowanych i mających konflikty z prawem nieletnich.

⁷ W. D y k c i k, *Zakres i przedmiot pedagogiki specjalnej*, [w:] *Pedagogika specjalna. Praca zbiorowa*, red. W. Dykcik, wyd. 2 poszerz., Poznań 2001, s. 68.

⁸ S. S o b c z a k, *Resocjalizacja w ujęciu pedagogicznym*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 1, red. B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa 2008, s. 225–226.

⁹ I. M u d r e c k a, *Z zagadnień pedagogiki resocjalizacyjnej*, Opole 2004, s. 24.

Zdaniem Lesława Pytki od ponad kilkudziesięciu lat w teorii i praktyce resocjalizacyjnej zmieniło się stosunkowo niewiele. Więcej odnosiło się raczej do podejść teoretycznych, niż do realiów instytucjonalnych. W teorii nastąpił rozkwit, a w praktyce raczej stagnacja¹⁰. Dlatego warto zbadać, czy tak jest w rzeczywistości.

Podkreślić należy, że szczególną rolę w resocjalizacji nieletnich w polskim systemie opiekuńczo-wychowawczym odgrywają młodzieżowe ośrodki wychowawcze. Wszakże rola ta wydaje się niezbyt doceniana. Zwraca się uwagę bardziej na resocjalizację nieletnich w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich. W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele badań dotyczących właśnie tych placówek. O wiele mniej jest badań prowadzonych w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, choć przebywa tam dwa razy więcej nieletnich niż w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich. Co więcej, brak jest analiz, które byłyby przeprowadzone na reprezentatywnej próbie badawczej i całościowo diagnozowały proces resocjalizacji w tych ośrodkach; jest to kolejny motyw podjęcia badań w tym zakresie.

Niniejsza publikacja stanowi pokłosie badań przeprowadzonych w 20 ośrodkach na terenie całego kraju. Próba badawcza objęła 728 nieletnich, co stanowiło prawie 20% nieletnich umieszczonych w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych w placówkach resocjalizacyjno-wychowawczych oraz w tych połączonych z placówkami resocjalizacyjno-rewalidacyjnymi. Badaniami zostało także objętych 198 wychowawców z tych placówek.

Prezentowana czytelnikom książka składa się z czterech rozdziałów. Rozdział pierwszy dotyczy zagadnień resocjalizacji nieletnich. Omówione są kwestie związane z historią resocjalizacji nieletnich, podstawami prawnymi, resocjalizacją w środowisku otwartym i zamkniętym, a także z resocjalizacją nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych.

W rozdziale drugim zaprezentowano metodologię badań. Przedstawiony został przedmiot i cel pracy, problemy i hipotezy badawcze, metody, techniki oraz narzędzia badawcze, a także organizacja i przebieg badań.

Rozdział trzeci dotyczy form, metod i środków oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich stosowanych w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, klimatu społecznego panującego w placówkach, kompetencji kadry pedagogicznej oraz opinii wychowawców odnośnie do organizacji i skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich. W tej części książki przedstawiono także szczegółowo profil osobowy wychowawców.

Dane dotyczące profilu osobowego wychowanków, ich oceny oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych w placówce i przydatności tych oddziaływań do

¹⁰ L. P y t k a, *Resocjalizacja nieletnich – rozkwit i zwyrodnienie wątków*, [w:] *Postępy resocjalizacji i profilaktyki społecznej*, red. A. Rejzner, Warszawa 2008, s. 15.

funkcjonowania poza placówką oraz wpływ kontaktów z rodziną na proces resocjalizacji, a także postrzeganie kadry pedagogicznej przez nieletnich przedstawione są w kolejnym rozdziale. Dopełnieniem publikacji jest zakończenie, w którym zawarto wnioski końcowe oraz zalecenia odnośnie do pracy resocjalizacyjnej z nieletnimi dla dyrektorów, kadry pedagogicznej, a także tych osób, które nadzorują proces resocjalizacji.

* * *

W tym miejscu pragnę podziękować Dyrekcjom wybranych młodzieżowych ośrodków wychowawczych w Polsce oraz Kadrze Pedagogicznej tych ośrodków za życzliwe podejście, udział i pomoc w badaniach. Dziękuję Wychowankom badanych placówek za zrozumienie i chęć wypełnienia narzędzi badawczych.

Słowa podziękowania kieruję również do prof. zw. dr. hab. Zenona Jasińskiego za cenne wskazówki i uwagi udzielane podczas pisania niniejszej pracy oraz do Recenzentów prof. dr. hab. Wiesława Sikorskiego i prof. dr. hab. Jerzego Szczerbiaka, a także do tych Osób, które swoim doświadczeniem i życzliwością mnie wspierały.

Z zagadnień resocjalizacji nieletnich

1.1. Zarys dziejów resocjalizacji nieletnich w Polsce

W dawnym prawie polskim nie było żadnych specjalnych przepisów dotyczących odpowiedzialności karnej nieletnich. Dziecko, które popadło w konflikt z prawem traktowane było w zasadzie tak samo jak dorosły popełniający przestępstwo. Za zbrodnie i występki stosowano głównie karę śmierci oraz różne kary cielesne. Odpowiedzialność karna najczęściej rozpoczynała się już z osiągnięciem siódmego roku życia, a wymierzane dzieciom kary cechowało wyjątkowe okrucieństwo. Skazani odbywali karę przeważnie w lochach lub pomieszczeniach, które je przypominały, w bardzo złych warunkach higienicznych, z ciężkimi łańcuchami skuwającymi ręce i nogi, brakiem światła, powietrza, dostatecznego jedzenia i napoju, itp. Więźniowie przetrzymywani byli wspólnie po kilku, kilkunastu, czasami nawet kilkudziesięciu w jednym pomieszczeniu. W warunkach tych, gdzie nie było żadnej selekcji, szerzyła się wzajemna demoralizacja i zboczenia, a także choroby. Dozorcy byli prawie na tym samym poziomie co więźniowie, a ich stosunek do uwięzionych cechowała brutalność i bezwzględność¹¹.

Pierwsze oznaki wychowawczego, nieodwetowego, stosunku do przestępców znajdują się w Instrukcji kanclerza Osieckiego z 1550 r., w której jest mowa o segregacji „delikwentów” z uwagi na możliwość wzajemnej demoralizacji i „pouczania się w hultystwie”, jak i o poprawie moralnej¹². Odrębne uregulowania w prawie karnym dotyczące odpowiedzialności nieletnich można spotkać już w „Statucie litewskim” z 1588 r. Zgodnie z zapisem „Statutu” warunkiem uznania mężczyzny za poczytalnego było ukończenie przez niego 16. roku życia. Wyjątek stanowili nieletni recydywiści, którzy kilkakrotnie zo-

¹¹ E. J. Dukaczewski, *Rys historyczny rozwoju opieki nad dzieckiem społecznie niedostosowanym (przestępczym) w Polsce do wybuchu II wojny światowej*, [w:] *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, red. K. Pospiszyl, Warszawa 1990, s. 173–174.

¹² C. Czapor, S. Jedlewski, *Pedagogika resocjalizacyjna...*, s. 428.

stali schwytani na kradzieży. Odpowiadali oni za swoje czyny, jednak wiek stanowił okoliczność łagodzącą, a sędzia wobec takiego sprawcy miał zamiast kary śmierci orzekać według uznania jakąkolwiek karę cielesną. Stwierdzenie rozpoznania nie było pozostawione do ustalenia przez sąd, ale uregulowane było sądową regułą dowodową. Sędziemu pozostawiono jedynie wybór kary arbitralnej w miejsce ustawowej. Nieletni przestępca mógł także wynagrodzić szkodę z przypadającego mu majątku bądź przez odrobienie jej własną pracą. Wówczas sprawa nie miała charakteru karnego. Natomiast w razie kilkakrotnego popełnienia przestępstwa następowało stwierdzenie przedwczesnego rozwoju i wymierzana była kara sądowa wraz z wpisem do rejestru karnego. Zasady odpowiedzialności nieletnich zostały również unormowane w projekcie kodeksu karnego Andrzeja Zamoyskiego z 1778 r. Wprowadzał on w stosunku do „Statutu litewskiego” dwie istotne zmiany: kwestię rozpoznania sprawy nieletniego pozostawiał do ustalenia sędziemu oraz podnosił granicę wieku, od której zaczyna się odpowiedzialność karna do 18 lat¹³.

Zakłady poprawcze i pracy przymusowej dla zwalczania plagi żebractwa i włóczęgostwa powstały dopiero pod koniec XVI i na początku XVII w. W roku 1736 z fundacji biskupa Rostkowskiego powołano do życia w Warszawie Dom Poprawy, który uzyskał przywilej królewski i został zatwierdzony przez Sejm „jako potrzebny i użyteczny”. Dom ten, zwany po łacinie *Domus Correctionis* albo po niemiecku *Zuchthaus*, miał na celu „poskromienie i poprawę złych i swawolnych ludzi”. W Domu Poprawy zamykano na zlecenie sądów świeckich lub duchowych za różne przestępstwa, wtedy gdy chciano złagodzić karę ze względu na możliwość poprawy lub dla umysłowo chorych, jeśli ktoś był skłonny ponieść koszty ich pobytu. Do Domu Poprawy przyjmowano też, za zezwoleniem sędziego, „nierządne dziewczyny”, jeśli nie chciano ich karać publicznie w sądzie ze względu na rodzinę, na którą spadłaby niesława. Do placówek tych kierowano również dzieci, które dokonały czynów przestępczych, aby uchronić je przed odbywaniem kary w więzieniu wraz z dorosłymi. Na umieszczenie dziecka musiała być jednak zgoda rodziców. Z czasem w Domu Poprawy przebywały nawet osoby zatrzymane na czas śledztwa. Zależnie od rodzaju sprawy skazanie było czasowe, zgodne ze statutem do 2 lat, jednakże później dotyczyło nawet kar dożywotnich. Skazanego dostarczano siłą. Przy przyjęciu zakładano symboliczne kajdany, które jednak zdejmowano na czas pobytu, a stosowano je tylko wyjątkowo jako karę dyscyplinarną za złe zachowanie, jednak bez przykuwania do ściany. Osadzeni byli posegregowani według płci i wieku, choć przebywali w jednej placówce. Dom Poprawy był zarazem domem pracy przymusowej, gdyż osadzeni obowiązali

¹³ M. K a l i n o w s k i, J. P e ł k a, *Zarys dziejów resocjalizacji nieletnich*, Warszawa 2003, s. 18–19.

ni byli do świadczenia pracy wyznaczonej przez zarząd zakładu. Celem tego było pewne przygotowanie zawodowe pod kierunkiem majstrów. Chodziło tu o zapewnienie więźniom możliwości lepszego powrotu do społeczeństwa. Po wyjściu byli oni traktowani na równi z wolnymi towarzyszami cechowymi. Więźniowie w zakładzie odmawiali wspólnie modlitwę, uczyli się katechizmu, słuchali kazań, a także oddawali się praktykom religijnym pod kierunkiem zakonnika. W przypadku złego zachowania stosowano kary kajdan, zmniejszanie racji żywnościowych, umieszczanie w ciemnicy i zimnicy, zakaz bezwzględniego milczenia oraz przymus wykonywania ciężkich robót. Dobór personelu podyktowany był zadaniami zakładu. Kadre werbowano, zgodnie ze statutem placówki, z „narodu szlacheckiego”¹⁴. Wcześniej, bo w 1732 r., w Warszawie przy Szpitalu Dzieciątka Jezus ksiądz Piotr Gabriel Baudouin zorganizował pierwszy prawdziwy zakład opiekuńczo-prewencyjny. Przytułek ten w niedługim czasie zaczął pełnić funkcję domu poprawczego¹⁵.

Prawdziwe zmiany w sytuacji dzieci przestępczych miały miejsce dopiero w XIX w. w związku z rozbudzeniem się prądów penitencjarnych. Pomimo utraty niepodległości przez państwo polskie postępy w pracach nad prawem karnym czy ustawodawczym państw zaborczych dalej były kontynuowane. Powstały wtedy systemy więzienne głoszące, że celem kary pozbawienia wolności nie może być zemsta na winowajcy, ale przede wszystkim jego poprawa¹⁶.

W zaborze rosyjskim Kodeks karzący Królestwa Polskiego z 1818 r. określał, że młodociani do 12. roku życia podlegają wyłącznie „karceniu domowemu”. Jeśli osoby w wieku 15–18 lat popełniły zbrodnię, a pochodziły ze środowiska zaniedbanego moralnie, nie były karane tak jak za zbrodnię, lecz jak za występki popełniony przez człowieka dorosłego. W uchwalonym w 1847 r. Kodeksie kar głównych i poprawczych wiek odpowiedzialności za czyn określono na lat 7. Kolejne zmiany z lat 1848–1864 precyzowały kary niezmieniające istoty sprawy. Dopiero ukaz z 13/25 września 1886 r. podwyższył wiek odpowiedzialności do 10. roku życia, a powyżej 10 do 14 lat karanie mogło nastąpić dopiero wówczas, gdy sąd stwierdził, że czyn popełniony był świadomie. Jeżeli młodociany przestępca nie osiągnął 17. roku życia umieszczany był w zakładzie poprawczym. Złagodzeniu ulegała kara, gdy winowajca miał mniej niż 21 lat. W przygotowanej w 1909 r. ustawie o zakładach wychowania przymusowego dla nieletnich określono wiek nieletnich na 10–17 lat. Wobec nich stosowano karę osadzenia w zakładzie poprawczym w wyniku decyzji sądu lub z woli rodziców. Po 1861 r. nastąpiło odejście od kar cielesnych stosowanych wobec młodocianych. Począwszy od 1823 r. starano się nie umiesz-

¹⁴ E. J. Dukaczewski, *Rys historyczny rozwoju opieki...*, s. 174–175.

¹⁵ C. Czaporów, S. Jedlewska, *Pedagogika resocjalizacyjna...*, s. 428.

¹⁶ E. J. Dukaczewski, *Rys historyczny rozwoju opieki...*, s. 175.

czać nieletnich przestępców w jednych celach z dorosłymi. Osadzenie młodocianego w zakładzie poprawczym lub areszcie nie mogło trwać dłużej niż rok i jedynie dotyczyło to najcięższych przewinień¹⁷.

Wybitny penitencjarysta polski Fryderyk Skarbek w 1830 r. w Warszawie otworzył zakład, noszący od 1834 r. nazwę: Mokotowski Instytut Moralnie Zaniebanych Dzieci. W placówce tej mogło przebywać 50 chłopców w wieku 6–14 lat. Dostarczali ich dobrowolnie sami rodzice albo policja w razie zatrzymania na włóczęgostwie, podczas zebrania lub drobnej kradzieży. Skazanych przez sąd początkowo nie przyjmowano. Pierwszym dyrektorem zakładu, przez okres kilku miesięcy, do chwili wybuchu powstania listopadowego, był znany poeta i pedagog Stanisław Jachowicz. Fryderyk Skarbek organizując zakład odstąpił częściowo od ścisłego osamotnienia. W ciągu dnia wychowankowie uczyli się i pracowali razem, w nocy zaś spali w oddzielnych celkach. W zakładzie nosili numery wyszyte na ubraniu, a nazwiska ich umieszczone były tylko w księgach zakładowych i znane jedynie niektórym osobom spośród personelu placówki. Stosowano zasadę niewynagradzania za dobre zachowanie, ani za dokładne wykonywanie obowiązków. Natomiast wszelkie wykroczenie podlegały od razu karze. Rodzicom nie wolno było widywać się z synami przez cały czas pobytu w zakładzie. Nie mogli również nic im dostarczać. Wychowankowie w zakładzie pobierali lekcje religii, rachunków, kaligrafii, śpiewu, gimnastyki, a także pracowali w warsztatach – stolarskim, ślusarskim, szewskim, wikliniarskim oraz w ogrodzie. Dużą wagę przywiązywano do wychowania religijnego i umoralniającego wpływu pogadanki wychowawczych, które wygłaszał z reguły po zajęciach dziennych kierownik zakładu. Korespondencja z wychowankami mogła odbywać się tylko za pośrednictwem zarządu placówki¹⁸.

W roku 1876 w Studzieńcu pod Skierniewicami z inicjatywy Towarzystwa Osad Rolnych i Przytułków Rzemieślniczych dokonano uroczystego otwarcia pierwszego domu poprawczego dla nieletnich przestępców. Placówka ta wzorowana była na francuskiej kolonii w Mettrej. Twórcą i organizatorem Studzieńca był Józef Wiczorkowski, prezes Sądu Apelacyjnego Królestwa Polskiego. Z jego to inicjatywy 20 lutego 1871 r. powstało w Warszawie Towarzystwo Osad Rolnych i Przytułków Rzemieślniczych, które zostało zamienione w II Rzeczypospolitej w Warszawskie Towarzystwo Patronatu nad Nieletnimi. Praca wychowawcza zakładu łączyła się ściśle z nauczaniem ogólnym i zawodowym. Kształcenie w zakładzie obejmowało zakres podstawowych wiadomości; jego poziom był niski. Przybywający do zakładu chłopcy kwalifikowani byli do tzw. grupy obserwacyjnych. Głównym celem tej grupy

¹⁷ M. K a l i n o w s k i, J. P e ł k a, *Zarys dziejów resocjalizacji...*, s. 57.

¹⁸ E. J. D u k a c z e w s k i, *Rys historyczny rozwoju opieki...*, s. 175–176.

było poznanie wychowanka i zakwalifikowanie według wieku do „pierwszej rodziny wychowawczej”. Praca wychowawcza polegała na interakcjach pomiędzy opiekunem, nauczycielem i podopiecznym. Od 1881 r. Towarzystwo Osad Rolnych i Przytułków Rzemieślniczych utrzymywało kolonię dla skazanych dziewcząt w Puszczy Mariańskiej. Poziom kształcenia w tym zakładzie nie był zadowalający, ponieważ większość wychowanek charakteryzowała się niskim rozwojem umysłowym.

Oprócz tych zakładów w 1911 r. w Strudze koło Radzymina powstała Szkoła Pracy, która została założona przez Towarzystwo Opieki nad Uwolnionymi z Więzień. Była ona przeznaczona dla mężczyzn wypuszczonych z więzień, ze szczególnym uwzględnieniem młodocianych od 14. do 18. roku życia. Celem zakładu było wdrożenie wychowanka do systematycznej pracy i zgodnego współżycia¹⁹.

W zaborze pruskim Kodeks karny Związku Północno-Niemieckiego z 31 maja 1870 r., zmieniony 15 maja 1871 r. w Kodeks karny Rzeszy Niemieckiej, określał granicę odpowiedzialności dzieci na 12 lat, a wiek nieletnich określał na 17. rok życia. Wobec nieletnich w tym wieku stosowano środki mające na celu poprawę ich zachowania, takie jak: umieszczenie w zakładzie poprawczym lub wcześniej dozór. W przypadku skazania młodocianego na karę pozbawienia wolności nie mogła ona wynosić więcej niż połowa okresu kary orzekanej w stosunku do dorosłego. Dopiero ustawa z 2 lipca 1900 r. uregulowała w Prusach wychowanie publiczne. Precyzowała ona wychowanie jako potrzebę opieki, a nie przymusu. Sądy dla nieletnich w tym państwie powstały na początku XX w.

W latach 1883–1885 zbudowano Pomorski Zakład Krajowy w Chojnicach. Na początku był on przeznaczony tylko dla moralnie zagrożonych obojga płci powyżej 18. roku życia. Od 1889 r. przyjmowani byli również ubodzy, chorzy i niewidomi. W roku 1901 na mocy ustawy z 2 lipca 1900 r. utworzono osobny oddział wychowawczy. Byli tam przyjmowani chłopcy z wyrokiem sądów opiekuńczych lub powiatowych. Czasami do zakładu trafiały również dziewczęta, lecz długo tam nie przebywały. W roku 1888 władze miejskie Szubina przekazały 12 morgów ziemi wraz z piętrowym budynkiem pod powstający Zakład Wychowawczo-Poprawczy. Był on przeznaczony dla młodzieży katolickiej w wieku 10–21 lat, służył jako typowy ośrodek germanizacji²⁰.

W Galicji stan ochrony nieletnich przestępców był bardzo niski. Władze austriackie nie troszczyły się o dzieci i młodzież przestępczą na tym obszarze, chociaż ustawy państwowe z 24 maja 1885 r. mówiły o domach pracy i domach poprawczych. Rząd przełał cały ciężar utrzymania i prowadzenia takich

¹⁹ M. K a l i n o w s k i, J. P e ł k a, *Zarys dziejów resocjalizacji...*, s. 57–76.

²⁰ *Ibidem*, s. 81–82.

domów na Galicyjski Wydział Krajowy we Lwowie, który zmagął się z problemami finansowymi. Dopiero z pieniędzy zebranych przez społeczeństwo z okazji 60-lecia panowania cesarza Franciszka Józefa I powstała osada rolnicza dla nieletnich. Zakład ten mieścił się w Przedzielnicy pod Przemyślem, a został oddany do użytku w 1914 r. Wcześniej, w 1912 r., został założony Śląski Krajowy Zakład w Cieszynie. Było tam 150 miejsc dla chłopców, którzy kierowani byli na mocy postanowień sądowych za złe prowadzenie, lub gdy byli sierotami. Chłopcy byli przyjmowani od 14. roku życia, zasadniczo na trzy lata, lecz mogli być zatrzymywani do osiągnięcia pełnoletniości w razie braku poprawy zachowania. Środkami wychowawczymi były: nauka, praca i rozrywki²¹.

Kolejny etap rozwoju wychowania poprawczego w Polsce to okres dwudziestolecia międzywojennego. Sprawy związane z sądownictwem oraz z wykonywaniem kary uznano za pierwszoplanowe. Na tworzenie programu wychowania poprawczego, jego ugruntowania się w teorii i praktyce, miały wpływ przepisy rządowe oraz inicjatywy naukowe i społeczne podejmowane przez różne środowiska²².

W roku 1926 powstała Liga Opieki nad Dzieckiem Opuszczonym i Zaniebanym, która objęła kuratelę niedostosowanych chłopców do lat 14. W Warszawie dwa lata później powstało Koło Opieki nad Dziećmi i Młodzieżą. Jego założyciele dążyli do utworzenia sieci świetlic, w których miano udzielać dzieciom pomocy w nauce, dożywiać oraz organizować im czas wolny²³.

Na podstawie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości RP z 15 stycznia 1926 r. wyodrębniono oddziały dla nieletnich w zakładach karnych. Dwa pierwsze powstały w Warszawie i przeznaczone były dla chłopców do 17. roku życia. Kolejne dla dziewcząt powstały w Fordonie, Tarnowie i w Warszawie²⁴.

W dniu 7 lutego 1919 r. Naczelnik Państwa Polskiego podpisał dekret o utworzeniu sądów dla nieletnich²⁵. Na mocy tego dekretu 26 lipca 1919 r. minister sprawiedliwości Leon Supiński wydał Rozporządzenie w przedmiocie urządzenia sądów dla nieletnich²⁶. Zgodnie z tym dokumentem dnia 1 września 1919 r. zostały utworzone sądy dla nieletnich w Warszawie, Łodzi i w Lublinie. Rozpatrywały one wszystkie sprawy karne przeciwko nielet-

²¹ Ibidem, s. 84.

²² D. R a ś, *Rys historyczny penitencjarystyki i resocjalizacji polskiej*, [w:] *Teoria i praktyka resocjalizacyjna wobec współczesnych zachowań dewiacyjnych w Polsce i Republice Czeskiej*, red. A. Szczówka, B. Koukola, P. Kwiatkowski, Wrocław 2008, s. 22.

²³ A. B a r c z y k, P.P. B a r c z y k, *Wybrane zagadnienia historii resocjalizacji*, Kraków 1999, s. 126.

²⁴ Ibidem, s. 128.

²⁵ Dz.U. z 1919 r. nr 14, poz. 171.

²⁶ Dz.U. z 1919 r. nr 63, poz. 378.

nim do 17 roku życia. Ponadto zalecono także sędziom dla nieletnich powołać opiekunów sądowych, byli oni poddani dyrektywie sędziego. Zadaniem opiekunów było: zbieranie informacji o nieletnich, opieka nad nieletnimi niebędącymi pod dozorem rodzicielskim, lub gdy dozór rodzicielski wymagał dodatkowej kontroli, oraz nadzór nad nieletnimi w okresie zawieszenia kary. Instytucja opiekunów sądowych przekształciła się w kuratorów nieletnich przy sądach grodzkich i sądach dla nieletnich z dniem 1 lipca 1929 r. na mocy Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 czerwca 1929 r. w sprawie przekształcenia instytucji opiekunów sądowych w kuratorów nieletnich przy sądach grodzkich i przy sądach dla nieletnich²⁷. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 czerwca 1935 r. o kuratorach nieletnich zniósło kuratellę zawodową i przekształciło ją w instytucję społeczną²⁸. Marian Kalinowski dzieli rozwój instytucji kuratora sądowego na kilka okresów²⁹:

I – okres międzywojenny,

II – od 1945 do 1959 r., tj. powołania kuratorów zawodowych dla nieletnich,

II – od 1959 do 1978 r., tj. powstania sądów rodzinnych,

IV – od 1978 do 13 maja 1983 r., tj. wejścia w życie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Zasady postępowania w sądach dla nieletnich zostały określone w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r. Dochodzenie w sprawach nieletnich, którzy popełnili przestępstwo miało na celu, oprócz ustalenia okoliczności czynu, także dokładne zbadanie osobowości nieletniego oraz poznanie jego środowiska wychowawczego, w tym rodzinnego, szkolnego i społecznego. Czynności te sędzia mógł zlecić kuratorowi dla nieletnich, policji lub osobie prawnej godnej zaufania. Sąd dla nieletnich mógł wobec nieletniego zastosować następujące środki zapobiegawcze: oddanie nieletniego pod dozór odpowiedzialny rodziców, opiekunów lub innej osoby godnej zaufania z zastosowaniem w razie potrzeby dozoru kuratora lub zatrzymanie w specjalnym schronisku dla nieletnich albo żądaniem kaucji od osoby, której nieletniego powierzono. Sąd mógł orzec środki wychowawcze, takie jak: upomnienie, oddanie pod dozór odpowiedzialny rodziców, oddanie pod dozór kuratora lub umieszczenie w zakładzie wychowawczym. Sąd mógł również umieścić nieletniego w zakładzie poprawczym. Taki stan prawny obowiązywał do 13 maja 1983 r., tj. do wejścia w życie Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 r.³⁰.

²⁷ Dz.U. z 1929 r. nr 47 poz. 387.

²⁸ Dz.U. z 1935 r. nr 46, poz. 316.

²⁹ M. K a l i n o w s k i, *Nadzór kuratora sądowego – formą wychowania resocjalizacyjnego*, [w:] *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, red. K. Pospiszyl, Warszawa 1990, s. 286–287.

³⁰ M. K a l i n o w s k i, J. P e ł k a, *Zarys dziejów resocjalizacji...*, s. 197–198.

Kodeks karny z 1 września 1932 r. uregulował stopień i rodzaj odpowiedzialności nieletnich wobec prawa karnego. Według tych przepisów nie podlegał karze³¹:

- nieletni, który przed ukończeniem 13. roku życia popełnił czyn zabroniony pod groźbą kary;
- nieletni, który po ukończeniu 13 lat, a przed ukończeniem 17 lat, popełnił czyn taki bez rozeznania, tj. nieosiągnąwszy rozwoju umysłowego i moralnego w takim stopniu, by mógł rozpoznać znaczenie czynu i kierować swym postępowaniem.

Ponadto, nieletniego, który popełnił z rozeznaniem czyn zabroniony pod groźbą kary, po ukończeniu 13 lat, a przed ukończeniem 17 lat, sąd mógł skazać na umieszczenie w zakładzie poprawczym. Sąd wobec nieletniego mógł także orzec środki wychowawcze, jeżeli ze względu na okoliczności czynu, charakter nieletniego albo warunki jego życia i otoczenia, umieszczenie w zakładzie poprawczym nie było wymagane. Kodeks ten obowiązywał do 1969 r.

Specjalne kompetencje uprawniające do zajmowania się sprawami nieletnich miała policja kobieca, która powstała w 1925 r. W ramach działalności prowadziła ona akcje zapobiegawcze i opiekuńcze nad dziećmi zaniedbanymi moralnie. Od roku 1935 kompetencje policji kobiecej w zakresie zwalczania przestępczości nieletnich zostały znacznie rozszerzone i obejmowały wszystkie czynności prewencyjne oraz śledcze dotyczące nieletnich³².

W roku 1936 przy Ministerstwie Sprawiedliwości powstała Centrala Badań Psychologicznych, która działała pod kierunkiem wybitnego psychologa Stefana Baleya. Zajmowała się ona między innymi badaniem nieletnich przestępców skazanych już na pobyt w zakładzie poprawczym lub wychowawczym przez sądy stolicy i okolic, poważniejszymi wypadkami przestępstw na terenie całego kraju oraz badaniem wychowanków wyjątkowo trudnych do prowadzenia, dla których rygor zwykłego zakładu poprawczego okazał się nieodpowiedni³³.

Przed wybuchem II wojny światowej w Polsce czynnych było 40 placówek wychowawczych dla nieletnich, tj. zakładów i szkół specjalnych; 15 zakładów było przeznaczonych wyłącznie dla nieletnich przestępców, w tym 3 zakłady wychowawcze oraz 12 poprawczych³⁴. W tym czasie placówki resocjalizacyjne dla nieletnich były pod nadzorem Ministerstwa Sprawiedliwości. Wybuch II wojny światowej przerwał działalność tych placówek. Zaraz po zakończeniu działań zbrojnych nieletni skazani musieli odbywać karę wraz z dorosłymi. Pod koniec 1946 r. placówki zostały oddane pod nadzór Ministerstwa

³¹ Dz.U. z 1932 r. nr 60, poz. 571.

³² M. K a l i n o w s k i, J. P e ł k a, *Zarys dziejów resocjalizacji...*, s. 198.

³³ E. J. D u k a c z e w s k i, *Rys historyczny rozwoju opieki...*, s. 203–204.

³⁴ M. K a l i n o w s k i, J. P e ł k a, *Zarys dziejów resocjalizacji...*, s. 221.

Oświaty, a w 1947 r. więzienia i zakłady dla nieletnich przejęło Ministerstwo Sprawiedliwości³⁵.

Zgodnie z Kodeksem karnym z 1969 r. za czyny zabronione odpowiadał nieletni, który ukończył 17 lat. Nieletni, który po ukończeniu 16. roku życia popełnił zbrodnię przeciwko życiu, zbrodnię zgwałcenia, rozboju lub zbrodnię przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu albo umyślnie spowodował ciężkie uszkodzenie ciała lub ciężki rozstrój zdrowia, w myśl zasad określonych w Kodeksie karnym może za nie odpowiadać, jeżeli okoliczności sprawy oraz właściwości i warunki osobiste sprawcy za tym przemawiają, a zwłaszcza gdy poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się nieskuteczne. W przypadku sprawcy, który popełnił występki po ukończeniu 17., a przed 18. rokiem życia, sąd zamiast kary mógł stosować środki wychowawcze albo poprawcze przewidziane dla nieletnich, jeżeli okoliczności sprawy oraz właściwości i warunki osobiste sprawcy za tym przemawiały³⁶.

Na mocy Kodeksu karnego z 1969 r. nastąpiło „uelastycznienie” górnej granicy wiekowej nieletniości, inaczej niż w Kodeksie karnym (k.k.) z 1932 r. Po wejściu w życie kodeksu z 1969 r. „nieletniość”, rozumiana jako nieukończenie 17 lat w chwili popełnienia czynu zagrożonego karą, przestała być okolicznością bezwzględnie wyłączającą pełną odpowiedzialność karną. Artykuł 9 paragraf 2 Kodeksu karnego z 1969 r. dopuszczał możliwość wymierzenia kary przewidzianej prawem karnym dla dorosłych takiemu nieletniemu, który popełnił wymienione w tym przepisie przestępstwo umyślne po ukończeniu 16 lat, jeśli przemawiały za tym okoliczności sprawy oraz warunki i właściwości osobiste sprawcy, w szczególności gdy poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się nieskuteczne. Ukończenie 17 lat w chwili czynu nie przesądzało o ponoszeniu odpowiedzialności karnej na zasadach przewidzianych dla dorosłych, ponieważ zgodnie z artykułem 9 paragraf 3 kodeksu z 1969 r. sąd zamiast kary mógł zastosować środki wychowawcze lub poprawcze przewidziane dla nieletnich wobec sprawcy występkę popełnionego po ukończeniu 17, a przed ukończeniem 18 lat, jeżeli przemawiały za tym okoliczności sprawy oraz właściwości i warunki osobiste oskarżonego³⁷.

Z dniem 1 stycznia 1978 r. powołano sądy rodzinne przy 97 sądach rejonowych. Przyczyniło się to do wzrostu liczby kuratorów, zwłaszcza zawodowych. Motywem powołania sądów była potrzeba skupienia w tym samym ręku konkretnych spraw dotyczących jednej rodziny oraz dążenie do wzmocnienia i rozszerzenia funkcji sądu rodzinnego w zakresie profilaktyki³⁸. Kolejne

³⁵ Ibidem, s. 224.

³⁶ Dz.U. z 1969 r. nr 13, poz. 94.

³⁷ B. S t a n i d o - K a w e c k a, *Prawo karne nieletnich: od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 285.

³⁸ M. K a l i n o w s k i, *Nadzór kuratora sądowego...*, s. 289.

istotne zmiany, jak już wcześniej wspomniano, wprowadziła Ustawa o postępowaniu wobec nieletnich z 26 października 1982 r.

1.2. Podstawy prawne resocjalizacji nieletnich

Podstawy prawne resocjalizacji nieletnich w ustawodawstwie polskim określa Ustawa o postępowaniu wobec nieletnich (u.p.n.) z 26 października 1982 r. (Dz.U. z 2010 r. nr 33, poz 178, tekst jedn.). Stosuję się ją wobec nieletnich w zakresie:

- zapobiegania i zwalczania demoralizacji – w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18;
- postępowania w sprawach o czyny karalne – w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17;
- wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych – w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.

Po pierwsze, nieletnim w znaczeniu ścisłym jest osoba, która w chwili popełnienia czynu nie ukończyła 17 lat. Ustawa wyróżnia grupę osób w wieku od 13 do 17 lat, które popełniły czyn karalny. Druga grupa to osoby, które nie ukończyły 13 lat. W odniesieniu do nich stosuje się przewidziane w ustawie środki w celu zwalczania i zapobiegania demoralizacji. Tak również mogą być traktowane osoby powyżej 13. roku życia, które wykazują przejawy demoralizacji, ale nie dopuściły się jednak czynu karalnego. Nieletni w rozumieniu ustawy to także osoby do 21. roku życia, gdy chodzi o fazę wykonywania orzeczonych środków. Jednak nie wszystkie środki orzeczone mogą być stosowane po ukończeniu 18 lat, ponieważ wyklucza to fakt uzyskania pełnoletności³⁹.

Zgodnie z preambułą do Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich jej celem jest⁴⁰:

- przeciwdziałanie demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz stwarzanie warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem lub z zasadami współżycia społecznego;
- umacnianie funkcji opiekuńczo-wychowawczych i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich.

Krystyna Gromek pisze, że celem nadrzędnym postępowania w sprawach nieletnich jest profilaktyka, która jest rozumiana jako dążenie do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich. Cele podrzędne to⁴¹:

³⁹ T. Bojarski, E. Skrętowicz, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 33–37.

⁴⁰ B. Stańdo-Kaweczka, *Prawo karne nieletnich...*, s. 299.

⁴¹ K. Gromek, *Komentarz do Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa 2004, s. 56.

- resocjalizacja – polegająca na dążeniu do stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem lub zasadami współżycia społecznego;

- optymalizacja wychowania w środowisku naturalnym nieletnich – przejawiająca się w dążeniu do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa.

Preambuła kierowana jest do wszystkich podmiotów stosujących przepisy ustawy, a w szczególności do sędziów sądów rodzinnych, kuratorów sądowych, prokuratorów, policji, kadry rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych, zakładów poprawczych, schronisk dla nieletnich, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, ośrodków szkolno-wychowawczych, szkół oraz poradni⁴².

Zapobieganie demoralizacji polega na stosowaniu środków przeciwdziałających procesowi demoralizacji w jego początkowej fazie. Zwalczanie demoralizacji obejmuje stan, w którym nieletni jest już zdemoralizowany. W tym przypadku chodzi o stopień, intensywność i trwałość nieprzystosowania społecznego. Środki wychowawcze lub poprawcze stosuje się wobec nieletnich do 21. roku życia (art. 73 par. 1 u.p.n.). Ta górna granica wieku odnosi się również do nieletnich, wobec których zastosowano środki wychowawcze lub poprawcze na podstawie artykułu 10 paragraf 4 Kodeksu karnego. Natomiast do 18. roku życia mogą być stosowane środki wychowawcze w postaci zobowiązania nieletniego do określonego postępowania, nadzoru kuratora (art. 6 pkt 2 i 3 u.p.n.), środki adresowane do rodziców czy opiekunów, instytucji i szkół, zmierzające do poprawy warunków wychowawczych, bytowych oraz zdrowotnych nieletniego (art. 6 pkt 7 i 8 u.p.n.), jak też środki przewidziane w artykule 6 punkt 9 Ustawy o postępowaniu wobec nieletnich. Wykonanie pozostałych środków może trwać maksymalnie do ukończenia 21. roku życia⁴³.

Czynem karalnym jest czyn zabroniony przez ustawę jako przestępstwo (art. 1 k.k.), czyli zbrodnia oraz występki, przestępstwo skarbowe (art. 2 k.k.s.) oraz 11 wykroczeń⁴⁴. Jest to każde przestępstwo, niezależnie od przewidzianego dla niego trybu ścigania: ścigane z oskarżenia prywatnego, na wniosek oraz ścigane z oskarżenia publicznego⁴⁵.

Ustawa o postępowaniu wobec nieletnich formułuje także kilka zasad postępowania z nieletnim. Jedną z nich jest zasada dobra nieletniego, która jest

⁴² Ibidem, s. 56.

⁴³ P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2007, s. 18.

⁴⁴ Ibidem, s. 18.

⁴⁵ T. Bojarski, E. Skrętowicz, *Ustawa o postępowaniu...*, s. 39.

naczelną dyrektywą postępowania przyjętą w ustawie. Wyraża się ona w dążeniu do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego oraz do prawidłowego spełnienia przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego (art. 1, 2 i 3 par. 1 u.p.n.)⁴⁶. Ponadto, powinno się w postępowaniu z nieletnimi uwzględniać m.in. następujące zasady: organizacyjne, instrumentalne, indywidualizacji, prawdy materialnej, dobra nieletniego w prawie międzynarodowym, dobra nieletniego w orzecznictwie Sądu Najwyższego, ustalenia prawdy materialnej i zasada bezpośredniości, resocjalizacji oraz komplementarności⁴⁷.

Drugą zasadniczą dyrektywą Ustawy o postępowaniu wobec nieletnich jest zasada indywidualizacji. Kryteria indywidualizacji powinny być brane pod uwagę w postępowaniu z nieletnimi przy wyborze przez sędziego rodzaju postępowania rozpoznawczego, w ramach którego będzie kontynuowane postępowanie, zarówno opiekuńczo-wychowawcze, jak i poprawcze, oraz przy doborze środków wychowawczych, leczniczo-wychowawczych lub poprawczych. Kryteria indywidualizacji dotyczą osobowości nieletniego, a w szczególności: płci, wieku, stanu zdrowia somatycznego i psychicznego, stopnia rozwoju psychicznego i fizycznego, cech charakteru oraz zachowania się, a także przyczyn i stopnia demoralizacji, środowiska i warunków wychowania nieletniego. Pełniejsza ocena powinna zawierać ponadto takie składniki, jak: potrzeby, dążenia, obraz świata, postawy, a także temperament⁴⁸.

Zgodnie z ustawą każdy, kto stwierdzi istnienie okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego, w szczególności naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych, ma społeczny obowiązek odpowiedniego przeciwdziałania temu, a przede wszystkim zawiadomienia o tym rodziców lub opiekuna nieletniego, szkoły, sądu rodzinnego, czy też policji lub innego właściwego organu. Również każdy, kto dowie się o popełnieniu czynu karalnego przez nieletniego, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym sąd rodzinny lub policję. Instytucje państwowe i organizacje społeczne, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przez nieletniego czynu karalnego ściganego z urzędu, są zobowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym sąd rodzinny lub policję oraz przedsięwziąć czynności niecierpiące zwłoki, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów popełnienia czynu. Podmioty współdziałające z sądem rodzinnym, a w szcze-

⁴⁶ K. G r o m e k, *Komentarz do Ustawy...*, s. 86.

⁴⁷ Ibidem, s. 86–93.

⁴⁸ M. K o r c y l - W o l s k a, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*, Warszawa 2008, s. 55.

gólności: instytucje państwowe, społeczne lub jednostki samorządowe oraz osoby godne zaufania, w zakresie swego działania, udzielają na żądanie sądu rodzinnego informacji niezbędnych w toku postępowania.

Środki zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości nieletnich jakimi dysponuje sąd rodzinny są następujące:

- wobec nieletniego mogą być stosowane środki wychowawcze oraz środek poprawczy w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym, jeżeli inne środki nie są w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego (art. 5 u.p.n.);

- udzielenie upomnienia (art. 6 pkt 1 u.p.n.);

- zobowiązanie do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia wyrządzonej szkody, do wykonania określonych prac lub świadczeń na rzecz pokrzywdzonego lub społeczności lokalnej, do przeproszenia pokrzywdzonego, do podjęcia nauki lub pracy, do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach albo do zaniechania używania alkoholu lub innego środka w celu wprowadzania się w stan odurzenia (art. 6 pkt 2 u.p.n.);

- ustanowienie nadzoru odpowiedzialnego rodziców lub opiekuna (art. 6 pkt 3 u.p.n.);

- ustanowienie nadzoru organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej, zakładu pracy albo osoby godnej zaufania – udzielających poręczenia za nieletniego (art. 6 pkt 4 u.p.n.);

- zastosowanie nadzoru kuratora (art. 6 pkt 5 u.p.n.);

- skierowanie do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim porozumieniu się z tą organizacją lub instytucją (art. 6 pkt 6 u.p.n.);

- orzeczenie zakazu prowadzenia pojazdów (art. 6 pkt 7 u.p.n.);

- orzeczenie przepadku rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karalnego (art. 6 pkt 8 u.p.n.);

- orzeczenie umieszczenia w rodzinie zastępczej, w młodzieżowym ośrodku wychowawczym albo w młodzieżowym ośrodku socjoterapii (art. 6 pkt 9 u.p.n.);

- orzeczenie umieszczenia w zakładzie poprawczym (art. 6 pkt 10 u.p.n.);

- zastosowanie innych środków zastrzeżonych w Ustawie o postępowaniu wobec nieletnich do właściwości sądu rodzinnego, jak również zastosowanie środków przewidzianych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym (art. 6 pkt 11 u.p.n.).

Dodatkowo, obok przedstawionych środków możliwe są decyzje innego typu, które mają charakter merytoryczny, chociaż nie polegają na zastosowaniu środka profilaktycznego lub resocjalizacyjnego. Do decyzji tych zaliczyć

należy odmowę wszczęcia lub umorzenie wszczętego postępowania z innych przyczyn niż formalne oraz przekazanie sprawy nieletniego szkole lub organizacji społecznej⁴⁹.

Ustawa o postępowaniu wobec nieletnich przewiduje także możliwość orzeczenia w przedmiocie obowiązku naprawienia przez nieletniego szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu (art. 7 par. 1 pkt 2). Przy czym sąd rodzinny, zobowiązując nieletniego do naprawienia wyrządzonej przez niego szkody, powinien wcześniej uzyskać zgodę na to od pokrzywdzonego⁵⁰. Sąd rodzinny może także zobowiązać rodziców lub opiekuna do poprawy warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego, a także do ścisłej współpracy ze szkołą, do której nieletni uczęszcza, z poradnią psychologiczno-pedagogiczną lub inną poradnią specjalistyczną, zakładem pracy, w którym jest zatrudniony, oraz lekarzem lub zakładem leczniczym.

Sąd rodzinny może warunkowo zawiesić umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym, jeżeli właściwości i warunki osobiste oraz środowiskowe sprawcy, jak również okoliczności i charakter jego czynu, uzasadniają przypuszczenie, że pomimo niewykonania środka poprawczego cele wychowawcze zostaną osiągnięte (art. 11 par. 1 u.p.n.). Warunkowe zawieszenie następuje na okres próby, który wynosi od jednego roku do lat trzech (art. 11 par. 2 u.p.n.). W okresie próby sąd w odniesieniu do nieletniego stosuje środki wychowawcze. Jeżeli w okresie próby zachowanie nieletniego wskazuje na dalszą demoralizację, albo gdy nieletni uchyla się od wykonywania nałożonych na niego obowiązków lub od nadzoru, sąd rodzinny może odwołać warunkowe zawieszenie i zarządzić umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym. Ponadto, w razie popełnienia przez nieletniego czynu karalnego określonego w artykułach 134, 148 paragraf 1, 2 lub 3, 156 paragraf 1 lub 3, 163 paragraf 1 lub 3, 166, 173 paragraf 1 lub 3, 197 paragraf 3, 252 paragraf 1 lub 2 oraz w artykule 280 Kodeksu karnego i braku podstaw do rozpoznawania sprawy przez sąd właściwy według przepisów Kodeksu postępowania karnego, sąd rodzinny może odwołać warunkowe zawieszenie i zarządzić umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym (art. 11 par. 3 u.p.n.).

W razie stwierdzenia u nieletniego upośledzenia umysłowego, choroby psychicznej lub innego zakłócenia czynności psychicznych bądź nałogowego używania alkoholu albo innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, sąd rodzinny może orzec umieszczenie nieletniego w szpitalu psychiatrycznym lub innym odpowiednim zakładzie leczniczym. Jeżeli zachodzi potrzeba zapewnienia nieletniemu jedynie opieki wychowawczej, sąd może orzec umieszczenie go w młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub w mło-

⁴⁹ J. Kudrelek, *Postępowania szczególne w procesie karnym. Postępowanie w sprawach nieletnich*, Szczytno 2009, s. 119.

⁵⁰ P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu...*, s. 35.

dzieżowym ośrodku socjoterapii, a w przypadku gdy nieletni jest upośledzony umysłowo w stopniu głębokim i wymaga jedynie opieki – w domu pomocy społecznej (art. 12 u.p.n.).

Przepis artykułu 13 Ustawy o postępowaniu wobec nieletnich przewiduje wyjątek od ogólnych zasad odpowiedzialności nieletnich za popełnione czyny karalne. Wynika z niego, że sąd rodzinny może orzec karę wobec nieletniego, który popełnił czyn karalny między 13. a 17. rokiem życia, w sytuacji gdy⁵¹:

- zachodzi podstawa do orzeczenia umieszczenia w zakładzie poprawczym, a stosowanie środków poprawczych nie byłoby celowe,
- w chwili orzekania nieletni ukończył 18 lat.

Rozpoznanie sprawy w trybie artykułu 13 jest możliwe tylko wówczas, gdy postępowanie wyjaśniające w sprawie konkretnego nieletniego wszczęto przed ukończeniem przez niego 18 lat.

Artykuł 94 Ustawy o postępowaniu wobec nieletnich znajduje zastosowanie na etapie postępowania wykonawczego i dopuszcza wymierzenie kary nieletniemu, wobec którego orzeczono wcześniej umieszczenie w zakładzie poprawczym, jeżeli nie został on w takim zakładzie umieszczony przed ukończeniem 18. roku życia. Bez względu na powód, dla którego nie rozpoczęto wykonywania orzeczenia o umieszczeniu w zakładzie poprawczym przed ukończeniem przez nieletniego 18 lat, sąd rodzinny zobowiązany jest do rozstrzygnięcia, czy nieletniego należy umieścić w zakładzie poprawczym, czy też odstąpić od wykonywania tego środka i wymierzyć mu karę. Wymierzając nieletniemu karę, sąd rodzinny stosuje nadzwyczajne jej złagodzenie. W szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd rodzinny może odstąpić od wymierzenia nieletniemu kary, zwłaszcza gdy w jego zachowaniu nastąpiła istotna poprawa. W razie wymierzenia kary pozbawienia wolności albo ograniczenia wolności czas jej trwania nie może przekroczyć okresu, jaki pozostaje do ukończenia przez sprawcę 21 lat⁵².

Odpowiedzialność młodocianych względem prawa określona jest w obowiązujących przepisach Kodeksu karnego z 6 czerwca 1997 r. Artykuł 115 paragraf 10 określa, że „młodocianym jest sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji 24 lat”⁵³. W artykule 10 paragraf 2 ustawodawca odwołuje się do pojęcia nieletni.

Kodeks karny z 1997 r. ustanawia w artykule 10 paragraf 1 granicę wieku 17 lat, powyżej której sprawca popełniający czyn zabroniony zdolny jest do ponoszenia odpowiedzialności karnej. Przyjmuje się, że właśnie dopiero w tym

⁵¹ Ibidem, s. 59.

⁵² B. S t a ń d o - K a w e c k a, *Prawo karne nieletnich...*, s. 309.

⁵³ M. E r n e s t, *Specyfika przestępczości nieletnich w świetle analiz statystycznych*, [w:] *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2008, s. 298.

wieku sprawca osiąga taki poziom rozwoju intelektualnego, emocjonalnego oraz społecznego, że potrafi prawidłowo rozpoznawać znaczenie swego czynu oraz znaczenie normy prawnej, którą tym czynem narusza. Sprawca, który nie ukończył 17 lat określany jest przez kodeks jako nieletni. Ukończenie 17 lat stwarza jedynie domniemanie, że konkretny podmiot już albo dopiero z tą chwilą osiągnął taki poziom rozwoju, który świadczy o zdolności do zawinienia oraz ponoszenia odpowiedzialności karnej przewidzianej dla dorosłych. Ustawowo określona granica 17 lat sama w sobie nie uwzględnia różnic indywidualnych w rozwoju osobniczym jednostki, o których jednak ustawodawca pamięta i dlatego w celu jej uelastycznienia dopuszcza pewne wyjątki. Z jednej strony, wyjątki te pozwalają obniżyć granicę odpowiedzialności karnej do 15 lat, z drugiej zaś, podwyższają ją w sferze prawno-karnych konsekwencji popełnionego czynu do 18 lat. Oznacza to, że⁵⁴:

- po ukończeniu 15., a przed ukończeniem 17. roku życia sprawca, mimo że posiada status „nieletniego”, może w pewnych sytuacjach odpowiadać jak dorosły, tzn. na zasadach określonych w Kodeksie karnym; jeśli jednak przesłanki z artykułu 10 paragraf 2 nie zostałyby spełnione, to w rachubę wchodzi alternatywnie odpowiedzialność na zasadach przewidzianych dla nieletnich, uregulowana Ustawą z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich;

- po ukończeniu 17., a przed ukończeniem 18. roku życia sprawca posiadający status „dorosłego” (ściślej zaś „młodocianego”) odpowiada na zasadach określonych w kodeksie karnym, jednakże z możliwością orzeczenia zamiast kary środków wychowawczych, leczniczych lub poprawczych przewidzianych dla nieletnich, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają.

Czyny zabronione, za które nieletni może być już karany po ukończeniu 15 lat są następujące⁵⁵:

- zamach na Prezydenta RP (art. 134 k.k.),
- zabójstwo człowieka ze szczególnym okrucieństwem (art. 148 par. 1, 2 lub 3 k.k.),
- spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156 par. 1 lub 3 k.k.),
- spowodowanie zdarzenia, które zagraża życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach (art. 163 par. 1 lub 3 k.k.),
- przejęcie kontroli nad statkiem wodnym (art. 166 k.k.),
- katastrofa w ruchu lądowym (art. 173 par. 1 lub 3 k.k.),
- gwałt (art. 197 par. 3 k.k.),

⁵⁴ J. G i z e k, N. K ł a c z y ń s k a, G. Ł a b u d a, *Kodeks karny, część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 88.

⁵⁵ Dz.U. z 2010 r. nr 7, poz. 46.

- wzięcie zakładnika (art. 252 par. 1 lub 2 k.k.),
- kradzież z rozbojem (art. 280 k.k.).

1.3. Resocjalizacja nieletnich w polskim systemie opiekuńczo-wychowawczym

1.3.1. Resocjalizacja w środowisku otwartym

Ochotnicze Hufce Pracy

Młodzież, która trafia do Ochotniczych Hufców Pracy jest w większości młodzieżą, która już z jakiegoś powodu została odrzucona przez inne instytucje. Zdaniem Zenona Jasińskiego osoby, które trafiły do hufców mogą być podzielone na trzy grupy:

- młodzież, która popadła w konflikty z prawem, u której obserwujemy zaburzony system wartości,
- młodzież o obniżonym poziomie intelektualnym, z nieukształtowanym systemem wartości,
- młodzież wywodząca się z rodzin niewydolnych wychowawczo⁵⁶.

Podział ten świadczy o tym, że w instytucji jaką są Ochotnicze Hufce Pracy nie może zabraknąć oddziaływań resocjalizujących. Biorąc pod uwagę to, że podstawowymi funkcjami działań socjalizacyjnych są: opieka, wychowanie oraz terapia, to te działania, które są podejmowane przez OHP zapewne sprzyjają poprawnej socjalizacji i resocjalizacji młodzieży. Jak widać, zadania stawiane hufcom są bardzo trudne. Niejednokrotnie muszą one swą działalnością objąć młodzież zdemoralizowaną, wykojejoną społecznie, wywodzącą się z rodzin dysfunkcyjnych oraz środowisk patologicznych. Hufce w swej działalności muszą walczyć ze stygmatyzacją tej młodzieży oraz na nowo rozpocząć socjalizację wobec niej. Niewątpliwie w tym przypadku możemy mówić o resocjalizacji nieletnich w środowisku otwartym.

Ochotnicze Hufce Pracy są instytucjami rynku pracy. Zgodnie z Ustawą o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy z 20 kwietnia 2004 r.⁵⁷: „Ochotnicze Hufce Pracy są państwową jednostką wyspecjalizowaną w działaniach na rzecz młodzieży, w szczególności młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, oraz bezrobotnych do 25. roku życia”. Wykonują one „zadania państwa w zakresie zatrudnienia oraz przeciwdziałania marginalizacji

⁵⁶ Z. J a s i ń s k i, *Zagadnienia profilaktyki i resocjalizacji w działalności OHP (między programem a codziennością)*, [w:] *Profilaktyka i resocjalizacja w działalności Ochotniczych Hufców Pracy*, red. Z. Jasiński, I. Mudrecka, Opole 2001, s. 17.

⁵⁷ Dz.U. z 2008 r. nr 69, poz. 415, tekst jedn.

i wykluczeniu społecznemu młodzieży, a także zadania w zakresie jej kształcenia i wychowania”.

Szczegółowe zadania OHP są następujące⁵⁸:

- wspieranie systemu wychowawczego i edukacyjnego państwa;
- aktywizacja społeczna, zawodowa i ekonomiczna młodzieży w jednostkach organizacyjnych OHP, organizowanie praktyk zawodowych w kraju i za granicą, podejmowanie innych form działalności umożliwiających podwyższenie kwalifikacji zawodowych lub przekwalifikowanie;
 - organizowanie całorocznego zatrudnienia młodzieży bezrobotnej oraz w okresie wakacji młodzieży szkół ponadpodstawowych;
 - poszukiwanie i przedkładanie młodzieży pozostającej bez pracy indywidualnych i grupowych ofert zatrudnienia;
 - inicjowanie i organizowanie międzynarodowej współpracy młodzieży;
 - podejmowanie i wspieranie wszelkich inicjatyw służących przeciwdziałaniu bezrobociu i wychowaniu w procesie pracy.

Jeśli chodzi o resocjalizację, to OHP nie są placówką stricte resocjalizacyjną. Jednak w Rozporządzeniu Ministra Gospodarki i Pracy z 30 grudnia 2004 r. w sprawie szczegółowych zadań i organizacji Ochotniczych Hufców Pracy⁵⁹ do ich zadań w zakresie kształcenia i wychowywania młodzieży w szczególności należy także „opracowanie i realizacja programów profilaktycznych, wychowawczych i resocjalizacyjnych na rzecz młodzieży zagrożonej demoralizacją i wchodzącej w konflikt z prawem”. Jednak zadaniem tych instytucji jest także wyrównywanie szans młodzieży ze środowisk naznaczonych ubóstwem lub rodzin dysfunkcyjnych wychowawczo⁶⁰.

Podmiotem oddziaływań OHP jest młodzież od 15. roku życia, a więc jednostki już w pewnej mierze zsocjalizowane. Można więc tu mówić przede wszystkim o wychowaniu resocjalizującym, którego zadaniem jest osiągnięcie celów resocjalizacji, a mianowicie usunięcie rezultatów i skutków socjalizacji społecznie destruktywnej⁶¹.

Ochotnicze Hufce Pracy wypracowały spójny i efektywny system pracy z młodzieżą, która została odrzucona przez „normalne” szkoły, młodzieżą o zmniejszonych szansach życiowych oraz edukacyjnych. Dzięki wyspecja-

⁵⁸ A. G l i ń s k a - L a c h o w i c z, *Ochotnicze Hufce Pracy*, [w:] *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, red. J. Brągiel, S. Badora, Opole 2005, s. 359.

⁵⁹ Dz.U. z 2005 r. nr 6, poz. 41.

⁶⁰ E. N y c z, J. K o s o w s k a - R a t a j, *Współpraca instytucji i organizacji z Ochotniczymi Hufcami Pracy w środowisku lokalnym. Relacja z badań ogólnopolskich*, [w:] *Miejsce Ochotniczych Hufców Pracy w środowiskach lokalnych*, red. Z. Jasiński, E. Nycz, Opole 2006, s. 27.

⁶¹ B. T u r k i e w i c z - M i r u c k a, *Resocjalizacja w środowisku otwartym – współpraca Ochotniczych Hufców Pracy z sądowną służbą kuratorską*, [w:] *Miejsce Ochotniczych Hufców Pracy w środowiskach lokalnych*, red. Z. Jasiński, E. Nycz, Opole 2006, s. 52.

lizowanej kadrze i odpowiedniej bazie OHP umożliwiają młodzieży ze środowisk zaniedbanych społecznie oraz patologicznych, a więc niewydolnych wychowawczo, zdobycie kwalifikacji zawodowych i uzupełnienie wykształcenia, co niewątpliwie wpływa na ich proces ponownej socjalizacji. Należy tu zwrócić uwagę w szczególności na fakt, o którym pisze Z. Jasiński: „Młodzież mająca ciągłe niepowodzenia szkolne, odczuwa kompleks niższej wartości, marginalizacji. Prowadzi to bardzo często do groźnych zjawisk wychowawczych, młodzież taka przyjmuje wobec szkoły i nauczycieli postawę niechęci czy wręcz wrogości, postawa ta prowadzi do zachowania agresywnego i popadania w konflikty z prawem”⁶².

Irena Mudrecka za Janem Stanikiem podkreśla, że sukces procesu resocjalizacji nieletnich zależy od osiągnięcia następujących celów⁶³:

- doprowadzenia do zaakceptowania siebie,
- doprowadzenia do pozytywnych postaw wobec innych ludzi,
- doprowadzenia do bardziej realistycznego spostrzegania świata i problemów codziennego życia,
- wyboru i zaakceptowania przez nieletniego własnej drogi życiowej.

Zdaniem I. Mudreckiej Ochotnicze Hufce Pracy w ramach swojej statutowej działalności są w stanie realizować powyższe cele, dlatego należy dostrzeżać ich walor resocjalizacyjny oraz usprawniać ich działanie, między innymi wykorzystując metodykę wychowania resocjalizującego⁶⁴.

Podstawową formą działalności profilaktycznej i resocjalizacyjnej w OHP względem młodzieży objętej wsparciem jest przede wszystkim praca. Organizacja ta stara się, aby każdy z uczestników zdobył przygotowanie lub przysposobienie zawodowe. Bowiern zdobycie zawodu jest jednym z podstawowych warunków znalezienia pracy oraz źródeł utrzymania, co jest zgodne z przyjętymi normami społecznymi, pomaga w usamodzielnieniu się, założeniu rodziny, a tym samym znalezieniu swego miejsca w życiu. Niejednokrotnie instytucja pomaga w otrzymaniu pierwszej pracy, dzięki współpracy komend OHP z urzędami pracy, zakładami i innymi instytucjami lokalnymi. Wychowanie przez pracę spełnia podstawowe funkcje resocjalizacji, takie jak: readaptacyjno-przystosowawcze, edukacyjno-wyrównawcze, korektywno-kreatywne oraz opiekuńczo-profilaktyczne⁶⁵.

⁶² Z. Jasiński, *Zagadnienia profilaktyki i resocjalizacji...*, s. 16.

⁶³ I. Mudrecka, *Wychowanie resocjalizujące w praktyce Ochotniczych Hufców Pracy*, [w:] *Profilaktyka i resocjalizacja w działalności Ochotniczych Hufców Pracy*, red. Z. Jasiński, I. Mudrecka, Opole 2001, s. 78–79.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 78–79.

⁶⁵ F. Drejer, *Kształtowanie pozytywnych zachowań dzieci i młodzieży poprzez działania wytwórcze*, [w:] *Wspomaganie pedagogiczne niedostosowanych społecznie. Teoria i praktyka*, red. L. Albański, M. Kowalski, Jelenia Góra 2010, s. 45.

Ochotnicze Hufce Pracy poprzez powiązanie wychowania i resocjalizacji z pracą dążą do kształtowania aktywnych osobowości uczestników, wzbogacania ich wiedzy i umiejętności, kształtowania pożądanых cech charakteru, a poprzez kontakt młodzieży z dorosłymi pracownikami w naturalnym procesie produkcyjnym umożliwiają przyswajanie właściwych nawyków i właściwego zachowania. Zmierza to do zmniejszenia i wyeliminowania zagrożenia podopiecznych, które związane jest z nieprawidłowym rozwojem społeczno-moralnym, oraz utrwalania postaw akceptowanych społecznie. Rolą kadry OHP oraz pracodawców jest ukazywanie młodzieży korzyści i pozytywnych stron związanych z pracą. Wychowanie poprzez pracę jako metoda wychowawcza w OHP spełnia następujące kryteria⁶⁶:

- kształtuje właściwy stosunek do pracy,
- zapobiega i łagodzi frustracje i rozczarowania wynikające z braku możliwości znalezienia zatrudnienia przez młodzież po zakończeniu edukacji szkolnej,
- przeciwdziała patologiom wśród młodzieży,
- aktywizuje młodzież do samodzielnego i odpowiedzialnego życia w społeczeństwie.

Ważną rolę w procesie resocjalizacji odgrywa także poradnictwo zawodowe. Niezwykle istotne jest nie tylko umożliwienie młodzieży, szczególnie tej z grup zagrożonej wykluczeniem społecznym, osiągnięcia wysokiego poziomu, ale także zdobycia nowych kwalifikacji. Poradnictwo zawodowe wiąże się z pomocą młodemu człowiekowi w podejmowaniu trafnych decyzji⁶⁷.

Ponadto, duże znaczenie w resocjalizacji młodzieży w ramach OHP ma działalność kulturalno-oświatowa. Przejawia się ona w nauce racjonalnego spędzania czasu wolnego poprzez sport, turystykę czy rekreację. Instytucja ta wskazuje różnorodne oferty, wartości, wspiera rozwój, co wyraźnie świadczy o nowej kulturze pedagogicznej pracowników OHP. Wyraża się ona w określonych kompetencjach pracowników hufców do pracy z młodzieżą mającą niepowodzenia, zagubioną życiowo oraz zmarginalizowaną, należącą do subkultur młodzieżowych czy mającą nawet konflikty z prawem. Kultura pedagogiczna kadry OHP jest widoczna w bardzo dużym zaangażowaniu w pracę wychowawczą z młodzieżą, a także świadczą o tym umiejętności w zakresie organizowania środowiska lokalnego na rzecz poprawy sytuacji swoich podopiecznych. Działalność kulturalno-oświatowa oraz sportowo-rekreacyjna i tu-

⁶⁶ J. Lewandowski, *Wartości pracy jako formy socjalizacji młodzieży OHP*, [w:] *Praca w systemie wychowawczym Ochotniczych Hufców Pracy*, red. Z. Jasiński, I. Mudrecka, Opole–Dobieszków 2002, s. 22.

⁶⁷ A. Szafrań, I. Skonieczna, *OHP szansą młodzieży na lepsze jutro – refleksje nad praktykowaniem poradnictwa zawodowego i pośrednictwa pracy*, [w:] *Poradnictwo zawodowe w OHP i szkołach*, red. G. Kierozalski i in., Warszawa 2006, s. 60.

rystyczna jest jednym z elementów codziennych oddziaływań na wychowanków. Główne cele, które chcą osiągnąć wychowawcy są następujące:

„• zapoznanie młodzieży z dziedzictwem kulturowym Polski i krajów sąsiednich, systemem wartości współczesnego człowieka, kształtowanie postaw patriotycznych, tolerancji;

• stworzenie okazji do przeżyć i kształtowanie postawy chęci uczestnictwa w życiu kulturalnym, rozwijanie uzdolnień artystycznych i sportowych;

• zapoznanie z normami współżycia międzyludzkiego, wdrażanie do przestrzegania zasad kultury życia codziennego;

• profilaktyka zachowań patologicznych, kształtowanie zdrowego stylu życia, przygotowanie do pełnienia ról rodzicielskich;

• kształtowanie poczucia sensu życia, wiary we własne możliwości i rozwój, potrzeby działania na rzecz innych i środowiska, integracji ze środowiskiem;

• terapia i resocjalizacja w stosunku do młodzieży, która miała konflikty z prawem”⁶⁸.

Ochotnicze Hufce Pracy w ostatnich latach rozpoczęły również współdziałanie z Kościołem katolickim. Zyskały w nim sojusznika, a w duchownych osoby cieszące się w lokalnych środowiskach autorytetem, którego niejednokrotnie nie mają nauczyciele i rodzice. Duszpasterze wspierają pracowników OHP w pracy wychowawczej, profilaktycznej i resocjalizacyjnej. Są nieraz jedynymi osobami, które potrafią nawiązać kontakt z młodzieżą. Sprzyja to niewątpliwie procesowi resocjalizacji przez odwoływanie się do wartości i postaw moralnych, w tym do wartości chrześcijańskich⁶⁹.

Zadania resocjalizacji młodzieży w jej najbliższym otoczeniu w szczególności wypełniają Środowiskowe Hufce Pracy. Celem ich jest zapobieganie marginalizacji i odrzuceniu społecznemu młodych osób, które zagubiły się w otaczającej je rzeczywistości. Integracja z lokalnym środowiskiem daje większe szanse na przygotowanie młodych ludzi do funkcjonowania w tej grupie osób w życiu dorosłym. Środowiskowe Hufce Pracy zajmują się młodzieżą, która wypadła z systemu edukacji, pozostaje bez pracy, przejawia inne symptomy nieprzystosowania, ma kontakt z narkotykami i alkoholem, a także wchodzi w konflikt z prawem. Młodzież objęta wsparciem w dużej mierze wywodzi się z rodzin dysfunkcyjnych, które dotknięte są bezrobociem i marginalizacją. Hufce środowiskowe pomagają nieletnim niedostosowanym społecznie, zagrożonym różnego rodzaju patologiami społecznymi; prowadzą działalność na rzecz młodzieży zaniedbanej i opuszczonej, nieumiejącej sobie poradzić z problemami rodzinnymi i szkolnymi.

⁶⁸ Z. Jasiński, *Miejsce Ochotniczych Hufców Pracy w środowisku i regionie*, [w:] *Miejsce Ochotniczych Hufców Pracy w środowiskach lokalnych*, red. Z. Jasiński, E. Nycz, Opole 2006, s. 19–21.

⁶⁹ Ibidem.

W założeniach dotyczących funkcjonowania Środowiskowych Hufców Pracy przyjęto, że jednostki te swą działalnością będą szeroko wspierać środowisko lokalne poprzez:

- oddziaływania na rzecz rodziny – założenia te są realizowane poprzez wspieranie, doradzanie rodzinom będącym w kryzysie wynikającym z sytuacji materialnej, zaburzeń strukturalnych rodziny oraz pojawiającej się w rodzinie patologii. Hufiec poza pracą indywidualną z rodzicami prowadzi grupową pedagogizację rodziców, organizuje wsparcie psychologiczne, pomaga w uzyskaniu pomocy socjalnej, znalezieniu pracy, czy też załatwieniu spraw urzędowych;

- uzupełnienie systemu oświaty – nieletni umieszczani w ŚHP to osoby, które nie uczą się w normalnym trybie kształcenia. Szkoły nie radzą sobie z problemem nieprzystosowania społecznego uczniów, niejednokrotnie wpływając na ich stygmatyzację oraz marginalizację. Oddziałuje to negatywnie na proces kształcenia i funkcjonowanie szkoły jako placówki. Jedynym rozsądnym rozwiązaniem w wielu przypadkach zarówno dla szkoły, jak i dla ucznia jest umieszczenie go w hufcu;

- wspomaganie resortu sprawiedliwości – Środowiskowe Hufce Pracy stały się także szansą dla młodzieży na uniknięcie umieszczenia w zamkniętych placówkach resocjalizacyjnych. Dają możliwość objęcia nieletniego działalnością resocjalizacyjną w otwartym środowisku. Wspomagają także sądy rodzinne i nieletnich w ich wychowawczej funkcji. Sędziowie często opierają się na opiniach wychowawców hufca i wydają orzeczenia w sprawie nieletniego, powierzając go placówkom OHP, co zapobiega skierowaniu do izolujących ośrodków wychowawczych;

- działalność na rzecz rynku pracy i zapobieganie bezrobociu – do zintegrowanego systemu wychowania i resocjalizacji niedostosowanych społecznie uczestników należy współpraca ŚHP z pracodawcami zatrudniającymi uczestników hufca w celu przygotowania zawodowego. Współpraca z właścicielami zakładów pracy jest głównie nakierowana na wykształcenie robotnika w pełni kompetentnego w sprawach zawodowych, a także ukształtowanego pod względem emocjonalnym w stosunku do pracy;

- współdziałanie ze środowiskiem lokalnym – działalność integrująca jednostki zagrożonej wykluczeniem społecznym ze środowiskiem jest także uzupełniona o oddziaływania na rzecz społeczności lokalnej. Hufce organizują wycieczki zimowe i letnie dla dzieci i młodzieży z najbliższego środowiska. Adresatami są dzieci z rodzin, które nie mogą zapewnić swoim pociechom możliwości aktywnego, twórczego spędzania czasu wolnego. Hufce urządzają także festyny rodzinne, rajdy rowerowe, jarmarki wielkanocne, obchody Dnia Dziecka i wiele innych imprez kulturalno-oświatowych. Przy hufcach funkcjonują kluby pracy, które aktywnie działają na rzecz bezrobotnej młodzieży

i dorosłych ze środowiska lokalnego. Kluby organizują szkolenia, kursy, pomagają w znalezieniu pracy, przekwalifikowaniu i zdobywaniu dodatkowych kwalifikacji przez osoby objęte wsparciem⁷⁰.

Ochotnicze Hufce Pracy wypracowały spójne i efektywne zasady współdziałania z młodzieżą, która została odrzucona przez system szkolny, z młodymi ludźmi o zmniejszonych szansach życiowych i edukacyjnych. Zajmują się młodzieżą, która w systemie szkolnym miała niepowodzenia, zarówno dydaktyczne, jak i wychowawcze⁷¹. Dzięki pracy i staraniom kadry udaje się zrekomensować braki w wychowaniu i co najważniejsze dać młodym ludziom drugą szansę. Grupa młodzieży, która objęta jest wsparciem tej instytucji to osoby, które wzorowały się lub nadal wzorują na modelach negatywnych. Pochodzą oni najczęściej z rodzin dysfunkcyjnych, zagrożonych patologiami lub zdeorganizowanych⁷².

Rodzinny kurator sądowy

Sąd rodzinny w odniesieniu do nieletniego, zgodnie z artykułem 6 ustawy o postępowaniu wobec nieletnich, może zastosować nadzór kuratora. W tym przypadku, aby sąd zastosował taki środek musi wystąpić przynajmniej jedna przesłanka: nieletni wykazuje przejawy demoralizacji (do 18. roku życia) lub popełnił czyn karalny (pomiędzy 13. a 17. rokiem życia). Nadzór kuratora jest jednym z najczęściej stosowanych przez sąd środków wychowawczych. Wykonywanie nadzoru kuratora ustaje, gdy nieletni ukończy 21 lat. W sytuacjach gdy sąd uzna, że cele nadzoru zostały osiągnięte, może wcześniej uchylić nadzór kuratora⁷³. Jego działalność reguluje Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych z 12 czerwca 2003 r.⁷⁴. Zadania kuratora rodzinnego są następujące:

1) zaznajomienie się z aktami sprawy i innymi niezbędnymi źródłami informacji o podopiecznym, a w szczególności z przebiegiem dotychczasowych nadzorów,

⁷⁰ B. Turkiewicz - Mirucka, *Resocjalizacja w środowisku otwartym...*, s. 52–54.

⁷¹ Z. Jasiński, *System kształcenia i wychowywania młodzieży w Ochotniczych Hufcach Pracy*, [w:] *Ochotnicze Hufce Pracy w systemie wsparcia młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, red. B. Górnicka, K. Neisch, Opole 2010, s. 109.

⁷² B. Górnicka, *Ochotnicze Hufce Pracy życiową szansą młodzieży zagrożonej ekskluzją społeczną*, [w:] *Ochotnicze Hufce Pracy w systemie wsparcia młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, red. B. Górnicka, K. Neisch, Opole 2010, s. 152.

⁷³ I. Mądrecka, *Rodzinny kurator sądowy*, [w:] *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, red. J. Brągiel, S. Badora, Opole 2005, s. 500.

⁷⁴ Dz.U. z 2003 r. nr 112, poz. 1064.

2) nawiązanie kontaktu z podopiecznym, nie później niż w ciągu 7 dni od daty wpływu prawomocnego orzeczenia do zespołu kuratorskiej służby sądowej,

3) pouczenie podopiecznego o prawach i obowiązkach wynikających z orzeczenia sądu oraz omówienie sposobu i terminu ich realizacji,

4) planowanie wobec podopiecznego oddziaływań profilaktyczno-resocjalizacyjnych i opiekuńczo-wychowawczych,

5) współpracy z rodziną podopiecznego w zakresie oddziaływań, o których mowa w punkcie 4,

6) udzielanie podopiecznemu pomocy w organizowaniu nauki, pracy i czasu wolnego oraz w rozwiązywaniu trudności życiowych,

7) kontrolowanie zachowania podopiecznego w miejscu zamieszkania, pobytu, nauki i pracy,

8) współdziałanie z organizacjami, instytucjami, stowarzyszeniami i innymi podmiotami, których celem działania jest pomoc podopiecznym.

Pod względem kryterium ustrojowego kuratorzy sądowi dzielą się na zawodowych oraz społecznych. Sądowy kurator zawodowy organizuje i prowadzi działania mające na celu pomóc nieletniemu w społecznej readaptacji oraz kieruje pracą kuratorów społecznych, a także innych osób wykonujących powierzony dozór z ramienia stowarzyszeń, organizacji i instytucji. W tym celu dozór obejmuje również kontrolę ścisłego wykonania przez skazanego nałożonych obowiązków i poleceń, a także działalności wychowawczej⁷⁵.

W myśl Ustawy o kuratorach sądowych z 27 lipca 2001 r. zawodowy kurator obowiązany jest do⁷⁶:

- występowania w uzasadnionych wypadkach z wnioskiem o zmianę lub uchylenie orzeczonego środka;
- przeprowadzania na zlecenie sądu lub sędziego wywiadów środowiskowych;
- współpracy z właściwym samorządem i organizacjami społecznymi, które statutowo zajmują się opieką, wychowaniem, resocjalizacją, leczeniem i świadczeniem pomocy społecznej w środowisku otwartym;
- organizacji i kontroli pracy podległych kuratorów społecznych oraz innych osób, uprawnionych do wykonywania dozorów lub nadzorów;
- sygnalizowania sądowi przyczyn przewlekłości postępowania wykonawczego lub innych uchybień w działalności pozasądowych podmiotów wykonujących orzeczone środki.

Zadania kuratora społecznego polegają głównie na⁷⁷:

⁷⁵ R. B o r o w s k i, D. W y s o c k i, *Instytucje wychowania resocjalizującego*, Płock 2001, s. 140.

⁷⁶ Dz.U. z 2001 r. nr 98, poz. 1071.

⁷⁷ R. B o r o w s k i, D. W y s o c k i, *Instytucje wychowania...*, s. 140.

- odwiedzaniu osób, których dotyczy postępowanie, w miejscu ich zamieszkania lub pobytu, a także kontaktowaniu się z rodziną;
- żądaniu niezbędnych informacji i wyjaśnień od osób znajdujących się w okresie próby, objętych dozorem oraz tych osób, na które nałożono obowiązki;
- współdziałaniu z właściwymi stowarzyszeniami, organizacjami i instytucjami w zakresie poprawy warunków bytowych i zdrowotnych, zatrudnienia i szkolenia osób, których dotyczy postępowanie wykonawcze;
- przeglądaniu akt sądowych i sporządzaniu z nich odpisów w związku z wykonywaniem czynności powierzonych przez sąd;
- przeprowadzaniu wywiadów środowiskowych i zbieraniu niezbędnych informacji od organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego, zakładów pracy, stowarzyszeń, organizacji oraz instytucji;
- podejmowaniu innych czynności niezbędnych dla prawidłowego wykonywania kar, środków karnych i środków zabezpieczających;
- udzielaniu skazanym innej stosownej pomocy.

Do obowiązków kuratora społecznego należy sprawowanie dozoru lub nadzoru nad podopiecznym, a także wykonywanie innych czynności o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym zleconych przez sąd, przeprowadzanie wywiadów środowiskowych na zlecenie sądu, stawianie się na każde wezwanie sądu oraz składanie sprawozdań z wykonywanych dozorów lub nadzorów. Ponadto, kuratorzy społeczni powinni stale podnosić swoje kwalifikacje, brać udział w organizowanych przez sąd szkoleniach i naradach, współdziałać ze szkołami, organizacjami i instytucjami zajmującymi się wychowywaniem, leczeniem, terapią, sprawującymi opiekę oraz udzielającymi podopiecznym pomocy⁷⁸.

Jednym z podstawowych zadań kuratora sądowego jest sporządzenie wywiadu środowiskowego. Zakres wywiadu precyzuje Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania wywiadów środowiskowych o nieletnich z 16 sierpnia 2001 r.⁷⁹. W toku wywiadu środowiskowego ustala się okoliczności objęte zarządzeniem o jego przeprowadzeniu, a w szczególności:

- podstawowe informacje o nieletnim: jego imię i nazwisko, datę i miejsce urodzenia, miejsce zamieszkania;
- dodatkowe informacje o nieletnim: jego zachowanie się i warunki wychowawcze, stan zdrowia, przebieg nauki szkolnej, pracy i sposób spędzania czasu wolnego, kontakty z rówieśnikami i innymi osobami mogącymi mieć wpływ na jego zachowanie;

⁷⁸ Ibidem, s. 147.

⁷⁹ Dz.U. z 2001 r. nr 90, poz. 1010.

- podstawowe informacje o członkach rodziny nieletniego i stosunku rodziców lub opiekunów do nieletniego, o podejmowanych oddziaływaniach wychowawczych i konfliktach istniejących w rodzinie.

Ponadto, w toku wywiadu środowiskowego należy uwzględniać również informacje dotyczące sytuacji materialnej rodziców lub opiekunów oraz warunków bytowych rodziny. W szczególnie uzasadnionych przypadkach można zasięgać informacji o przejawach patologii społecznej występujących w środowisku nieletniego.

Od kuratorów sądowych wymaga się wysiłku i zaangażowania. Powinni oni posiadać nie tylko wiedzę specjalistyczną i doświadczenia, ale także osobiste walory moralne, zalety oraz talent. Nie mogą oni działać ani z pozycji autorytetu, ani zażyłości czy współpartnerstwa⁸⁰. Kurator sądowy, z jednej strony, zobowiązany jest do podejmowania wobec podopiecznego działań kontrolno-dyscyplinujących, jego rola sprowadza się przede wszystkim do zobligowania podopiecznego do zmiany trybu życia, a z drugiej, powinien on także specjalizować się w oddziaływaniach diagnostycznych i terapeutyczno-wychowawczych⁸¹.

Ośrodki kuratorskie

Jedną z podstawowych instytucji resocjalizacyjnych o charakterze otwartym, która działa w miejscu zamieszkania nieletniego jest ośrodek kuratorski⁸². Nieletniego do ośrodka może skierować sąd rodzinny. Instytucja ta funkcjonuje w oparciu o Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie ośrodków kuratorskich z 5 października 2001 r.⁸³. Ośrodki kuratorskie tworzone są przy sądach rejonowych. Ze względu na stopień demoralizacji uczestników mogą być one sprofilowane. Prowadzą działalność profilaktyczną, opiekuńczo-wychowawczą i resocjalizacyjno-terapeutyczną, zmierzającą do zmiany postaw uczestników w kierunku społecznie pożądanym, zapewniającym prawidłowy rozwój ich osobowości, w szczególności poprzez:

- zaspokajanie potrzeb osobowościowych,
- rozwiązywanie problemów psychicznych,
- uczenie samodzielnego radzenia sobie z trudnościami życiowymi,
- eliminowanie zaniedbań wychowawczych i edukacyjnych oraz wyrównywanie zaniedbań środowiskowych,
- wdrażanie do przestrzegania norm społecznych,

⁸⁰ M. K a l i n o w s k i, *Resocjalizacja nieletnich w państwach europejskich i pozaeuropejskich*, Warszawa 2005, s. 284.

⁸¹ E. K o t l i Ń s k a, *Kuratela sądowa – możliwości i ograniczenia*, [w:] *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*, red. I. Pospiszyl, M. Konopczyński, Warszawa 2007, s. 321.

⁸² L. P y t k a, *Pedagogika resocjalizacyjna*, wyd. 5, Warszawa 2001, s. 283.

⁸³ Dz.U. z 2001 r. nr 120, poz. 1294.

- rozwijanie zainteresowań,
- wyrabianie właściwych nawyków spędzania czasu wolnego,
- rozładowywanie napięć emocjonalnych,
- kształtowanie poczucia odpowiedzialności i opiekuńczości.

W celu realizacji tych zadań w ośrodku organizuje się zajęcia z uczestnikami oraz inicjuje współpracę z instytucjami państwowymi, społecznymi, jednostkami samorządowymi, w szczególności z powiatowym centrum pomocy rodzinie, oraz z osobami godnymi zaufania. Organizuje się także z rodzicami lub opiekunami uczestników spotkania, których celem jest: dokonywanie analizy przebiegu procesu wychowania, ustalenie dalszych metod postępowania.

Zajęcia z nieletnimi realizowane są w szczególności za pomocą takich metod pracy, jak: metoda grupowa, indywidualnego przypadku oraz środowiskowa. Zastosowanie tych metod możliwe jest dzięki odpowiedniej diagnozie dotyczącej osobowości jednostki i jej środowiska rodzinnego, rówieśniczego, szkolnego i lokalnego, a także dzięki diagnozie społecznej dotyczącej całej grupy społecznej. Lesław Pytka wymienia kilka funkcji, jakie pełnią ośrodki kuratorskie: opiekuńczo-wychowawczą, dydaktyczną, profilaktyczno-kompensacyjną, resocjalizacyjną oraz integracyjno-społeczną. Obejmują one wiele złożonych zadań, niezbędnych nie tylko na terenie ośrodka, ale również w takich środowiskach wychowawczych, jak: rodzina, szkoła, grupa rówieśnicza czy osiedle⁸⁴.

Zajęcia polegają głównie na:

- organizowaniu czasu wolnego,
- nawiązywaniu współpracy ze środowiskiem,
- prowadzeniu terapii,
- udzielaniu pomocy w usuwaniu zaniedbań wychowawczych i edukacyjnych.

Grupa, z którą pracują kuratorzy, terapeuci lub inne osoby posiadające odpowiednie umiejętności i pisemną zgodę kierownika ośrodka, powinna być nie większa niż 10 osób. Ośrodek jest czynny w ciągu całego roku kalendarzowego, w dniach i godzinach dostosowanych do rzeczywistych potrzeb uczestników, w czasie nie krótszym niż 20 godzin zegarowych tygodniowo.

Ośrodki kuratorskie są odmianą nadzoru kuratorskiego, charakteryzujące się zintensyfikowanymi oddziaływaniami wobec nieletnich. Wszelkie działania wychowawcze, psychokorekcyjne i terapeutyczne mają na celu przygotowanie wychowanka do warunków ośrodka oraz powinny kształtować jego osobowość, postawę i system wartości. Głównym zadaniem tych ośrodków powinno być: zorganizowanie właściwych form pomocy wychowawczej, rozpoznanie i zaspokojenie potrzeb dzieci i młodzieży objętej wsparciem ośrodka

⁸⁴ L. P y t k a, *Pedagogika resocjalizacyjna...*, s. 283–284.

oraz ich rodzin, zapewnienie odpowiedniego rozwoju psychicznego i fizycznego ich uczestnikom, usuwanie niepożądanych zachowań, rozwiązywanie trudności i kłopotów poszczególnych wychowanków ośrodka, traktowanie ich w sposób życzliwy, taktowny, a także przygotowanie młodzieży do funkcjonowania w społeczeństwie dorosłych przez dostarczenie im niezbędnych informacji o współczesnym życiu oraz przez kształtowanie właściwych postaw i zachowań⁸⁵.

Pedagog ulicy

„Pedagogika podwórkowa”, jak twierdzi L. Pytka, jest alternatywą dla zabiegów resocjalizacyjnych i wydaje się niezbędną w obliczu nasilających się różnorodnych zagrożeń społecznych. Pedagog ulicy to osoba, która potrafi pracować i radzić sobie z „dziećmi ulicy”. Poprzez bliskie i bezpośrednie kontakty z dziećmi, dzięki wychowawczym, kulturotwórczym i korygującym działaniom może wzmacniać pozytywne nastawienie, rozwijać właściwe aspiracje życiowe i pokazywać możliwości ich zrealizowania w integracji i współdziałaniu ze środowiskiem. Jego główne zadania są realizowane w trzech płaszczyznach:

- bezpośredniego oddziaływania wychowawczego,
- socjotechniki wewnątrzgrupowej,
- lobbingu środowiskowego⁸⁶.

Zadaniem wychowawcy podwórkowego jest przenikanie do nieformalnej grupy podwórkowej i stanie się jej przywódcą, a przynajmniej animatorem młodzieżowej aktywności, wykorzystując różnorodne formy i metody pracy wychowawczej, takie jak: organizowanie wycieczek kulturalnych i turystyczno-krajoznawczych, prowadzenie gier i zabaw na boiskach, basenie, siłowni, a także organizowanie imprez okolicznościowych, zajęć socjoterapeutycznych oraz profilaktycznych, czy też aranżowanie pogadanek⁸⁷. Edukacja uliczna jest bardzo efektywną drogą do wspierania dzieci ulicy z powodu tego, że odbywa się tam, gdzie one żyją. Poprzez edukację uliczną można uczyć czytać i pisać dzieci, rozmawiać o szkodliwych efektach substancji odurzających. Światowa Organizacja Zdrowia uznaje, że edukacja uliczna może być niezbędną w rozpoznawaniu potrzeb dzieci ulicy w obszarze uzależniania, edukacji seksualnej, umiejętności życiowych, edukacji zdrowotnej oraz umiejętności czytania i pisanania⁸⁸.

⁸⁵ *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*. [Aut.]: K. Grześkowiak i in., Warszawa 1991, s. 302, za: R. B o r o w s k i, D. W y s o c k i, *Instytucje wychowania...*, s. 71.

⁸⁶ L. P y t k a, *Pedagogika resocjalizacyjna...*, s. 301–302.

⁸⁷ M. B e r n a s i e w i c z, *Metodyka pracy wychowawcy podwórkowego wśród „dzieci ulicy”*, [w:] *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*, red. I. Pospiszyl, M. Konopczyński, Warszawa 2007, s. 200.

⁸⁸ *Working with street children*, World Health Organization, Geneva 2000, s. 6.

Programy realizowane przez pedagogów ulicznych mają angażować dzieci i młodzież z grup wysokiego ryzyka w prospołeczną działalność, tak aby same one współdziałały ze streetworkerem. Ponadto, celem tych programów jest powstrzymanie zachowań związanych z przemocą wśród młodych ludzi⁸⁹. Badania wśród streetworkerów podkreślają, że osoba taka musi znać podstawy psychologii i pedagogiki. Wymiernymi efektami jest zmiana nastawienia klienta do przyszłości, poprawa frekwencji, a także ocen w szkole, rozwijanie zainteresowań w kółkach i placówkach kultury⁹⁰.

Streetworker (pedagog ulicy), pracując w lokalnym środowisku, powinien respektować kilka fundamentalnych zasad:

- Powinien pojawiać się regularnie w wybranych miejscach, w których spotykają się dzieci i młodzież po to, by kształtować poczucie stabilności wśród tych młodych ludzi.
- Należy także dostosować czas pracy do zwyczajów i nawyków „dzieci ulicy”.
- Trzeba postawić wyraźne granice, które muszą być czytelne dla dzieci i młodzieży. Pedagog podwórkowy nie jest kolegą, ale osobą znaczącą. Pełniona przez niego funkcja musi być czytelna dla otoczenia.
- Powinien zachować dyskrecję i poufność w stosunkach z „dziećmi ulicy”.
- Należy pamiętać o dobrowolności uczestnictwa każdej ze stron w tej interakcji.
- Respektować również trzeba prawa i „granice”, jakimi rządzą się miejsca i okolice, w które wkracza pedagog ulicy.
- Należy także zachować osobisty dystans do rodzącej się na ulicy integracji⁹¹.

Pedagog ulicy przed rozpoczęciem pracy musi zrozumieć, jakie mechanizmy działają na tych młodych ludzi, którzy skupiają się na podwórkach. Chodzi tu o zrozumienie siatki wzajemnych powiązań między mieszkańcami społeczności lokalnej, zrozumienie ról, jakie pełnią poszczególni członkowie tej społeczności⁹². „Dzieci ulicy”, z którymi chcą pracować pedagodzy ulicy to osoby młode, których proces wychowania, socjalizacji, zabawy opiera się w głównej mierze na doświadczeniach gromadzonych w czasie spędzonym na podwórku. To dzieci żyjące w przestrzeni ulic, a czasem śpiące w domu lub innych lokalach mieszkalnych. Należy pamiętać, że dzieci takie odrzucają

⁸⁹ *Street Outreach Workers: Best practices and lesson learned*. [Aut.]: S.H. Decker a.a., Boston 2008, s. 4.

⁹⁰ A. G a w r o ń s k a, *Streetworking jako praktyczne wykorzystanie metody Outreach w Polsce*, „Praca Socjalna” 2010, nr 1, s. 74.

⁹¹ M. B e r n a s i e w i c z, *Metodyka pracy wychowawcy podwórkowego...*, s. 201.

⁹² K. T o m a s z e w s k i, *Zrozumieć, zaakceptować, aby zapobiegać – co pedagodzy robią na ulicy*, „Opieka, Wychowanie, Terapia” 2009, nr 3/4, s. 6.

wzorce osobowe w rodzinie i nie odczuwają więzi emocjonalnej z jej członkami⁹³. Proces wychowania „dziecka ulicy” określają następujące elementy:

– dziecko unika wpływu środowisk wychowawczych, takich jak: szkoła, rodzina,

– sytuacja rodziny nie sprzyja wypełnianiu przez nią roli wychowawczej⁹⁴.

„Dzieci ulicy” nie ufają instytucjom. Pedagog pracujący w środowisku otwartym nie jest ani pracownikiem socjalnym, ani psychologiem, ani nauczycielem czy policjantem. Występuje w roli „osoby trzeciej”, nie angażuje się w realizowanie polityki socjalnej czy represyjnej, będąc jednocześnie osobą akceptowaną przez dziecko. Pedagog staje się ważnym partnerem dialogu. Istotnym elementem jest osobowość pedagoga ulicy. Jednym z bardzo ważnych atutów jest jego zdolność do reagowania w nieznanych, zmiennych okolicznościach, która polega na szybkiej analizie sytuacji i podejmowaniu adekwatnych działań. Taka postawa wymaga od pedagoga zdolności do pełnej i intensywnej obecności w terenie, w którym podejmuje działania⁹⁵. Obszarem zainteresowania pedagoga ulicy jest przede wszystkim wykołajenie i niedostosowanie społeczne dzieci tam przebywających, dlatego podstawową funkcją pedagogów ulicy staje się wychowanie resocjalizujące.

Pedagog podwórkowy jest łącznikiem pomiędzy środowiskiem a placówką. Jako animator działalności środowiskowej jest brakującym ogniwem łączącym społeczność lokalną z placówką opiekuńczo-wychowawczą. Wspiera on pracę wychowawców i pedagogów rodzinnych, a dla dziecka stanowi przykład „pozytywnego dorosłego”⁹⁶.

Rodzinne domy terapeutyczne

Zdaniem Andrzeja Bałandynowicza opieka sprawowana metodą indywidualnych przypadków ma na celu zaspokojenie potrzeb wychowawczych przy współuczestnictwie osoby dozorowanej. Zadaniem stosowania tych działań wychowawczych oraz terapeutycznych jest doprowadzenie skazanego do poprawnego funkcjonowania w społeczeństwie. Podczas oddziaływania resocjalizacyjnego, metodą indywidualnych przypadków, dochodzi do promowania prospołecznych postaw w osobowości skazanego⁹⁷.

⁹³ I. F a j f e r - K r u c z e k, *Dziecko ulicy – dziecko bezdomne? Refleksje o nieletnich objętych kuratelą sądową*, [w:] *W kręgu resocjalizacji i wybranych zagadnień opiekuńczo-wychowawczych*, red. I. Bieńkowska, Gliwice–Kraków 2009, s. 59–60.

⁹⁴ D. C u e f f, *Dzieci ulicy – potrzeby i możliwości oddziaływań resocjalizacyjnych*, [w:] *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*, red. I. Pospiszyl, M. Konopczyński, Warszawa 2007, s. 195.

⁹⁵ Ibidem, s. 196–198.

⁹⁶ A. B a ł a n d y n o w i c z, *Profilaktyka i środki probacyjne w praktyce resocjalizacyjnej*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 2, red. B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa 2008, s. 83.

⁹⁷ A. B a ł a n d y n o w i c z, *Rodzinne domy terapeutyczne z resocjalizacją w środowisku otwartym*,

Teaching Family Program jest programem terapeutycznym, w którym działania resocjalizacyjne skupiają się na założeniach terapii behawioralnej. Podstawowe cele tej terapii realizowane są poprzez wyrównywanie braków w zachowaniu, eliminowanie negatywnych cech tegoż zachowania oraz przez wzmacnianie kontroli własnego zachowania. W ramach tego programu młodzież trudna kierowana jest do „rodzin” – domów terapeutycznych. Domy te znajdują się blisko domów rodzinnych, co pozwala na częste kontakty z najbliższymi. Przebywanie w środowisku rodzinnym i w szkole może być bardzo pomocne w rozwiązywaniu wielu problemów w tych dwóch kręgach. Ponieważ zdecydowana większość zaburzeń wynika z wadliwie funkcjonującej rodziny, częste kontakty z naturalnymi rodzicami, z jednej strony, umożliwiają lepsze zrozumienie stosunków, które panują w rodzinie, a z drugiej przyczyniają się do natychmiastowej oceny oddziaływań terapeutycznych. Problemy rodzinne, które są nierozwiązane lub nasilają się będą więc świadczyć o konieczności modyfikacji metod terapeutycznych⁹⁸.

„Rodzina” składa się z 6–8 nieletnich i dwojga nauczycieli-rodziców. Nieletni dołącza do istniejącej grupy, która na niego oddziałuje poprzez dostarczanie właściwych wzorów zachowań. Z kilku „rodzin” tworzy się komuny. Struktura taka daje możliwość podziału młodzieży według zaburzeń zachowania i rozmieszczenia ich w odpowiednich domach, które nastawione są na terapię określonych form zaburzeń. Personel pracujący z dziećmi i młodzieżą nie posiada typowego wykształcenia pedagogicznego, jednak kierownikiem programu jest psycholog lub osoba przygotowana w zakresie pomocy społecznej. Kierownik odpowiada przed radą społeczną za przebieg programu, a także za stronę materialną. Nauczycieli-rodziców przygotowuje się do programu, przeprowadzając z nimi odpowiedni kurs kształcący, który trwa około jednego roku i jest podzielony na trzymiesięczne bloki. Po zakończeniu każdej trzymiesięcznej praktyki następuje ocena nauczycieli-rodziców i weryfikacja ich błędów. Na zakończenie po pozytywnej ocenie dostają oni dyplom ukończenia kursu. W przypadku negatywnej oceny kurs jest przedłużony o kolejne trzy miesiące⁹⁹.

Nauczycielami-rodzicami musi być małżeństwo. Oni sami kierują przebiegiem programu. Mogą wynajmować przeszkolonych asystentów na czas, kiedy np. udają się na urlop. Generalne zasady, jakimi kierują się wychowawcy w pracy z młodzieżą są następujące¹⁰⁰:

Warszawa 2006, s. 59–61.

⁹⁸ A. B a ł a n d y n o w i c z, *Rodzinne domy terapeutyczne – propozycja modelowego systemu opiekuńczo-wychowawczego dla osób niedostosowanych społecznie*, [w:] *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*, red. I. Pospiszyl, M. Konopczyński, Warszawa 2007, s. 148.

⁹⁹ Ibidem, s. 148–149.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 149–151.

- praca z grupą musi być rozpoczęta w ściśle określony sposób, co może wydawać się niewygodne i czasochłonne, lecz jest niezbędne w osiągnięciu celu;

- pierwszego dnia należy objaśnić wychowankowi cele programu i zasady panujące w „domu”;

- podczas pierwszego tygodnia wychowanka nie wolno karać, natomiast dużo czasu trzeba poświęcać na udzielanie wskazówek. Po szczególnych przewinieniach można stosować karę. W czasie całego tygodnia uczy się podopiecznego pewnych umiejętności społecznych, takich jak zachowania się w domu, kiedy są goście, odpowiadania na pytania itp.;

- należy wytłumaczyć wychowankowi, czym jest dobre zachowanie;

- nauczyciele-rodzice muszą wiedzieć jak karać. Stosowanie kar zależne jest od wiedzy o przewinieniu.

Aby wyegzekwować odpowiednie zachowanie dzieci i młodzieży, należy im udzielać wcześniej zrozumiałych i jasno sprecyzowanych wskazówek. Wychowanek musi wiedzieć, czego się od niego oczekuje i jak powinien się zachowywać. Podopiecznych trzeba także nauczyć reakcji na krytykę z jaką mogą spotkać się ze strony wychowawców. W trakcie programu wychowanek powinien nabyć umiejętności samokontroli w stanach wzburzenia emocjonalnego. Zasadniczym jednak celem programu jest ukształtowanie u młodzieży „sztuki” rozwiązywania problemów. Podczas oddziaływań terapeutycznych zachodzą interakcje między wychowawcami a podopiecznymi. Wzajemne, poprawne stosunki mają duży wpływ na skuteczność programu. Celem wszystkich metod oddziaływań terapeutycznych jest wykształcenie u wychowanków właściwego systemu motywacyjnego. W głównej mierze przebiega to w trakcie procesu uczenia się poprzez warunkowanie klasyczne. Wzmocnienia pozytywne powodują utrwalenie wyuczonych prospołecznych zachowań. System motywacyjny tworzą następujące komponenty:

- system wzmacniania społecznego,
- system samorządowy,
- system punktowy.

Zaproponowana koncepcja oddziaływania na skazanych nieletnich opiera się więc na idei współuczestnictwa ogółu społeczeństwa w realizacji celów polityki kryminalnej. Taka filozofia karania jest traktowana jako teoria wychowania do wolności oraz teoria adaptacji do wolności. Oznacza to przygotowanie wychowanka i nauczenie go poprawnego pełnienia określonych ról w środowisku społecznym, akceptowanych powszechnie form zachowań jako alternatywy wobec uprzednio popełnionych czynów zabronionych i zachowań antyspołecznych¹⁰¹.

¹⁰¹ A. B a ł a n d y n o w i c z, *System probacji rewolucyjną zmianą polityki karno-penitencjarnej w Polsce*, [w:] *Polska resocjalizacja i więziennictwo. Konteksty – praktyki – studia*, red. Z. Jasiński, D. Widelak, Opole 2009, s. 54–56.

1.3.2. Resocjalizacja w środowisku instytucjonalnym

Zakład poprawczy

Przesłanką do umieszczenia w zakładzie poprawczym nieletniego jest nieskuteczność stosowanych dotychczas oddziaływań resocjalizacyjnych, albo gdy nieletni dopuścił się takiego czynu karalnego, który wskazuje na bardzo wysoki jego demoralizacji, np. zabójstwo, gwałt zbiorowy ze szczególnym okrucieństwem¹⁰².

Zadaniem zakładu poprawczego jest przygotowanie wychowanków do życia zgodnego z normami społecznymi, a także nauczenie samodzielności życiowej poprzez zintegrowaną działalność wychowawczą, korekcyjną, dydaktyczną i opiekuńczą, przygotowanie do pracy zawodowej, organizowanie udziału w życiu społecznym, gospodarczym oraz kulturalnym środowiska wychowanków, współdziałanie w procesie wychowawczym z wychowankami i ich rodzinami, organizacjami społecznymi, ośrodkami pomocy społecznej właściwymi organowi administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz innymi osobami¹⁰³.

W Polsce obecnie funkcjonuje 26 zakładów poprawczych¹⁰⁴. Zakłady poprawcze dzielą się na:

1) resocjalizacyjne:

– otwarte – młodzieżowe ośrodki adaptacji społecznej dla chłopców w Koszalinie, Studzieńcu i Szubinie,

– półotwarte – dla chłopców w: Barczewie, Głogowie, Jerzmanicach-Zdroju, Kcyni, Konstantynowie Łódzkim, Laskowcu, Ostrowcu Świętokrzyskim, Poznaniu, Pszczynie Łące, Raciborzu, Świdnicy; dla dziewcząt w: Koronowie, Warszawie Falenicy i Zawierciu,

– zamknięte – w Nowem,

– o wzmożonych nadzorze wychowawczym w: Grodzisku Wielkopolskim i Trzemesznie;

2) resocjalizacyjno-rewalidacyjne dla chłopców w: Mrozach, Sadowicach, Tarnowie, Witkowie;

3) resocjalizacyjno-terapeutyczne dla chłopców w: Białymstoku, Świeciu.

Zakłady poprawcze są placówkami resocjalizacyjnymi, które działają na podstawie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich z 17 października 2001 r.¹⁰⁵. Działalność resocjalizacyjną w zakładzie prowadzi się w oparciu o roczny i perspektywicz-

¹⁰² I. M u d r e c k a, *Zakład poprawczy*, [w:] *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, red. J. Brągiel, S. Badora, Opole 2005, s. 471.

¹⁰³ R. B o r o w s k i, D. W y s o c k i, *Instytucje wychowania...*, s. 83.

¹⁰⁴ http://bip.ms.gov.pl/organizacja/adresy_zpisdn08.rtf (4.08.2010).

¹⁰⁵ Dz.U. z 2001 r. nr 124, poz. 1359.

ny plan rozwoju placówki. W planach uwzględnia się udzielanie wychowankowi i jego rodzicom pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz psychiatrycznej, która może być organizowana w formie:

- zajęć psychoedukacyjnych;
- zajęć specjalistycznych: korekcyjnych, wyrównawczych, rewalidacyjnych, socjoterapeutycznych oraz innych zajęć o charakterze terapeutycznym;
- porad dla wychowanków oraz ich rodziców, konsultacji i warsztatów;
- działań mediacyjnych i interwencyjnych w sytuacjach zagrożeń i kryzysów.

Zgodnie z tym rozporządzeniem zakłady poprawcze otwarte przeznaczone są dla nieletnich, którzy:

- nie przebywali w aresztach śledczych lub zakładach karnych;
- nie dopuścili się czynu karalnego określonego w artykułach 134, 148 paragraf 1, 2 lub 3, 156 paragraf 1 lub 3, 163 paragraf 1 lub 3, 166, 173 paragraf 1 lub 3, 197 paragraf 3, 252 paragraf 1 lub 2 oraz artykule 280 Kodeksu karnego;
- wyrażają wolę uczestniczenia w procesie resocjalizacji i których postawa oraz zachowanie w schronisku za tym przemawia;
- oraz nie identyfikują się z podkulturą przestępczą.

W zakładach tych mogą być również umieszczani wychowankowie z innych zakładów resocjalizacyjnych, jeżeli przemawiają za tym ich zachowanie, postawa lub wskazania zespołu diagnostyczno-korekcyjnego. Kształcenie ogólne i zawodowe oraz zatrudnianie prowadzi się na terenie zakładu lub poza nim, z uwzględnieniem postaw, potrzeb, uzdolnień i zainteresowań wychowanków. Praktyczna nauka zawodu wychowanków również może odbywać się poza placówką. W czasie wolnym od nauki i pracy zajęcia o charakterze kulturalnym, oświatowym, sportowym i rekreacyjnym prowadzone są na terenie zakładu lub poza. W zakładach tego typu wychowanków w grupie wychowawczej i w oddziale szkolnym powinno być nie więcej niż 12 osób.

Zakłady resocjalizacyjne półotwarte przeznaczone są dla tych nieletnich, których popełnione czyny karalne i niekorzystne zmiany zachowania nie dają podstaw do umieszczenia ich w zakładach resocjalizacyjnych otwartych. W zakładach tych mogą być umieszczani wychowankowie z zakładów:

- resocjalizacyjnych otwartych, których zachowanie nie uzasadnia dalszego pobytu w tych zakładach;
- resocjalizacyjnych zamkniętych i o wzmożonym nadzorze wychowawczym, co do których istnieje przekonanie, że dalszy proces resocjalizacji może przebiegać w zakładach resocjalizacyjnych półotwartych.

Kształcenie ogólne i zawodowe oraz zatrudnianie wychowanków prowadzi się na terenie zakładu. W czasie wolnym od pracy zajęcia mogą być realizowane na terenie zakładu lub poza nim pod bezpośrednim nadzorem pracowników placówki. W uzasadnionych przypadkach można wyrazić zgodę na

kształcenie ogólne i zawodowe oraz zatrudnienie poza zakładem. W tego typu placówkach liczba wychowanków w grupie wychowawczej i w oddziale szkolnym nie powinna przekraczać 10 osób.

Zakłady resocjalizacyjne zamknięte przeznaczone są dla wychowanków, którzy wielokrotnie uciekali z zakładów resocjalizacyjnych otwartych lub półotwartych. Kształcenie ogólne i zawodowe, zatrudnianie oraz zajęcia w czasie wolnym od nauki i pracy prowadzone są na terenie zakładu. W placówkach tych praca resocjalizacyjna z wychowankami, w szczególności poprzez zajęcia terapeutyczne, jest ukierunkowana na rozpoznawanie i eliminowanie przyczyn ucieczek. Liczba wychowanków w grupie wychowawczej i w oddziale szkolnym nie powinna przekraczać 8 osób.

Zakłady resocjalizacyjne o wzmożonym nadzorze wychowawczym przeznaczone są dla nieletnich, wobec których sąd orzekł umieszczenie w tego rodzaju zakładzie. W zakładach tych mogą być umieszczeni, na zasadach określonych w artykułach 85 lub 91 paragraf 2 ustawy, dezorganizujący pracę w innych zakładach wychowankowie, którzy ukończyli lat 16, a w wyjątkowych przypadkach lat 15. Praca resocjalizacyjna w warunkach wzmożonego nadzoru wychowawczego polega w szczególności na:

- zaplanowaniu indywidualnych oddziaływań wychowawczych, w tym zajęć edukacyjnych, korekcyjnych i terapeutycznych w warunkach czasowego ograniczenia kontaktów z grupą wychowawczą;
- określeniu porządku dla poszczególnych grup wychowawczych, oddziałów szkolnych, grup warsztatowych oraz warunków czasowego ograniczenia kontaktów z innymi wychowankami.

Kształcenie ogólne, zawodowe i zatrudnianie oraz zajęcia w czasie wolnym od nauki i pracy prowadzone jest na terenie zakładu. W szczególnie uzasadnionych przypadkach dla wychowanków wykazujących poprawę w zachowaniu mogą być organizowane zajęcia poza zakładem pod bezpośrednim i stałym nadzorem pracowników jednostki. Liczba wychowanków w grupie wychowawczej i w oddziale szkolnym nie powinna przekraczać 4 osób.

Zakłady resocjalizacyjno-rewalidacyjne są przeznaczone dla nieletnich upośledzonych umysłowo. Pracę resocjalizacyjną prowadzi się na terenie zakładu lub poza zakładem, z zastosowaniem środków, form, metod wychowania i nauczania przewidzianych dla młodzieży upośledzonej umysłowo. Liczba wychowanków w grupie wychowawczej i oddziale szkolnym powinna wynosić do 8 osób.

Zakłady resocjalizacyjno-terapeutyczne przeznaczone są dla nieletnich:

- z zaburzeniami rozwoju osobowości na tle organicznego uszkodzenia centralnego układu nerwowego;
- uzależnionych od środków odurzających lub psychotropowych;
- nosicieli wirusa HIV.

W zakładach tych pracę resocjalizacyjną prowadzi się z uwzględnieniem zajęć terapeutyczno-korekcyjnych. Kształcenie ogólne oraz zawodowe ma miejsce na terenie placówki, natomiast zajęcia w czasie wolnym od nauki i pracy mogą odbywać się na terenie zakładu lub poza nim. Liczba wychowanków w grupie wychowawczej i w oddziale szkolnym nie powinna przekraczać 6 osób.

Schronisko dla nieletnich

Schronisko dla nieletnich jest środkiem tymczasowym, który jest stosowany przez sąd dla nieletnich w trakcie trwania postępowania sądowego. Wypełnia podobne funkcje jak areszt tymczasowy wobec osób dorosłych. Jest to placówka opieki całkowitej o charakterze diagnostyczno-resocjalizacyjnym. Tak jak zakład poprawczy, nie jest placówką koedukacyjną¹⁰⁶. Schronisko działa na podstawie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich z 17 października 2001 r. Według tego unormowania prawnego schroniska dzielą się na zwykłe oraz interwencyjne.

Schroniska zwykłe przeznaczone są dla nieletnich zatrzymanych na podstawie ujawnionych okoliczności przemawiających za umieszczeniem go w zakładzie poprawczym, a zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się nieletniego lub zatarcia śladów czynu karalnego, albo jeżeli nie można ustalić tożsamości nieletniego, oraz gdy wykonanie orzeczenia o zatrzymaniu nieletniego w zakładzie poprawczym natrafiłoby na niedające się usunąć przeszkody, w tym wypadku sąd rodzinny stosuje nadzór kuratora, a w wyjątkowych wypadkach, uznając, że ze względów wychowawczych jest to konieczne, może orzec umieszczenie nieletniego w schronisku dla nieletnich¹⁰⁷. Praca wychowawcza wobec nieletnich przebywających w schroniskach interwencyjnych jest ukierunkowana w szczególności na eliminowanie przyczyn zachowań agresywnych.

Kształcenie ogólne i zawodowe, zatrudnianie oraz zajęcia w czasie wolnym od nauki i pracy prowadzone są na terenie schroniska. W szczególnie uzasadnionych przypadkach kształcenie i zatrudnianie może odbywać się poza placówką za zgodą organu, do którego dyspozycji pozostaje nieletni.

W schroniskach zwykłych liczba nieletnich w grupie wychowawczej i w oddziale szkolnym nie powinna przekraczać 10 osób. Natomiast w schroniskach interwencyjnych liczba nieletnich w grupie wychowawczej i w oddziale szkolnym powinna wynosić 6.

W skład schroniska wchodzi:

- internat,
- szkoła albo szkoły,

¹⁰⁶ I. M u d r e c k a, *Schronisko dla nieletnich*, [w:] *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, red. J. Brągiel, S. Badora, Opole 2005, s. 454.

¹⁰⁷ Dz.U. z 2002 r. nr 11, poz. 109.

- warsztaty szkolne,
- zespół diagnostyczny.

W schroniskach opracowuje się diagnozę wychowanka, a także rozpoczyna proces resocjalizacji oraz indywidualny program resocjalizacji, współdziałając z rodziną nieletniego, organizacjami społecznymi i ośrodkami pomocy społecznej¹⁰⁸.

Opinia psychologiczno-pedagogiczna o nieletnim opracowana przez schronisko powinna obejmować:

- 1) określenie stanu zdrowia fizycznego, a w tym:
 - uwarunkowania biologiczne stanu zdrowia, przebiegu ciąży, choroby wieku dziecięcego,
 - przebyte choroby, urazy, operacje,
 - aktualny stan zdrowia, w tym sprawność fizyczną, sprawność analizatorów, kontakt ze środkami psychoaktywnymi;
- 2) określenie poziomu rozwoju psychicznego, w szczególności:
 - poziom rozwoju poznawczego, w tym przebieg nauki szkolnej z uwzględnieniem opóźnień w nauce i braków w wiadomościach szkolnych oraz z uwzględnieniem zainteresowań i predyspozycji zawodowych,
 - charakterystykę osobowości nieletniego, w tym cechy temperamentu, uczucia, potrzeby, wartości, zainteresowania, zdolności oraz pozytywne aspekty osobowości;
- 3) charakterystykę środowiska rodzinnego i rówieśniczego, uwarunkowania psychospołeczne, więzi emocjonalne, system wartości, system wychowawczy;
- 4) analizę procesu nieprzystosowania społecznego;
- 5) wnioski określające kierunki oddziaływań resocjalizacyjnych;
- 6) propozycje dotyczące rodzaju środka wychowawczego lub poprawczego.

Zdaniem Jana Szałańskiego „bez wnikliwych diagnoz psychologicznych i oddziaływań podnoszących sprawność psychologicznych mechanizmów regulacji zachowania się jednostek wykolejonych społecznie nie jest możliwa żadna racjonalna resocjalizacja”. Diagnoza psychologiczna jest bardzo przydatna na wszystkich etapach procesu resocjalizacji, zarówno podczas postulowania i optymalizowania, jak i podczas realizacji oddziaływań. Musi zatem uwzględniać formalne cechy psychologiczne mechanizmów oraz określać ich zawartość¹⁰⁹.

Funkcjonowanie systemu resocjalizacji nieletnich w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich przez Najwyższą Izbę Kontroli nie zostało

¹⁰⁸ R. B o r o w s k i, D. W y s o c k i, *Institucje wychowania...*, s. 100.

¹⁰⁹ J. S z a ł a ń s k i, *Zakład poprawczy w systemie resocjalizacji*, [w:] *Optymalizacja oddziaływań resocjalizacyjnych w Polsce i w niektórych krajach europejskich*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2006, s. 87.

ocenione najlepiej. Z kontroli tej wynika, że system ten jest niepełny i nie-spójny, a znaczna część zadań powierzonych skontrolowanym jednostkom nie jest wykonywana lub wykonywana jest niezgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi. Ponadto, w systemie tym brakuje istotnych elementów związanych z prowadzeniem procesu resocjalizacji nieletnich, a w szczególności zasad¹¹⁰:

- zapewniania bezpieczeństwa w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich oraz powoływania i odwoływania kierowników okręgowych zespołów nadzoru pedagogicznego;
- współpracy zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich z instytucjami powołanymi do udzielania pomocy w usamodzielnianiu się wychowanków;
- rozliczania środków finansowych będących własnością wychowanków, pozostających w depozycie zakładu poprawczego lub schroniska dla nieletnich, w tym tzw. kieszonkowego;
- postępowania dyrektorów zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich wobec wychowanków, którzy z chwilą otrzymania prawomocnego orzeczenia sądu i nakazu zwolnienia z tych placówek pozostają nadal osobami niepełnoletnimi, a rodzice (prawni opiekunowie) odmawiają ich odbioru;
- udzielania pomocy psychologicznej i pedagogicznej w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich, w tym m.in. rodzajów prowadzonych zajęć przez psychologa i pedagoga oraz zasad dokumentowania tej działalności;
- sprawowania opieki następczej nad wychowankami zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich oraz dokonywania okresowych analiz i ocen wykonania zadań przez zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich w zakresie resocjalizacji, w tym powrotności wychowanków na drogę przestępstwa.

Ponadto, Najwyższa Izba Kontroli negatywnie oceniła nadzór Ministra Sprawiedliwości nad zakładami poprawczymi i schroniskami dla nieletnich oraz okręgowymi zespołami nadzoru pedagogicznego i sądami rodzinnymi¹¹¹.

Ośrodek rehabilitacyjno-readaptacyjny dla uzależnionych

Zgodnie z Ustawą o przeciwdziałaniu narkomanii z 29 lipca 2005 r. sąd rodzinny w stosunku do nieletniego na wniosek przedstawiciela ustawowego, krewnych w linii prostej, rodzeństwa lub faktycznego opiekuna albo z urzędu może orzec przymusowe leczenie i rehabilitację¹¹².

Pierwszą placówką tego typu był ośrodek założony w Głoskowie przez Marka Kotańskiego. Początkowe lata jego działalności związane były z wieloma problemami natury merytorycznej, nabywaniem nowych doświadczeń

¹¹⁰ Informacja o wynikach kontroli funkcjonowania zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2009, s. 2, <http://www.nik.gov.pl> (23.04.2012).

¹¹¹ Ibidem, s. 3.

¹¹² Dz.U. z 2005 r. nr 179, poz. 1485.

w pracy z osobami uzależnionymi oraz wypracowaniem podstawowych zasad oddziaływań resocjalizacyjno-terapeutycznych¹¹³. W roku 1981 Młodzieżowy Ruch na rzecz Przeciwdziałania Narkomanii MONAR został zarejestrowany i uzyskał osobowość prawną. Stał się organizacją pozarządową działającą na podstawie statutu oraz odpowiednich przepisów prawnych. W tym też roku Zarząd Główny Stowarzyszenia MONAR zawarł porozumienie z Ministerstwem Zdrowia i Opieki Społecznej dotyczące współpracy służby zdrowia i MONARU w dziedzinie profilaktyki i resocjalizacji narkomanów¹¹⁴. Obecnie stowarzyszenie współpracuje także z Narodowym Funduszem Zdrowia, Instytutem Psychiatrii i Neurologii oraz m.in. z haskimi organizacjami w zakresie profilaktyki i terapii uzależnień oraz readaptacji społecznej. MONAR jest również członkiem Sieci Europy Środkowej i Wschodniej ds. Redukcji Szkód, Światowej Federacji Społeczności Terapeutycznych, a także Sieci Europy Środkowej i Wschodniej ds. Przeciwdziałania Narkomanii w Więzieniach¹¹⁵. Stowarzyszenie MONAR jest przykładem inicjatywy obywatelskiej, która była praktyczną odpowiedzią na zapotrzebowanie społeczne i nie tylko przetrwała, ale także rozwinęła swą działalność w czasie transformacji ustrojowej¹¹⁶.

Działalność ośrodków została oparta na zasadach funkcjonowania społeczności terapeutycznej. Główne działania, które wyznaczają rytm życia w ośrodku to: praca, nauka oraz oddziaływania terapeutyczne. Okres pobytu dzieli się na trzy etapy: nowicjusz, domownik i monarowiec. Poprzez aktywne uczestnictwo podopiecznego we własnej terapii, terapii innych osób oraz we współpracy z wychowawcami stworzono możliwość nauczenia się efektywnego funkcjonowania w rolach społecznych, zaspokajania swoich potrzeb wynikających z procesu terapeutycznego, a także współdecydowania o formach ich zaspokajania. Osoba przebywająca w ośrodku ma możliwość aktywnego uczenia się rozwiązywania sytuacji stresowych i kryzysowych w inny sposób niż poprzez zażywanie środków psychoaktywnych¹¹⁷.

W ten sposób MONAR stał się „zintegrowanym, profesjonalnym, nowoczesnym i wieloaspektowym systemem przeciwdziałania narkomanii, bezdomności i zagrożeniom społecznym” oraz organizacją, która niesienie szeroko rozumianą pomoc osobom pozostającym w trudnej sytuacji życiowej – samot-

¹¹³ P. S a s i n, *Ośrodek rehabilitacyjno-readaptacyjny dla uzależnionych*, [w:] *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, red. J. Brągiel, S. Badora, Opole 2005, s. 519.

¹¹⁴ <http://www.monar.org/historias.html> (4.08.2010).

¹¹⁵ D. B a z u Ń, *MONAR – fenomen ruchu społecznego*, Zielona Góra 2010, s. 164.

¹¹⁶ D. B a z u Ń, *Monar jako organizacja pozarządowa*, „Rocznik Lubuski” 2003, t. 29, cz. 1, s. 209.

¹¹⁷ P. S a s i n, *Ośrodek rehabilitacyjno-readaptacyjny...*, s. 519–520.

nym, chorym na AIDS, skrzywdzonym przez los. MONAR ma kompleksową ofertę oddziaływań w następujących obszarach¹¹⁸:

- profilaktyka,
- terapia i rehabilitacja,
- readaptacja społeczna i zawodowa,
- redukcja szkód.

Głównymi celami stowarzyszenia są¹¹⁹:

- ochrona i promocja zdrowia,
- pomoc społeczna, w tym pomoc rodzinom, w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin i osób,
- działalność charytatywna,
- działalność na rzecz mniejszości,
- działania na rzecz osób niepełnosprawnych,
- promocja zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem,
- upowszechnienie i ochrona praw kobiet oraz działalność na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn,
- upowszechnianie i ochrona praw dziecka,
- działalność wspomagająca rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości,
- działalność wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych,
- działalność wspomagająca naukę, oświatę, edukację i wychowanie,
- wspomaganie krajoznawstwa oraz wypoczynku dzieci i młodzieży,
- wspomaganie kultury i ochrona dóbr tradycji,
- promocja kultury fizycznej i sportu,
- działalność z zakresu ekologii i ochrony zwierząt oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego,
- działalność wspomagająca technicznie, szkoleniowo i informacyjnie organizacje pozarządowe i podmioty publiczne,
- działalność na rzecz porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz przeciwdziałania patologiom społecznym,
- działania na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społeczeństwami,
- promocja i organizacja wolontariatu.

Celem nadrzędnym procesu terapeutyczno-wychowawczego, w którym uczestniczy pacjent, jest doprowadzenie osoby uzależnionej do stanu trwałej abstynencji narkotykowej oraz podjęcia przez nią odpowiedzialności za dorosłe życie¹²⁰.

¹¹⁸ <http://www.monar.org/historias.html> (4.08.2010).

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ P. S a s i n, *Wychowawczo-terapeutyczne aspekty pracy z osobami uzależnionymi od narkotyków*, [w:] *Studia i rozprawy z pedagogiki resocjalizacyjnej*, red. Z. Jasiński, I. Mudrecka, Opole 2004, s. 14.

Liczba osób znajdujących się w danym czasie w jednym ośrodku jest bardzo różna. Zasady MONARU mówią, że przyjmuje się każdą osobę jak jest dla niej miejsce i jeśli społeczność ośrodka wyrazi na to zgodę. Często mimo braku miejsc przyjmuje się jednak kolejnych pacjentów. Nie ma żadnych kryteriów, które określałyby kto ma pierwszeństwo, nie ma osób uprzywilejowanych. Jeśli w danym ośrodku brak jest wolnych miejsc, znajdzie się go w innym. Przekrój demograficzny podopiecznych MONARU jest różny. Dotyczy to zarówno wieku, płci, jak i miejsca zamieszkania, wykształcenia, sytuacji finansowej, czy też wykonywanej pracy¹²¹.

Funkcjonowanie stowarzyszenia MONAR, jego placówek terenowych i organizacji z nim związanych opiera się na działaniach liderów. Są to osoby, które nie tylko posiadają takie cechy, które umożliwią im udzielanie profesjonalnej pomocy potrzebującym, ale mają również predyspozycje animatorskie i przywódcze¹²². W odniesieniu do kadry kładzie się nacisk na zatrudnienie fachowców z odpowiednimi predyspozycjami. Idealnym rozwiązaniem jest znalezienie osoby z predyspozycjami zawodowymi oraz emocjonalnymi i społecznymi¹²³.

Wyniki badań wskazują, że osoby, które ukończyły program resocjalizacji w MONARZE były bezkompromisowe w dążeniu do sukcesu i celu, chętnie korzystały z poradnictwa, cenily pracę, charakteryzowały się wysoką potrzebą autonomii, niską potrzebą zależności od innych. Badane osoby twierdziły, że MONAR jest jedynym i najlepszym ośrodkiem pomocy dla narkomanów. Rezydenci MONAR pozytywnie ocenili metody resocjalizacji stosowane w ośrodku. Przede wszystkim cenili pracę fizyczną i społeczność, która im pomagała uwalniać się od uzależnienia. Najczęściej były to metody, dzięki którym osoby przebywające w ośrodku mogły zobaczyć, na ile ich stać i jak silna jest ich motywacja. Badane osoby pozytywnie oceniły także wychowawców pracujących w MONARZE¹²⁴. Bardzo ważnym elementem resocjalizacji w MONARZE jest przygotowanie pacjentów do usamodzielnienia się, stąd też uczy się ich w jaki sposób mogą zdobyć i utrzymać pracę, a także jak zapoczątkować dalszy rozwój zawodowy¹²⁵. Osoby uzależnione, które korzystają z poradnictwa zawodowego, najpierw powinny ukończyć lub znajdować się na

¹²¹ Ł. W i e r z b i c k i, *MONAR jako podmiot polityki społecznej*, Wrocław 2005. Praca magisterska, s. 23, <http://www.monar.org/historias.html> (4.08.2010).

¹²² D. B a z u ń, *Monar jako organizacja...*, s. 219.

¹²³ D. B a z u ń, *Monar – fenomen...*, s. 174.

¹²⁴ C. C e k i e r a, *Skuteczność programu MONAR w leczeniu uzależnień*, s. 3, <http://www.monar.org/czytelnia.html> (4.08.2010).

¹²⁵ J. H ł a d o ń, *Wspieranie reintegracji zawodowej osób opuszczających ośrodki Monar i Markot – założenia i efekty programu*, [w:] *Reintegracja zawodowa w ośrodkach Monar i Markot. Aspekty psychospołeczne*, red. J. Jastrzębski, S. Ślaski, Warszawa 2009, s. 20.

ostatnim etapie terapii uzależnień. Bardzo ważnym kryterium jest posiadanie motywacji do wprowadzenia zmian w obszarze swojego życia zawodowego¹²⁶.

MONAR pełni również funkcje w zakresie kształtowania postaw obywatelskich. Polega ona na stymulowaniu inicjatyw oddolnych wyrażającym się w aktywizowaniu własnych członków, pacjentów i sympatyków w celu podejmowania prób samodzielnego rozwiązywania własnych problemów¹²⁷.

Warto zaznaczyć, że MONAR prowadzi także działalność streetworkerską. Streetworker w stowarzyszeniu tym oznacza obiegowo pracownika programu redukcji szkód. Streetworking w stowarzyszeniu nie jest dodatkiem do zawodu terapeuty, ale samodzielną, bardzo ważną dla społeczeństwa specjalizacją, szczególnie w pracy z grupami tak marginalizowanymi jak narkomani. Dodatkowo stowarzyszenie wydaje gazetkę uliczną „Monar na Bajzlu”. Pismo to jest bardzo popularne wśród ulicznych narkomanów Krakowa i Warszawy i coraz popularniejszy w środowisku specjalistów¹²⁸.

1.4. Problematyka resocjalizacji nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych

Młodzieżowe ośrodki wychowawcze (MOW) w systemie resocjalizacji nieletnich są instytucjami typu opiekuńczo-wychowawczego, które wchodzą w struktury resortu edukacji narodowej. Ich głównym celem jest pomoc dzieciom i młodzieży zagrożonej demoralizacją lub niedostosowaniem społecznym, bądź wobec których sąd rodzinny orzekł zdemoralizowanie lub niedostosowanie społeczne. Do ośrodków trafiają nieletni, którzy z różnych względów popadli w konflikty z prawem. W większości przypadków niedostosowanie społeczne powiązane jest z niepowodzeniami szkolnymi. Zdaniem Grażyny Miłkowskiej szkoła staje przed obowiązkiem podejmowania działań profilaktycznych z zakresu profilaktyki drugo- oraz trzeciorzędowej. Bez wsparcia ze strony profesjonalnego profilaktyka, pedagoga, psychologa czy terapeuty, bez ścisłej współpracy ze środowiskiem lokalnym oraz bez wyraźnego podziału zadań i wspólnej ich realizacji funkcje profilaktyczne szkoły mogą nie zostać wykonane. Nierealne są oczekiwania, że sami nauczyciele poradzą sobie z zaburzeniami w zachowaniu uczniów. Niewystarczające jest także obarczanie tymi zadaniami samego pedagoga. Szkoła z racji powszechnego charakteru i funkcji jest terenem, gdzie ujawniają się różne problemy dzieci i młodzieży. Zatem zobowiązana jest do wczesnego rozpoznawania niedostosowania spo-

¹²⁶ M. M r o z e k, *Aktywizacja zawodowa osób uzależnionych*, „Problemy Narkomanii” 2008, nr 3, s. 2.

¹²⁷ D. B a z u Ń, *Monar jako organizacja...*, s. 222.

¹²⁸ J. C h a r m a s t, *Od terapeuty ulicznego do streetworkera*, „Problemy Narkomanii” 2006, nr 3, s. 69–70.

łecznego i podejmowania działań interwencyjnych¹²⁹. Kiedy działania nie są podjęte odpowiednio wcześniej, młodzieży pozostają placówki opiekuńczo-wychowawcze.

Tak więc MOW stają przed trudnym wyzwaniem nie tylko w zakresie uczenia zasad współżycia społecznego oraz zinternalizowania norm, ale także w kwestii przełamania niepowodzeń szkolnych wychowanków. Ośrodki udzielają nieletnim specjalistycznej pomocy psychoedukacyjnej lub resocjalizacyjnej. Przeznaczone są dla dzieci i młodzieży, które z powodu zaburzeń rozwojowych, trudności w uczeniu się oraz nieprawidłowości w funkcjonowaniu społecznym są zagrożone demoralizacją, niedostosowaniem społecznym lub uzależnieniem od środków psychoaktywnych, a także dla nieletnich zdemoralizowanych i niedostosowanych społecznie¹³⁰.

Główne przyczyny umieszczenia nieletnich w MOW to przede wszystkim nierealizowanie obowiązku szkolnego, stosowanie agresji i przemocy wobec rówieśników i najbliższego otoczenia, przejawy demoralizacji oraz popełnione czyny karalne¹³¹.

Tabela 1

Przyczyny zastosowania środka wychowawczego w postaci umieszczenia w MOW

Lp.	Główna przyczyna	Liczba wychowanków	Procent
1	niezrealizowanie obowiązku szkolnego (wagary, ucieczki)	662	30,58
2	stosowanie agresji i przemocy wobec rówieśników i najbliższego otoczenia	355	16,40
3	przejawy demoralizacji typu: picie alkoholu, odurzanie się, prostytucja	391	18,06
4	popełnianie czynów karalnych, np.: rozboje, wandalizm, kradzieże, pobicia	725	33,48
5	inne	32	1,48
Razem		2 165	100,00

Źródło: P. Kędzierski, J. Kulesza, *Analiza przyczyn umieszczenia dzieci i młodzieży w placówkach resocjalizacyjnych i socjoterapeutycznych oraz Opinia Dyrektorów MOW i MOS nt: w jakich strukturach powinny funkcjonować ośrodki*, Warszawa 2008, <http://www.cmpp.edu.pl>, s. 4 (27.11.2009).

¹²⁹ G. Miłkowska, *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży a profilaktyka szkolna*, [w:] *Diagnostyka, profilaktyka, socjoterapia w teorii i praktyce pedagogicznej*, red. M. Deptuła, Bydgoszcz 2005, s. 313–315.

¹³⁰ J. Kulesza, *Analiza bazy i struktur miejsc w Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych i Młodzieżowych Ośrodkach Socjoterapii*, Warszawa 2009, s. 8.

¹³¹ P. Kędzierski, J. Kulesza, *Analiza przyczyn umieszczenia dzieci i młodzieży w placówkach resocjalizacyjnych i socjoterapeutycznych oraz Opinia Dyrektorów MOW i MOS nt: w jakich strukturach powinny funkcjonować ośrodki*, Warszawa 2008, s. 4, <http://www.cmpp.edu.pl> (27.11.2009).

Młodzieżowe ośrodki wychowawcze wchodzą w struktury systemu wychowawczego resocjalizacji nieletnich. Resocjalizacja w warunkach zakładów wychowawczych korzysta ze środka wychowawczo-resocjalizacyjnego w postaci umieszczenia nieletniego w MOW, stanowiącego placówkę wychowawczą, w której nieletni objęty jest całodobową opieką. Środek ten może być zastosowany, jeżeli oddziaływania wychowawcze związane z nadzorem kuratora, środki leczniczo-wychowawcze, a także umieszczenie w rodzinie zastępczej, czy też w ośrodku szkolno-wychowawczym nie są wystarczające do zatrzymania procesu demoralizacji nieletniego i uzyskania efektów wychowawczo-resocjalizacyjnych¹³².

Należy dodać, że wyniki kontroli Najwyższej Izby Kontroli w MOW przeprowadzone w latach 2009–2011 są zadowalające. Stwierdzono, że edukację dzieci i młodzieży prowadzi wykwalifikowana kadra pedagogiczna na podstawie programów nauczania i podręczników dopuszczonych przez Ministra Edukacji, a zajęcia resocjalizacyjne odbywają się w całym roku kalendarzowym poprzez realizację indywidualnych programów pracy z wychowankiem. Natomiast efekty kształcenia, choć zdecydowanie niższe od rezultatów uzyskiwanych przez uczniów szkół środowiskowych, były na zbliżonym poziomie w poszczególnych ośrodkach¹³³.

Podstawy prawne MOW

Zasady funkcjonowania młodzieżowych ośrodków wychowawczych, które wcześniej nosiły nazwę zakładów wychowawczych, określało Rozporządzenie Ministra Oświaty i Wychowania w sprawie zasad pobytu nieletnich w zakładach wychowawczych oraz innych placówkach opiekuńczo-wychowawczych i oświatowo-wychowawczych z 10 maja 1983 r.¹³⁴. Z kolei, zgodnie z postanowieniem Ustawy o systemie oświaty z 7 września 1991 r. Minister Edukacji Narodowej ustalił, że publicznymi placówkami resocjalizacyjnymi są młodzieżowe ośrodki wychowawcze, które dzielą się na¹³⁵:

- diagnostyczno-kierujące,
- resocjalizacyjno-wychowawcze,
- resocjalizacyjno-rewalidacyjne.

¹³² T. Wołan, *Placówki resocjalizacyjne w reformowanym systemie profilaktyki, opieki i wychowania w Polsce*, „Chowanna” 2006, t. 2, s. 51.

¹³³ Informacja o wynikach kontroli działalności młodzieżowych ośrodków wychowawczych w zakresie kształcenia i resocjalizacji, Najwyższa Izba Kontroli, Opole 2011, s. 6, <http://www.nik.gov.pl> (23.04.2012).

¹³⁴ Dz.U. z 1983 r. nr 26, poz. 130.

¹³⁵ T. Wołan, *Resocjalizacja – warunki, doświadczenia, projekty zmian. (Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy – korektywną uczącą się organizacją)*, Chorzów 2005, s. 48.

Do roku 1999 placówki te były podległe Ministerstwu Edukacji Narodowej. Od sierpnia 1999 r. organem prowadzącym ośrodki są jednostki samorządu terytorialnego – wydziały oświaty w starostwach powiatowych. Reforma systemu oświaty i systemu pomocy społecznej doprowadziła do tego, że placówki te znalazły się pod zarządem pomocy społecznej w resorcie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Od 1 stycznia 2004 r. ponownie włączono je pod administrację Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu¹³⁶.

Istotne zmiany do obowiązującego dotąd porządku prawnego wprowadziła Ustawa o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 15 września 2000 r. Placówka resocjalizacyjna zastąpiona została placówką opiekuńczo-wychowawczą. Artykuł 64 znowelizowanej 21 stycznia 2000 r. Ustawy o pomocy społecznej z 29 listopada 1990 r. (Dz.U. z 2000 r. nr 12, poz. 136) stanowił, że publiczne domy dziecka, pogotowia opiekuńcze, a także instytucje resocjalizacyjne – młodzieżowe ośrodki wychowawcze i inne, stały się placówkami opiekuńczo-wychowawczymi. Należy tu podkreślić, że pojęcie placówki resocjalizacyjnej, mimo że zostało usunięte z ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i nie zostało zdefiniowane w ustawie o pomocy społecznej, to jednak młodzieżowe ośrodki wychowawcze nie przestały funkcjonować jako placówki resocjalizacyjne. „Zgodnie z art. 33 ustawy o pomocy społecznej w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 11 ustawy z 18 lutego 2000 r. (Dz.U. nr 19, poz. 238) Minister Pracy i Polityki Społecznej w porozumieniu z Ministrem Edukacji Narodowej i Ministrem Sprawiedliwości wydał rozporządzenie w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych, wyróżniające obok innych placówek wsparcia dziennego, interwencyjnych, rodzinnych, socjalizacyjnych, także placówki resocjalizacyjne, mające za zadanie zapewnienie dzieciom niedostosowanym społecznie opiekę i wychowanie, resocjalizację i rewalidację, możliwość leczenia uzależnionych oraz zdobycia kwalifikacji zawodowych”¹³⁷.

Obecnie MOW działają w oparciu o Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie szczegółowych zasad kierowania, przyjmowania, przenoszenia, zwalniania i pobytu nieletnich w młodzieżowym ośrodku wychowawczym z 27 grudnia 2011 r. oraz o Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach z 12 maja 2011 r.

W myśl rozporządzeń MOW są prowadzone dla dzieci i młodzieży niedostosowanych społecznie, wymagających specjalnej organizacji nauki, metod

¹³⁶ I. M u d r e c k a, *Młodzieżowy ośrodek wychowawczy*, [w:] *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, red. J. Brągiel, S. Badora, Opole 2005, s. 437.

¹³⁷ T. W o l a n, *Resocjalizacja – uwarunkowania...*, s. 48–49.

pracy, wychowania i resocjalizacji jako resocjalizacyjno-wychowawcze, a dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim jako resocjalizacyjno-rewalidacyjne¹³⁸. Nieletni, wobec którego sąd rodzinny zastosował środek wychowawczy w postaci umieszczenia w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, kierowany jest do placówki wskazanej przez Ośrodek Rozwoju Edukacji (dawniej Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej) w Warszawie przez starostę właściwego ze względu na miejsce zamieszkania nieletniego, a w przypadku braku miejsca zamieszkania – starostę właściwego ze względu na miejsce pobytu nieletniego¹³⁹. Zgodnie z Ustawą o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 r., termin nieletni stosuje się w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18 w sprawie zapobiegania i zwalczania demoralizacji, w zakresie postępowania w sprawach o czyny karalne w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17 oraz w zakresie wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby 21. roku życia¹⁴⁰.

Charakterystyka ośrodków

W zależności od poziomu rozwoju umysłowego wyróżnia się dwa typy placówek: dla nieletnich w normie intelektualnej, dla których organizowane są ośrodki resocjalizacyjno-wychowawcze, oraz dla nieletnich upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim, dla których są organizowane ośrodki resocjalizacyjno-rewalidacyjne. Do MOW przyjmowana jest młodzież, wobec której sądy rodzinne wydały w trybie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich postanowienia o konieczności zastosowania środka wychowawczego polegającego na umieszczeniu w tego typu placówce.

Młodzieżowe ośrodki wychowawcze działają cały rok kalendarzowy jako placówki resocjalizacyjne, w których nie są przewidziane ferie. Nieletni umieszczeni w nich są objęci całodobową opieką. Biorą udział w indywidualnych lub grupowych zajęciach specjalistycznych w zakresie terapii pedagogicznej, zajęciach psychoedukacyjnych, rewalidacyjnych, socjoterapeutycznych, profilaktyki społecznej i resocjalizacji, a także w zajęciach sportowych, turystycznych, rekreacyjnych, kulturalno-oświatowych oraz w takich, które rozwijają zainteresowania i szczególne uzdolnienia. Podstawową formą organizacyjną pracy z młodzieżą w placówce jest grupa wychowawcza – do 12 osób. Grupą taką opiekuje się wychowawca¹⁴¹.

¹³⁸ Dz.U. z 2011 r. nr 109, poz. 631.

¹³⁹ Dz.U. z 2011 r. nr 296, poz. 1755.

¹⁴⁰ Dz.U. z 2010 r. nr 33, poz. 178, tekst jedn.

¹⁴¹ Dz.U. z 2011 r. nr 109, poz. 631.

Młodzieżowy ośrodek wychowawczy współpracuje ze szkołami ogólnodostępnymi w zakresie diagnozowania i rozwiązywania problemów dydaktyczno-wychowawczych uczniów niedostosowanych społecznie lub zagrożonych niedostosowaniem społecznym uczęszczających do tych szkół¹⁴².

Cele i zadania

Celem MOW, zgodnie z ustawą o postępowaniu w sprawach nieletnich, jest tworzenie właściwych dla prawidłowego rozwoju dzieci i młodzieży warunków wychowawczych, zdrowotnych i materialnych oraz umożliwienie prawidłowego przebiegu procesów rozwoju i socjalizacji. Zadaniem ośrodka jest eliminowanie przyczyn i przejawów niedostosowania społecznego, przygotowanie wychowanków do samodzielnego życia, zgodnego z normami prawnymi i społecznymi, oraz samodzielności zawodowej¹⁴³.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministerstwa Edukacji Narodowej do zadań MOW należy eliminowanie przyczyn i przejawów niedostosowania społecznego oraz przygotowanie wychowanków do życia zgodnego z obowiązującymi normami społecznymi i prawnymi¹⁴⁴. Zadania te realizowane są poprzez:

- organizowanie zajęć resocjalizacyjnych, terapeutycznych, rewalidacyjnych oraz profilaktyczno-wychowawczych umożliwiających nabywanie umiejętności życiowych ułatwiających prawidłowe funkcjonowanie w środowisku rodzinnym i społecznym;
- organizowanie i udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej w formach, o których mowa w przepisach w sprawie zasad udzielania i organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach.

Działania profilaktyczne, resocjalizacyjne i terapeutyczne są zindywidualizowane i dostosowane do potrzeb poszczególnych wychowanków oraz ich deficytów. Uwzględniają one sytuację prawną i rodzinną wychowanka, a także są spójne z zaleceniami zawartymi w indywidualnym programie resocjalizacyjno-edukacyjnym. Zajęcia terapeutyczne mają formę: interwencji kryzysowej, terapii indywidualnej oraz terapii zajęciowej. Nastawione są na zniwelowanie istniejących deficytów emocjonalnych, korygowanie zaburzeń osobowości, zmianę postaw nieletnich, zmianę obrazu własnej osoby. Wychowankowie mogą także uczestniczyć w kołach zainteresowań prowadzonych przez pracownika posiadającego kwalifikację pedagogiczną¹⁴⁵.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ I. M u d r e c k a, *Młodzieżowy ośrodek wychowawczy...*, s. 439.

¹⁴⁴ Dz.U. z 2011 r. nr 109, poz. 631.

¹⁴⁵ J. S i e m i o n o w, *Próba oceny instytucjonalnych oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich*, „Opieka, Wychowanie, Terapia” 2009, nr 1/2, s. 44.

Indywidualny program resocjalizacyjno-edukacyjny (IPR-E) tworzony jest przez wychowawców grup i wychowawców klas w porozumieniu z wychowankiem, przy współdziałaniu psychologa, pedagoga i nauczycieli przedmiotów szkolnych. Część, która dotyczy planowanych działań jest tworzona w taki sposób, by wychowanek, zapoznając się z nią, miał pełną informację na temat tego, co powinien robić oraz jakie cele osiągnąć. Jest to szczególnie ważne w procesie resocjalizacji nieletnich, gdyż powinni oni wziąć odpowiedzialność za świadome kierowanie własnym życiem. W takim ujęciu wychowawca staje się jedynie osobą wspomagającą, wspierającą podejmowane działania. Wychowanek powinien mieć świadomość konieczności aktywnego uczestniczenia w procesie resocjalizacji podczas pobytu w placówce. Szczególnie na początku jest jednak z tym kłopot, gdyż wychowankowie nieraz odrzucają konieczność pracy nad sobą, nie dostrzegając związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy własnym zachowaniem a sytuacją, w jakiej się znaleźli. Konstruując więc IPR-E ważne jest, by dostosować planowane działania i cele do aktualnych możliwości nieletnich¹⁴⁶.

Indywidualny program resocjalizacyjno-edukacyjny składa się z 3 części: biograficznej, resocjalizacyjnej oraz edukacyjnej. Podstawową ideą tworzenia tego dokumentu jest jego przydatność w codziennej pracy wychowawczej. Część biograficzna nie powinna być bardzo rozbudowana, gdyż każdy pracownik pedagogiczny dysponuje dostępem do akt wychowanka. Część edukacyjna wypełniana jest na podstawie informacji uzyskanych z akt (opinie poradni psychologiczno-pedagogicznej, świadectwa szkolne, opinie wychowawców klasy itp.) oraz od nauczycieli poszczególnych przedmiotów. Część resocjalizacyjna składa się z 6 obszarów: mocne strony, relacje interpersonalne, stosunki rodzinne, funkcjonowanie emocjonalne, umiejętności samoobsługowe, inne zachowania. Stworzony w ten sposób IPR-E pozwala na uporządkowanie planowanych wobec wychowanka działań¹⁴⁷.

Młodzieżowe ośrodki wychowawcze, dbając o indywidualne potrzeby i możliwości swoich wychowanków, powinny zapewnić¹⁴⁸:

- realizację obowiązku szkolnego,
- udział w dodatkowych zajęciach edukacyjnych i wychowawczych,
- uczestnictwo w indywidualnych lub grupowych zajęciach resocjalizacyjnych, socjoterapeutycznych, rewalidacyjnych,
- pomoc w nauce,

¹⁴⁶ A. Markiewicz, J. Surowiec, *Tworzenie indywidualnych programów resocjalizacyjno-edukacyjnych jako narzędzie wspomagające proces wyrównania szans edukacyjnych młodzieży niedostosowanej społecznie*, [w:] *Wspomaganie pedagogiczne niedostosowanych społecznie. Teoria i praktyka*, red. L. Albański, M. Kowalski, Jelenia Góra 2010, s. 55.

¹⁴⁷ Ibidem, s. 55–56.

¹⁴⁸ T. Wołań, *Resocjalizacja – uwarunkowania...*, s. 50.

- przygotowanie wychowanków do samodzielnego udziału w życiu społecznym,
- całodobową opiekę.

Oddziaływania te wskazują na model wychowawczy postępowania z nieletnimi, który charakteryzuje się indywidualizacją wpływania na wychowanków, uwzględniając jego potrzeby niezbędne do prawidłowego funkcjonowania¹⁴⁹.

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej w sprawie udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach z 17 listopada 2010 r. pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi w przedszkolu, szkole i placówce polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia, wynikających w szczególności z¹⁵⁰:

- 1) niepełnosprawności,
- 2) niedostosowania społecznego,
- 3) zagrożenia niedostosowaniem społecznym,
- 4) szczególnych uzdolnień,
- 5) specyficznych trudności w uczeniu się,
- 6) zaburzeń komunikacji językowej,
- 7) przewlekłej choroby,
- 8) sytuacji kryzysowych lub traumatycznych,
- 9) niepowodzeń edukacyjnych,
- 10) zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, ze sposobem spędzania czasu wolnego, kontaktami środowiskowymi,
- 11) trudności adaptacyjnych związanych z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym łączących się z wcześniejszym kształceniem za granicą.

Zasady umieszczenia, pobytu i zwolnienia nieletniego z MOW

„Umieszczenie nieletniego w placówce resocjalizacyjnej powinno być stosowane w przypadkach, gdy inne środki wychowawcze zawiodły lub nie rokuszą skutecznego oddziaływania, albo nie są adekwatne do potrzeb wychowawczych nieletniego związanych z jego stopniem niedostosowania społecznego. Zastosowanie środka zmieniającego środowisko naturalne dziecka powinno być ostatecznością i występować w sytuacji, gdy dom rodzinny wykazuje dużą dysfunkcjonalność. W sprawie nieletniego sądy rodzinne powinny kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian

¹⁴⁹ Por. I. M u d r e c k a, *Instytucjonalne formy pracy resocjalizacyjnej z nieletnimi*, Opole 1999, s. 16.

¹⁵⁰ Dz.U. z 2010 r. nr 228, poz. 1487.

w osobowości i zachowaniu się nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny. W postępowaniu bierze się pod uwagę osobowość nieletniego, a w szczególności jego wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, a także zachowanie, przyczyny i stopień demoralizacji, charakter środowiska oraz warunki wychowania nieletniego”¹⁵¹.

Nieletni, wobec którego sąd rodzinny zastosował środek wychowawczy w postaci umieszczenia w MOW, jak już wspomniano, kierowany jest do ośrodka wskazanego przez Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE) przez starostę właściwego ze względu na miejsce zamieszkania nieletniego, a w przypadku braku miejsca zamieszkania – starostę właściwego ze względu na miejsce pobytu nieletniego. Starosta składa do ORE wnioski, za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, o wskazanie odpowiedniego dla nieletniego ośrodka.

Wniosek powinien zawierać:

- 1) orzeczenie sądu rodzinnego o umieszczeniu nieletniego w ośrodku,
- 2) kopię wywiadu środowiskowego przeprowadzonego przez kuratora sądowego,
- 3) kopię opinii rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego, innej specjalistycznej placówki, biegłego lub biegłych,
- 4) odpis aktu urodzenia nieletniego,
- 5) posiadane informacje o stanie zdrowia nieletniego,
- 6) orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, jeżeli zostało wydane¹⁵².

W celu zapewnienia sprawności postępowania w zakresie kierowania i przyjmowania nieletnich do ośrodków oraz przenoszenia i zwalniania nieletnich z ośrodków właściwi starostowie, ośrodki oraz organy prowadzące ośrodki współpracują z ORE za pośrednictwem systemu teleinformatycznego. W ramach tej współpracy ośrodki są obowiązane w szczególności do niezwłocznego przekazywania organom prowadzącym i ORE informacji o wolnych miejscach w danej placówce w przypadkach niedoprowadzenia nieletniego do ośrodka, przeniesienia nieletniego do innego, zwolnienia nieletniego lub nieusprawiedliwionej nieobecności nieletniego w ośrodku trwającej dłużej niż 4 tygodnie.

W okresie oczekiwania na wskazanie przez ORE odpowiedniego dla nieletniego ośrodka właściwy starosta jest obowiązany informować ORE o dotyczących tego nieletniego zmianach okoliczności objętych wnioskiem w zakresie określonym w ustępie 2 Rozporządzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej w sprawie szczegółowych zasad kierowania, przyjmowania, przenoszenia, zwalniania i pobytu nieletnich w młodzieżowym ośrodku wychowawczym

¹⁵¹ I. M u d r e c k a, *Młodzieżowy ośrodek wychowawczy...*, s. 440.

¹⁵² Por. ibidem, s. 445–446.

z 27 grudnia 2011 r. Na podstawie wniosku, o którym mowa w ustępie 1 tegoż rozporządzenia, ORE wskazuje właściwemu staroście odpowiednią dla nieletniego placówkę oraz powiadamia o tym sąd rodzinny i wskazany ośrodek. Następnie właściwy starosta wydaje skierowanie dla nieletniego do wskazanego przez ORE ośrodka i przekazuje skierowanie do tejże placówki za pośrednictwem systemu teleinformatycznego oraz poczty. O wydaniu skierowania starosta powiadamia rodziców lub opiekunów, a także osobę odpowiedzialną za pieczę zastępczą, jeżeli nieletni został umieszczony w pieczy zastępczej.

W okresie pobytu nieletniego w ośrodku jego dyrektor jest obowiązany do uzupełniania dokumentacji nieletniego o dokumenty w zakresie określonym w ustępie 6 punkty 5 i 6 rozporządzenia MEN, a ponadto o te zawierające informacje o efektach działań resocjalizacyjnych lub terapeutycznych zastosowanych wobec nieletniego oraz zaobserwowanych zmianach jego postawy.

Bezpośrednio po przybyciu nieletniego do ośrodka dyrektor placówki, w obecności wychowawcy lub innego pracownika jednostki, przeprowadza z młodym człowiekiem rozmowę, podczas której zapoznaje nieletniego z jego prawami, obowiązkami i zasadami pobytu w MOW. Nieletni potwierdza to własnoręcznym podpisem. W razie odmowy złożenia podpisu przez nieletniego dyrektor ośrodka w dokumentacji zamieszcza adnotację o odmowie potwierdzenia przez daną osobę zapoznania się z jego prawami, obowiązkami i zasadami pobytu w ośrodku. O przyjęciu nieletniego do ośrodka dyrektor ośrodka powiadamia właściwe organy obowiązane do kontroli spełnienia obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki.

W przypadku niedoprowadzenia nieletniego do ośrodka w ciągu miesiąca od dnia wskazania tego ośrodka przez ORE, dyrektor danej placówki powiadamia o tym, za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, właściwego starostę oraz ORE, a ponadto – sąd rodzinny. Niezwłocznie po tym dyrektor ośrodka przesyła właściwemu staroście, za pośrednictwem poczty, dokumentację nieletniego, o której mowa w paragrafie 3 ustęp 6 rozporządzenia MEN.

W ośrodku dla każdego nieletniego opracowuje się i realizuje indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny. Do opracowania i realizowania indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego dla nieletniego nieposiadającego orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego przepisy, o których mowa w ustępie 1 rozporządzenia MEN, stosuje się odpowiednio.

Wychowawca informuje nieletniego o przebiegu procesu resocjalizacyjnego lub terapeutycznego i możliwości wpływania na jego przebieg. Nieletniemu umieszczonemu w ośrodku zapewnia się warunki niezbędne do nauki, wychowania, resocjalizacji i terapii, w tym warunki bezpiecznego pobytu. Przeniesienie nieletniego do innego ośrodka może nastąpić w szczególnie uzasadnionych przypadkach, mających znaczenie dla skuteczności procesu resocjalizacyjnego lub terapeutycznego, na podstawie oceny zasadności dalszego

pobytu nieletniego w ośrodku dokonywanej przez zespół, którego zadaniem jest planowanie i koordynowanie udzielania w ośrodku pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Mowa jest o tym w przepisach wydanych na podstawie art. 22 ust. 2 pkt 11 Ustawy o systemie oświaty z 7 września 1991 r.

Wniosek o wskazanie ośrodka, do którego nieletni ma być przeniesiony, wraz z oceną, o której mowa w ustępie 1 rozporządzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej z 2011 r., dyrektor ośrodka, gdzie dany nieletni przebywa, przekazuje do ORE za pośrednictwem systemu teleinformatycznego. Dyrektor ośrodka, który złożył wniosek wymieniony w ustępie 2 tegoż rozporządzenia jest odpowiedzialny za doprowadzenie nieletniego do ośrodka wskazanego przez ORE i przesłanie do tego ośrodka, za pośrednictwem poczty, dokumentacji nieletniego. Mowa jest o tym w paragrafie 3 ust. 6, uzupełnionej o dokumenty w zakresie określonym w tymże paragrafie ust. 7.

Za zgodą sądu rodzinnego nieletni mogą być urlopowani do domu rodzinnego, opiekunów, krewnych lub do formy pieczy zastępczej, w której nieletni został umieszczony. Wniosek o wyrażenie przez sąd rodzinny zgody na urlopowanie nieletniego składa dyrektor ośrodka na prośbę wychowawcy. Dyrektor ośrodka powiadamia również o ciąży nieletniej jej rodziców lub opiekunów oraz sąd rodzinny.

W przypadku ucieczki nieletniego dyrektor ośrodka informuje o tym najbliższą jednostkę policji, jednostkę policji w miejscu zamieszkania nieletniego oraz właściwy sąd rodzinny i jest zobowiązany do odebrania zatrzymanego przez policję nieletniego w ciągu 48 godzin od powiadomienia o zatrzymaniu.

Wniosek do sądu rodzinnego o uchylenie lub zmianę środka wychowawczego i zwolnienie nieletniego z ośrodka składają dyrektor ośrodka, rodzice lub opiekunowie, przedstawiając informację o efektach zastosowanych działań resocjalizacyjnych albo terapeutycznych oraz zaobserwowanych zmianach postawy nieletniego, które uzasadniają przypuszczenie o prawidłowym uczestnictwie nieletniego w życiu społecznym.

W przypadku nieusprawiedliwionej nieobecności nieletniego w ośrodku, trwającej dłużej niż 4 tygodnie, licząc od dnia powiadomienia sądu rodzinnego o nieobecności nieletniego, dyrektor ośrodka informuje o tym właściwego starostę oraz ORE za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, a ponadto – sąd rodzinny, rodziców lub opiekunów, osobę odpowiedzialną za pieczę zastępczą, jeżeli nieletni został umieszczony w pieczy zastępczej, oraz właściwe organy obowiązane do kontroli spełniania obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki. Niezwłocznie po powiadomieniu właściwego starosty oraz ORE o przypadku nieusprawiedliwionej nieobecności nieletniego w ośrodku, dyrektor tej placówki przesyła właściwemu staroście, za pośrednictwem poczty, dokumentację nieletniego, o której mowa w paragrafie 3 ust. 6, uzupełnioną o dokumenty w zakresie określonym w paragrafie 3 ust. 7 tegoż rozporządzenia MEN.

Zasady organizacyjne ośrodka formułuje regulamin pobytu wychowanka, regulamin warsztatów szkolnych, statut szkoły, rozkład zajęć i rozkład dnia w tygodniu, wewnętrzny regulamin pracy rady pedagogicznej, system wychowania opracowany, a także przyjęty przez radę pedagogiczną (plan pracy wychowawczej). Organami ośrodka jest dyrektor, rada pedagogiczna i samorząd wychowanków. Istnieje również możliwość powołania rady ośrodka oraz rady rodziców. Ośrodek prowadzi dokumentację dotyczącą pobytu wychowanka, m.in.: księgi ewidencji wychowanków, księgi meldunkowej, dziennika zajęć dla każdej grupy wychowawczej, karty wyposażenia wychowanków, dokumentacji osobistej wychowanka (w tym karty indywidualnej resocjalizacji), a także dokumentacji przebiegu nauczania.

Bardzo ważnym ogniwem pracy wychowawczej jest zagwarantowanie wychowankom możliwości pobierania nauki w szkole podstawowej, gimnazjum lub szkole ponadgimnazjalnej. Ośrodek organizuje naukę w odpowiednich klasach różnych typów szkół lub w innych formach kształcenia powszechnie dostępnych (poza ośrodkiem), a także zorganizowanych w ośrodku. Ośrodek ma obowiązek zapewnienia wychowankom pomocy w zakresie wyrównywania poziomu wiadomości i umiejętności szkolnych. Dla zwiększenia motywacji wychowanków do nauki oraz stworzenia im szansy na nadrobienie opóźnień organizacyjnych wszystkie instytucje mają prawo przeprowadzania promocji śródrocznych do klas programowo wyższych. Z uwagi na wiek umieszczonych nieletnich oraz opóźnienia szkolne wychowanków są to często szkoły, które przygotowują wychowanków do pracy zawodowej. Ośrodki, które organizują kształcenie na poziomie ponadgimnazjalnym oferują wychowankom ściśle określone kierunki nauki zawodu¹⁵³.

Dyrektor MOW informuje właściwe powiatowe centrum pomocy rodzinie o zamiarze usamodzielnienia się wychowanka, co najmniej na trzy miesiące przed terminem opuszczenia przez niego placówki. Następnie przekazuje dokumentację dotyczącą osoby usamodzielnianej powiatowemu centrum pomocy rodzinie, nie później niż na miesiąc przed terminem opuszczenia przez tę osobę ośrodka. Indywidualny program usamodzielnienia określa¹⁵⁴:

- 1) współdziałanie i wspieranie osoby usamodzielnianej w kontaktach z rodziną i środowiskiem;
- 2) uzyskanie wykształcenia zgodnego z możliwościami i aspiracjami osoby usamodzielnianej;
- 3) uzyskanie kwalifikacji zawodowych;
- 4) pomoc w ustaleniu uprawnień do ubezpieczenia zdrowotnego;

¹⁵³ Ibidem, s. 445–446.

¹⁵⁴ Dz.U. z 2005 r. nr 6, poz. 45.

5) osiedlenie się osoby usamodzielnianej w powiecie innym niż miejsce zamieszkania przed umieszczeniem w placówce lub rodzinie zastępczej;

6) pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w szczególności przez:

a) umożliwienie zamieszkania w mieszkaniu chronionym przez czas określony,

b) całkowite lub częściowe pokrycie wydatków związanych z wynajmem pokoju,

c) ułatwienie uzyskania mieszkania socjalnego z zasobów gminy,

d) umożliwienie osobie usamodzielnianej uczącej się w gimnazjum, szkole ponadgimnazjalnej lub ponadpodstawowej zamieszkania w bursie lub internacie do czasu ukończenia nauki,

e) całkowite lub częściowe pokrycie osobie usamodzielnianej studiującej w szkole wyższej wydatków związanych z zakwaterowaniem;

7) podjęcie zatrudnienia;

8) pomoc w uzyskaniu przysługujących świadczeń.

Indywidualny program usamodzielnienia się nieletni opracowuje wraz z opiekunem usamodzielnienia. Opiekunem osoby usamodzielnianej może być, po wyrażeniu zgody, pracownik socjalny powiatowego centrum pomocy rodzinie, wychowawca, psycholog, pedagog lub pracownik socjalny MOW, albo inna osoba wskazana przez osobę usamodzielnianą. Do zadań opiekuna usamodzielnienia należy:

- zaznajomienie się z dokumentacją i drogą życiową osoby usamodzielnianej;

- opracowanie wspólnie z osobą usamodzielnianą indywidualnego programu usamodzielnienia;

- ocena realizacji indywidualnego programu usamodzielnienia oraz jego modyfikowanie;

- współpraca z rodziną osoby usamodzielnianej oraz ze środowiskiem lokalnym, zwłaszcza ze szkołą oraz gminą;

- opiniowanie wniosku o pomoc pieniężną na usamodzielnienie i pomoc pieniężną na kontynuowanie nauki.

Przygotowanie wychowanków do samodzielności życiowej jest jednym z podstawowych zadań MOW. Podejmowane działania powinny zmierzać do ukształtowania postaw, które umożliwią wychowankom prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie po opuszczeniu placówki. Pomoc dla wychowanków, jak widać, przygotowana jest w różnych formach, a możliwość korzystania z niej mają nieletni po spełnieniu określonych warunków zapisanych w przepisach prawa¹⁵⁵.

¹⁵⁵ M. Chojak, *Prawne aspekty procesu usamodzielnienia*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2009, nr 10, s. 22.

W procesie usamodzielnienia wychowanków jest zaangażowanych wiele instytucji. Należy dążyć do jak najlepszego współdziałania osób usamodzielnionych i ich opiekunów z ośrodkami pomocy społecznej, urzędami pracy, organizacjami pozarządowymi i środowiskami pracodawców. Współdziałanie pedagogów, wychowawców, pracowników socjalnych, działaczy samorządowych kreujących lokalną politykę społeczną oraz sektora pozarządowego może zwiększyć szanse wychowanków na usamodzielnienie, czyli osiągnięcie niezależności finansowej, a także prawidłowe wypełnianie różnych ról społecznych¹⁵⁶. Jednak największym problemem stojącym przed wychowankami jest trudna do określenia i niepewna przyszłość, a oni sami zdani są przede wszystkim na siebie¹⁵⁷.

Problemy MOW

Zdaniem Tadeusza Wolana do problemów, z którymi zmagają się MOW należą¹⁵⁸:

- błędne kwalifikacja nieletnich przez sądy do ośrodków wychowawczych oraz brak możliwości weryfikowania postanowień sądowych. Orzeczenia sądowe o pobycie w placówce resocjalizacyjnej w praktyce oznaczają wejście w system sformalizowanej opieki całkowitej, z nikłymi szansami na elastyczny powrót do środowiska rodzinnego;
 - trafiać do placówek wychowanków z dużymi zaniedbaniami edukacyjnymi, mało zdolnych, załączonych, z etykietami, o postawie roszczeniowej;
 - izolowanie wychowanków od środowiska lokalnego. Występowanie ograniczeń w zakresie samodzielnego opuszczania placówki, również w sposób „naturalny” poprzez fakt istnienia szkół na terenie MOW;
 - brak podejmowania działań związanych z pozyskiwaniem rodzin zaprzyjaźnionych lub zastępczych dla sierot;
 - represyjny charakter wielu placówek – zamykanie na klucz, kratowanie okien, rygorystyczne podchodzenie do kwestii przepustek oparte na modelu wychowawczym preferującym metody bezpośredniego oddziaływania wychowawczego, głównie sankcje wychowawcze w postaci przewagi kar nad nagrodami, przy czym najbardziej dotkliwą karą stanowi odmowa zezwolenia na wyjazd do domu rodzinnego;
 - ograniczone możliwości kształcenia zawodowego wychowanków. Kształcenie nie zawsze odpowiada zainteresowaniom i oczekiwaniom nieletnich. Brak możliwości wyboru;

¹⁵⁶ E. W i d e l s k a, I. S a m u l e w i c z - S t a w i c k a, *Usamodzielnianie wychowanków*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2007, nr 3, s. 52.

¹⁵⁷ J. S t e c z, *Usamodzielnieni, ale nie samodzielni*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2007, nr 3, s. 47.

¹⁵⁸ T. W o l a n, *Resocjalizacja – uwarunkowania...*, s. 70–71.

- sformalizowane życie wewnątrzśrodkowe;
- funkcjonowanie „drugiego życia wychowanków” i „ukrytego programu” placówek. Ograniczony kontakt ośrodków z rodzinami wychowanków, a także zbyt słabe starania w zakresie powrotu wychowanków do ich rodzin naturalnych. Możliwość udziału rodziców tylko w niektórych uroczystościach;
- brak motywacji ze strony rodziców i kadry placówek do wzajemnych kontaktów;
- orientowanie procesu usamodzielniania wychowanków w szczególności na zapewnianie im świadczeń finansowych i materialnych po opuszczeniu placówki, bez wsparcia pedagogów i psychologów;
- mało zadowolająca samodzielność wychowanków. Obawiają się oni kontaktów z instytucjami i naturalnym środowiskiem, nie dysponują umiejętnością korzystania z wielu „urządzeń społecznych”, nadal wykazują postawę roszczeniową, nie są w pełni przygotowani do życia poza murami MOW.

Poważnym problemem MOW są w szczególności ucieczki nieletnich z placówek. Wychowankowie dokonują ucieczek spontanicznie, bez żadnego konkretnego celu, z powodu chęci bycia na wolności, z ukochaną osobą, znajomymi, czy też, by spożyć alkohol, narkotyki oraz się zabawić albo wyrwać z monotonii codzienności¹⁵⁹.

Do problemów tych należy dodać przede wszystkim niedoprowadzenia oraz ucieczki z placówek nieletnich. Niedoprowadzenie nieletnich do wskazanych placówek w ciągu 3 miesięcy od daty wystawienia wskazania przez ORE oraz niedoprowadzanie uciekinierów przez policję w ciągu 8 tygodni od daty zgłoszenia przez placówkę samowolnego jej opuszczenia przez nieletnich są poważnym i bardzo kosztownym problemem społecznym. Przyczyny mogą być następujące¹⁶⁰:

- brak prowadzonego przez sądy nadzoru nad wykonaniem własnych postanowień – paragraf 1 artykuł 77 Ustawy o postępowaniu wobec nieletnich oraz niewystawianie nakazów doprowadzeń;
- nieskuteczne poszukiwania przez policję nieletnich ukrywających się przed realizacją postanowień;
- brak działań ze strony placówek motywujących starostwa i sądy do realizacji doprowadzeń (dotyczy niektórych placówek);

¹⁵⁹ B. Z a j ę c k a, *Ucieczki nieletnich z placówek resocjalizacyjnych – analiza przyczyn*, [w:] *Skuteczna resocjalizacja. Doświadczenia i propozycje*, red. Z. Bartkowicz, A. Węgliński, Lublin 2008, s. 126.

¹⁶⁰ *Raport dotyczący realizacji zadania wynikającego z Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w dnia 24 lipca 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad kierowania, przyjmowania, przenoszenia, zwalniania i pobytu nieletnich w młodzieżowym ośrodku wychowawczym oraz młodzieżowym ośrodku socjoterapii*, Warszawa luty 2008, <http://www.cmpp.edu.pl> (27.11.2009).

- brak pełnej dokumentacji nieletnich wymaganej przy przyjęciu do ośrodka (nieskompletowanej przez odpowiedzialny za to wydział oświaty właściwy dla miejsca zamieszkania nieletnich);

- zmiany postanowień sądu, np. odroczenie wykonania postępowania bez zawiadomienia placówki, starostwa bądź ORE o zmianie decyzji;

- niedostateczna współpraca placówek, sądów rodzinnych, starostw, rodziców opiekunów (czyli wszystkich zainteresowanych umieszczeniem nieletniego w placówce)”.

Praktycy zajmujący się MOW problemów upatrują również w:

- błędach, które dotyczą danych o etapie edukacji nieletnich,
- nierównomiernym rozmieszczeniu placówek na terenie kraju,
- nieelastycznej polityce edukacyjnej niektórych placówek¹⁶¹.

Raport Najwyższej Izby Kontroli wykazał, że trudności w prowadzeniu działalności edukacyjnej i resocjalizacyjnej w MOW mogą zostać rozwiązane poprzez podjęcie działań przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, których celem jest:

- „• opracowanie i wdrożenie standardów pracy MOW skoncentrowanych na efektach kształcenia i resocjalizacji, w celu tworzenia ośrodków, które spełniają wymagania w zakresie warunków pobytu, poziomu kształcenia i resocjalizacji;

- wprowadzenie systemu pozwalającego na dokonywanie okresowych ocen skuteczności działania MOW i efektywności wykorzystania środków publicznych;

- prowadzenie działalności informacyjnej skierowanej do właściwych jednostek administracji publicznej oraz sądów, mającej na celu wyeliminowanie przypadków kierowania do młodzieżowych ośrodków wychowawczych nieletnich uzależnionych od środków psychotropowych, alkoholu oraz wymagających opieki psychiatrycznej”¹⁶².

¹⁶¹ A. L a s k o w s k i, Funkcjonowanie Centralnego Systemu Kierowania Nieletnich do MOW i MOS. Wnioski z siedmioletnich doświadczeń. Problemy praktyki placówek wychowawczo-resocjalizacyjnych, resocjalizacyjno-rewalidacyjnych i socjoterapeutycznych – uwarunkowania prawne w kontekście realiów kierowania i umieszczania nieletnich, <http://www.ore.edu.pl> (4.05.2012).

¹⁶² Informacja o wynikach kontroli działalności młodzieżowych ośrodków wychowawczych..., s. 9–10.

Metodologia badań własnych nad resocjalizacją

2.1. Przedmiot i cel pracy

Pierwszym etapem pracy jest określenie jej przedmiotu. Według Luby Sołomy przedmiotem badań nazywamy obiekt czy zjawisko, w odniesieniu do których chcemy prowadzić badania. Przedmiot badań musi być określony z punktu widzenia przestrzeni i czasu¹⁶³. Używając pojęcia przedmiot badań mamy na uwadze obiekty i rzeczy w sensie dosłownym, jak i zjawiska czy zdarzenia, jakim one podlegają i w odniesieniu do których chcemy prowadzić badania¹⁶⁴. To pewne fakty edukacyjne interesującej badacza dziedziny, której towarzyszy zespół odpowiednich pytań określających problemy badawcze¹⁶⁵. Przedmiot badań według Stefana Nowaka to obiekt lub zjawisko, o których, w odpowiedzi na postawione pytania, chcemy formułować twierdzenia¹⁶⁶. Janusz Sztumski przedmiotem badań określa rozmaite twory życia społecznego, zarówno materialne, jak i idealne. To wszystko składa się na rzeczywistość społeczną¹⁶⁷.

Przedmiotem badań naukowych prezentowanych w niniejszej pracy jest proces resocjalizacji nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych. Rozszerzając ten punkt widzenia, przedmiotem badań będzie działalność resocjalizacyjna wychowawców, a także wszystkie zjawiska i procesy związane

¹⁶³ L. S o ł o m a, *Metody i techniki badań socjologicznych*, wyd. 2 rozsz. i popr., Olsztyn 2002, s. 38.

¹⁶⁴ A. W. M a s z k e, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Rzeszów 2008, s. 91.

¹⁶⁵ B. P r z y b o r o w s k a, *Kulturowe uwarunkowania badań pedagogicznych*, [w:] *Podstawy metodologii badań w pedagogice*, red. S. Palka, Gdańsk 2010, s. 432.

¹⁶⁶ S. N o w a k, *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 2007, s. 30.

¹⁶⁷ J. S z t u m s k i, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, wyd. 7 zm. i uzup., Katowice 2010, s. 19.

z resocjalizacją wobec nieletnich, takie jak klimat społeczny instytucji, a także sami nieletni przebywający w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych.

W badaniach społecznych może być wiele celów. Trzy najczęstsze i najbardziej użyteczne to: eksploracja, opis i wyjaśnienie. Większość badań społecznych jest prowadzona po to, by rzucić światło na jakiś temat, bądź też oswoić badacza z jakąś tematyką¹⁶⁸. Podstawowym celem nauki jest dostarczanie – dającej się zweryfikować – wiedzy, która pomaga wyjaśnić, przewidzieć i zrozumieć interesujące nas zjawiska empiryczne. Dlatego celem specjalistów w dziedzinie nauk społecznych jest znalezienie ogólnego wyjaśnienia, dlaczego określone zdarzenie lub zachowanie następuje. Proces przewidywania jest odwrotnością procesu wyjaśniania. W procesie przewidywania wcześniejsze obserwacje wskazywały jedynie, że wystąpiły warunki wyjściowe. Jeżeli miały miejsce warunki wyjściowe, to na tej podstawie następować będą określone konsekwencje. Trzecią cechą jest rozumienie, które może być oparte na empatii prowadzącej do odkryć naukowych. Jednak gdy odkrycia te mają zostać włączone do całokształtu wiedzy, to muszą być zweryfikowane poprzez empiryczne obserwacje¹⁶⁹.

We wszystkich naukach opierających się na badaniach empirycznych zasadniczym celem podejmowanych analiz jest naukowe poznawanie rzeczywistości. Oprócz realizowania celu poznawczego, ważne jest także kształtowanie rzeczywistości społecznej oraz prognozowanie i planowanie jej przeobrażeń, co umożliwia właśnie stymulowanie procesów społecznych¹⁷⁰.

Zbigniew Skorny twierdzi, że cel to: „uświadomienie sobie, po co podejmujemy badania oraz do czego mogą być wykorzystane uzyskane w nich wyniki. Wśród celów badawczych wyróżnia się następujące cele:

- teoretyczno-poznawcze,
- praktyczno-wdrożeniowe”¹⁷¹.

Cele teoretyczno-poznawcze dotyczą poznania określonej kategorii zjawisk oraz ich prawidłowości, natomiast praktyczno-wdrożeniowe łączą się z wykorzystaniem wyników badań w działalności wychowawczej.

Janusz Gnitecki pisze, że cel poznawczy związany jest głównie z opisem, wyjaśnieniem i przewidywaniem zjawisk pedagogicznych, a teoretyczny łączy się m.in. z opracowaniem teoretycznego lub empirycznego modelu oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych. Natomiast cel praktyczny związany

¹⁶⁸ E. B a b b i e, *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2003, s. 111.

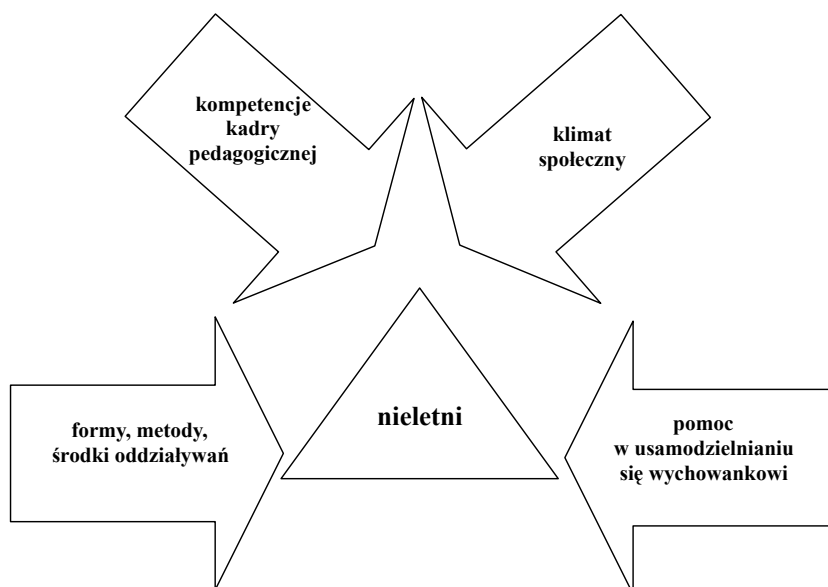
¹⁶⁹ Ch. F r a n k f o r t - N a c h m i a s, D. N a c h m i a s, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001, s. 23–28.

¹⁷⁰ J. S z t u m s k i, *Wstęp do metod i technik...*, s. 22.

¹⁷¹ Z. S k o r n y, *Metody badań i diagnostyka psychologiczna*, Wrocław 1974, s. 24.

jest z opracowaniem dyrektyw pedagogicznych, czyli praktycznych wskazówek¹⁷².

Celem teoretycznym prezentowanej pracy jest zaprojektowanie wobec nieletnich umieszczonych w placówkach modelu oddziaływań resocjalizacyjnych, który wzbogaci wiedzę na ten temat. Celem poznawczym jest diagnoza procesu resocjalizacji nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych. Zbadanie jak metody, formy i środki oddziaływań resocjalizacyjnych, kompetencje kadry pedagogicznej, klimat społeczny oraz pomoc w usamodzielnianiu się wychowanków wpływają na resocjalizację nieletnich w tych placówkach, przyczyniając się do osiągnięcia tego celu. Model oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich umieszczonych w placówkach zamieszczono na rycinie 1.



Źródło: Opracowanie własne.

Rycina 1. Model oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich umieszczonych w placówkach

Celem praktycznym niniejszej publikacji jest wypracowanie wniosków, prawidłowości i zaleceń dla kadry pedagogicznej młodzieżowych ośrodków wychowawczych, organów prowadzących placówki oraz rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych.

¹⁷² J. Gnitecki, *Wstęp do ogólnej metodologii badań w naukach pedagogicznych*, t. 2: *Tworzenie wiedzy o edukacji w naukach pedagogicznych*, Poznań 2007, s. 317–318.

2.2. Problemy i hipotezy badawcze

Pierwszym etapem badań naukowych jest sformułowanie problemu. Należy on do elementu wyjściowego szeroko pojmowanej metody naukowej. Ciąg działań składających się na badania naukowe służy do rozwiązania problemu. Zatem problem jest składnikiem strukturalnym nadającym sens badaniom¹⁷³. To bodziec intelektualny wywołujący reakcję w postaci badań naukowych. Problemy, których empirycznie nie można uzasadnić lub te, które dotyczą subiektywnych preferencji, wartości czy upodobań nie poddają się badaniom empirycznym¹⁷⁴. Problemy badawcze to pytania, na które poszukujemy odpowiedzi w badaniach naukowych. Zbiór pytań odnoszących się do przedmiotu badań i towarzyszących mu zjawisk, zdarzeń czy procesów nazywamy problematyką badawczą. Podstawową właściwością pytań będących problemami jest fakt, że są one pytaniami, na które do tej pory nie udzielono odpowiedzi¹⁷⁵.

Bronisław Urban podkreśla, że w pedagogice resocjalizacyjnej w głównej mierze potrzebne są badania w zinstytucjonalizowanych środowiskach. Rozwijające się społeczeństwo demokratyczne winno pilnie przekształcić te najbardziej tradycyjne i skostniałe instytucje, jakimi są zakłady wychowawcze, poprawcze, a przede wszystkim zakłady karne¹⁷⁶.

Problem główny niniejszej pracy zawarty jest w pytaniu: Od jakich czynników zależy proces resocjalizacji nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych?

Problem główny składa się z następujących zagadnień szczegółowych:

1. Jakie formy, metody, środki oddziaływań resocjalizacyjnych preferowane są w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych?
2. Jaki jest klimat społeczny w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych w percepcji kadry wychowawczej i wychowanków?
3. Jaka jest samoocena kompetencji wychowawczych badanej kadry pedagogicznej i jakie błędy wychowawcze popełnia kadra pedagogiczna?
4. Jak wychowawcy postrzegają proces resocjalizacji w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych?
5. Jak wychowankowie postrzegają proces resocjalizacji w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych?

Problemy badawcze stanowią podstawę do sformułowania wstępnych odpowiedzi. Prawdziwość lub fałszywość tych odpowiedzi potwierdzamy w toku badań. Formułując hipotezy, badacz nie wie czy zostaną, czy też nie zostaną

¹⁷³ S. P a l k a, *Metodologia, badania, praktyka pedagogiczna*, Gdańsk 2006, s. 11.

¹⁷⁴ Ch. F r a n k f o r t - N a c h m i a s, D. N a c h m i a s, *Metody badawcze...*, s. 67.

¹⁷⁵ A. W. M a s z k e, *Metody i techniki badań...*, s. 90–94.

¹⁷⁶ B. U r b a n, *Spoleczne uwarunkowania badań pedagogicznych (na przykładzie badań z dziedziny pedagogiki resocjalizacyjnej)*, [w:] *Podstawy metodologii badań w pedagogice*, red. S. Palka, Gdańsk 2010, s. 426.

potwierdzone w badaniach. Aby przekonać się o tym, musi przeprowadzić badania i pozyskać dane, które poświadczą lub zanegują wysunięte przez badacza hipotezy¹⁷⁷.

Według Luby Sołomy hipotezą naukową nazywamy takie przypuszczenie wysunięte w celu objaśnienia jakiegoś zjawiska, którego prawdziwość lub fałszywość rozstrzygamy na podstawie danych zdobytych w określony sposób. Badacz musi więc pozyskać informacje będące warunkiem wystarczającym do obalenia lub do potwierdzenia wysuniętego przez niego domysłu¹⁷⁸. Hipotezy są zawsze tylko świadomie przyjętymi przypuszczeniami czy założeniami, wymagającymi potwierdzenia lub odrzucenia w wyniku badań naukowych. Są to założenia odnoszące się do przewidywanego końcowego rezultatu badań nad interesującym badacza problemem, ale nigdy nie przesądzają o ich ostatecznych wynikach lub płynących z nich wnioskach¹⁷⁹. Hipoteza, której nie można poddać procedurze sprawdzania empirycznego nie może pretendować do miana hipotezy naukowej¹⁸⁰.

Hipoteza główna zakłada, że proces resocjalizacji nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych zależy od stosowanych form, metod i środków, a także od kompetencji zawodowych kadry wychowawców, klimatu społecznego instytucji oraz właściwej pomocy wychowankowi w usamodzielnianiu się.

Hipotezy szczegółowe są następujące:

Hipoteza pierwsza

Założono, że preferowane formy oddziaływań resocjalizacyjnych w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych to terapia behawioralna, psychodrama oraz socjodrama. Metody, które są najczęściej stosowane przez kadrę wychowawców w tych placówkach są następujące: metoda oddziaływania dyscyplinującego, metoda doradzania wychowawczego oraz trening.

Środki, które są stosowane w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych to przede wszystkim: nauka szkolna, nauka zawodu (warsztaty), rekreacja oraz zajęcia oświatowo-kulturalne; powyższe oddziaływania wspiera także duszpaństwo.

Hipoteza druga

Przyjęto, że klimat społeczny młodzieżowych ośrodków wychowawczych będzie oscylował od opiekuńczo-wychowawczego do kontrolno-restrykcyjnego.

Hipoteza trzecia

Założono, że samoocena kompetencji wychowawczych kadry pedagogicznej będzie na poziomie wysokim. Przyjęto także hipotetycznie, że wycho-

¹⁷⁷ A.W. Maszke, *Metody i techniki badań...*, s. 104.

¹⁷⁸ L. Sołoma, *Metody i techniki badań...*, s. 43–44.

¹⁷⁹ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2010, s. 127.

¹⁸⁰ J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, wyd. 5, Warszawa 2004, s. 225.

wawcy placówek resocjalizacyjnych będą najczęściej popełniać błędy o charakterze „hamowania aktywności wychowanków” i „rygoryzmu”, które przez Antoninę Gurycką zaliczone są do błędów tzw. zimnych oraz „idealizacja” i „eksponowanie siebie” zaliczane do tzw. ciepłych¹⁸¹.

Hipoteza czwarta

Przyjęto, że w opinii wychowawców dominować będzie umiarkowany sceptycyzm oceny procesu resocjalizacji nieletnich. W ich ocenie na skuteczność pracy wychowawców wpływać będą obiektywne i subiektywne trudności ograniczające efekty pracy resocjalizacyjnej z nieletnimi.

Hipoteza piąta

Założono hipotetycznie, że ocena oddziaływań resocjalizacyjnych zdaniem wychowanków będzie jeszcze bardziej pesymistyczna niż opinia wychowawców. Na sąd ten wpływ będzie miało to, że nieletni są umieszczeni w instytucjach zakładowych. Stosunkowo często nieletni postrzegają swój pobyt w placówce w kategoriach zagrożenia, frustracji, niezasłużonej kary, a to oznacza, że nie będą podatni na przyjmowanie oferty resocjalizacyjnej¹⁸².

2.3. Metody, techniki i narzędzia badawcze

Metody badawcze to pewne typowe i powtarzalne sposoby zbierania, analizy i interpretowania danych empirycznych, służące do uzyskania maksymalnie zasadnych odpowiedzi na pytania dotyczące problematyki badawczej. Wybór metod badawczych powinien być podporządkowany przede wszystkim problematyce badań¹⁸³. Metoda to system założeń i reguł pozwalających na takie uporządkowanie praktyczne lub teoretyczne działalności, aby można było osiągnąć cel, do jakiego świadomie się zmierza¹⁸⁴.

Mieczysław Łobocki definiuje pojęcie metod i technik badań jako sposobów postępowania naukowego, mających na celu rozwiązanie sformułowanego uprzednio problemu. Różnice między metodami a technikami polegają na tym, że metody są raczej ogólnie zalecanymi sposobami rozwiązywania nurtujących badacza problemów. Natomiast techniki odnoszą się do bardziej uszczegółowionych trybów postępowania badawczego faktycznie stosowanych w danej nauce. Są one więc także metodami badań, lecz nie w ogólnym, a raczej w węższym znaczeniu tego słowa¹⁸⁵. Tak więc zespół czynności ba-

¹⁸¹ A. G u r y c k a, *Błąd w wychowaniu*, Warszawa 1990, s. 81.

¹⁸² A. W ę g l i ń s k i, *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich. Analiza pedagogiczna*, Lublin 2004, s. 110, za L. P y t k a, *Przebieg i sens reformy resocjalizacji nieletnich w Polsce*, [w:] *Raport o stanie wdrażania reformy resocjalizacji w zakładach poprawczych*, Warszawa 1998.

¹⁸³ S. N o w a k, *Metodologia badań społecznych...*, s. 46.

¹⁸⁴ J. S z t u m s k i, *Wstęp do metod i technik...*, s. 78.

¹⁸⁵ M. Ł o b o c k i, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, wyd. 11, Kraków 2011, s. 28.

dawczych ograniczających się tylko do zbierania materiałów celem udzielenia odpowiedzi na postawione pytania badawcze to technika badawcza, tj. metoda w węższym znaczeniu¹⁸⁶. „Technika badań to czynność praktyczna, to najczęściej proces angażujący badacza i innych ludzi. Wszystko inne to narzędzia służące tym czynnością, czyli kwestionariusze do ankietowania, robienia wykładów, skale do testowania, arkusze opisu itd.”¹⁸⁷.

W badaniach prezentowanych w niniejszym opracowaniu skorzystano z metody sondażu diagnostycznego. Analizy sondażowe obejmują wszelkiego typu zjawiska społeczne o znaczeniu istotnym dla wychowania, ponadto stany świadomości społecznej, opinii oraz poglądów określonych zbiorowości, narastania badanych zjawisk, ich tendencji, a także nasilenia¹⁸⁸. Sondaże mogą być stosowane do celów opisowych, wyjaśniających i eksploracyjnych. Respondentami tych badań są pojedyncze osoby bądź też informatorzy. Zdaniem Earla Babbiego badania te są najlepszą dostępną metodą dla tych badaczy, którzy chcą zbierać oryginalne dane w celu opisanego populacji zbyt dużej, by obserwować ją bezpośrednio¹⁸⁹. Mieczysław Łobocki określa, że podstawową funkcją metody sondażu jest gromadzenie informacji o interesujących badacza problemach; jest to wynik relacji słownych osób nazywanych respondentami. Cechą konstruktywną tej metody jest „wypytywanie” i sondowanie opinii. Częścią składową są pytania. Odpowiedzi na te pytania mogą być ustne lub pisemne¹⁹⁰. Metodę tę zaleca się stosować szczególnie wtedy, gdy pragniemy poznać opinie respondentów na temat interesujących nas kwestii, dowiedzieć się, jak oni je oceniają i co o nich w ogóle wiedzą lub chcieliby wiedzieć¹⁹¹.

Za podstawową technikę badań w prezentowanej pracy przyjęto ankietę. Oprócz tego skorzystano także z pomiaru oraz wywiadu.

Ankieta jest sposobem zbierania informacji za pomocą drukowanej listy pytań – kwestionariusza, bez pośrednictwa ankietera. Jest to technika o wysokim stopniu samoczynności, a rola osób badających sprowadza się do rozproszania i zebrania kwestionariuszy¹⁹². Ankieta to standaryzowana technika otrzymywania informacji w procesie komunikowania się, której porozumienie odbywa się w formie pisemnej bez pośrednictwa badającego¹⁹³.

¹⁸⁶ A.W. M a s z k e, *Metody i techniki badań...*, s. 157.

¹⁸⁷ T. P i l c h, T. B a u m a n, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, wyd. 3 popr. i rozsz., Warszawa 2010, s. 85.

¹⁸⁸ Ibidem, s. 79–80.

¹⁸⁹ E. B a b b i e, *Badania społeczne w praktyce...*, s. 268.

¹⁹⁰ M. Ł o b o c k i, *Metody i techniki badań...*, s. 247.

¹⁹¹ D. S k u l i c z, *Badania opisowe i badania diagnostyczne*, [w:] *Podstawy metodologii badań w pedagogice*, red. S. Palka, Gdańsk 2010, s. 227.

¹⁹² A.W. M a s z k e, *Metody i techniki badań...*, s. 232.

¹⁹³ L. S o ł o m a, *Metody i techniki badań...*, s. 150.

Pomiar natomiast to technika, procedura, w której przyporządkowuje się, zgodnie z określonymi zasadami, wartości liczbowe właściwościom empirycznym (zmiennym). Przyporządkowanie cyfr lub liczb obiektom, zdarzeniom lub zmiennym odbywa się stosownie do określonych reguł, które są najbardziej istotnym elementem procedury pomiarowej, ponieważ wyznaczają jakość pomiaru¹⁹⁴. Celem pomiaru jest uzyskanie ścisłej wiedzy o środowisku wychowawczym, by podjąć działania interwencyjne lub postawić diagnozę określonej instytucji¹⁹⁵.

Kolejną techniką zastosowaną w badaniach był wywiad, który może być bogatym źródłem danych, dostarczając różnych relacji ludzkich. Wywiad z uprzednio zestandaryzowanymi pytaniami może podnieść rzetelność analiz¹⁹⁶. Wywiad to rozmowa kierowana przez badacza z osobą badaną lub osobami badanymi. Może on być kompletnie kierowany, mało kierowany lub częściowo kierowany. Kryterium to określa stopień kierowania przez badacza wywiadem. Wywiad może być indywidualny lub grupowy¹⁹⁷. Należy zaznaczyć, że wywiad nie jest konwersacją, lecz taką rozmową, poprzez którą badający chce uzyskać od respondenta dane określone celem badań. To pewien proces, w którym badający stara się oddziaływać na badanego stawiając pytania, by skłonić go do udzielania wypowiedzi na temat będący przedmiotem analiz¹⁹⁸. Dobry wywiad jakościowy to taki, w trakcie którego respondenci z łatwością, a także swobodnie wyrażają swój punkt widzenia. Przeprowadzanie takiego wywiadu wymaga więc elastyczności ze strony badacza, który powinien unikać pytań, na które można odpowiedzieć prosto – „tak lub nie”. Od ankietiera wymaga się przede wszystkim pogłębionego słuchania oraz empatycznego wyrażania odczuć wspierających badanego¹⁹⁹.

W badaniach wykorzystano autorską ankietę skierowaną do wychowawców placówek oraz ich podopiecznych, Kwestionariusz Autopercepcji Wychowawcy (BW/p/id), skalę klimatu społecznego (SKS) Rudolfa Moosa w adaptacji Lesława Pytki oraz wywiad indywidualny z dyrektorami placówek. Wszystkie narzędzia badawcze umieszczone zostały w aneksie.

2.4. Organizacja i przebieg badań

W doborze próbki reprezentacyjnej skorzystano z wyboru warstwowego. Z badanej zbiorowości wyodrębniono podzbiory, czyli w tym wypadku wojec-

¹⁹⁴ Ch. Frankfurt-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze...*, s. 170–171.

¹⁹⁵ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, s. 107.

¹⁹⁶ D. Silverman, *Interpretacja danych jakościowych*, Warszawa 2008, s. 138–139.

¹⁹⁷ K. Rubacha, *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008, s. 133–135.

¹⁹⁸ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik...*, s. 176.

¹⁹⁹ D. Kubinowski, *Jakościowe badania pedagogiczne*, Lublin 2010, s. 210.

wództwa. Łącznie badania przeprowadzono w 20 ośrodkach. W województwie mazowieckim ankiety przeprowadzono w Zespole Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych w Rusinowie Koneckim.

T a b e l a 2

Wykaz placówek MOW, w których przeprowadzono badania

Województwo	Miejscowość	Chłopcy		Dziewczeta	
		liczba miejsc	liczba ankiet	liczba miejsc	liczba ankiet
Dolnośląskie	Szklarska Poręba	60	36	–	–
	Sobótka	–	–	60	47
	Wrocław	60	22	36	14
Kujawsko-pomorskie	Samostrzel	–	–	84	42
Lubelskie	Podgłębokie	–	–	72	50
Lubuskie	Babimost	72	34	–	–
Łódzkie	Łęka	72	43	–	–
Małopolskie	Kraków (Górka Narodowa)	30	15	–	–
Mazowieckie (Zespół Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych)	Rusinów Konecki	100	72	116	69
	Kolonia Szczerbacka				
	Kolonia Ossa				
Opolskie	Nysa	80	30	–	–
Podkarpackie	Lubaczów	20 (w normie intelektualnej)	8	–	–
Podlaskie	Goniądz	–	–	56	36
Śląskie	Krupski Młyn	75	30	–	–
Świętokrzyskie	Podzámce	48	35	–	–
Warmińsko-mazurskie	Kamionek Wielki	96	60	–	–
Wielkopolskie	Kalisz	–	–	48	30
	Cerekwica	–	–	48	31
Zachodniopomorskie	Polanów	48	26	–	–
Razem	–	761	411	520	317

Ź r ó d ł o: Badania własne.

Na dzień 31 października 2009 r. na terenie kraju w MOW było łącznie 4274 miejsc²⁰⁰, w tym o charakterze wyłącznie resocjalizacyjno-rewalidacyjnym – 421.

Przeprowadzone badania objęły 728 wychowanków młodzieżowych ośrodków wychowawczych w Polsce, co stanowiło 18,89% wszystkich wychowanków MOW w placówkach resocjalizacyjno-wychowawczych oraz w jednostkach połączonych z placówkami resocjalizacyjno-rewalidacyjnymi. W tym było 411 (56,5%) chłopców i 317 (43,5%) dziewcząt w wieku 12–19 lat (tab. 2 i 3). Ze względu na liczbę badanych oraz podział na płeć próba ta jest reprezentatywna.

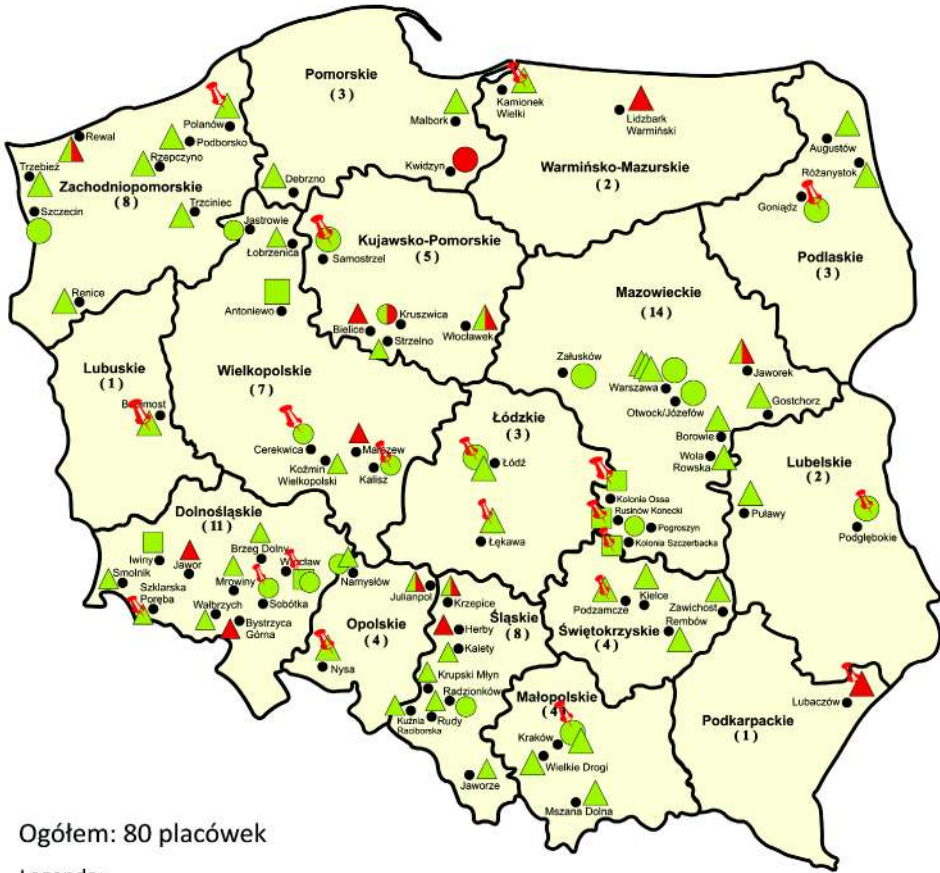
T a b e l a 3

Wiek badanych wychowanków

Wiek (w latach)	Liczba	Procent	Procent skumulowany
12	2	0,3	0,8
13	6	0,8	1,6
14	40	5,5	7,1
15	114	15,7	22,8
16	215	29,6	52,3
17	299	41,1	93,4
18	44	6,0	99,5
19	4	0,5	100,0
Brak danych	4	0,5	0,5
Ogółem	728	100,0	

Źródło: Badania własne.

²⁰⁰ J. K u l e s z a, *Analiza bazy i struktury miejsc w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych...*, s. 188.



Legenda:

- (2) Liczba placówek w województwie
- MOW resocjalizacyjny koedukacja
- ▲ MOW resocjalizacyjny dla chłopców
- MOW resocjalizacyjny dla dziewcząt
- ▲ MOW resocjalizacyjno-rewalidacyjny dla chłopców
- MOW resocjalizacyjno-rewalidacyjny dla dziewcząt
- ▲ MOW resocjalizacyjny i resocjalizacyjno-rewalidacyjny dla chłopców
- MOW resocjalizacyjny i resocjalizacyjno-rewalidacyjny dla dziewcząt
- ➔ MOW, w których przeprowadzono badania

Źródło: <http://www.ore.edu.pl> (17.05.2012).

Rycina 2. Rozmieszczenie młodzieżowych ośrodków wychowawczych

Badaniami objęci zostali także wychowawcy w poszczególnych placówkach. Łącznie próba wyniosła 198 wychowawców, w tym 74 mężczyzn (37,4%) i 124 kobiety (62,6%) w wieku 24–65 lat (tab. 4).

Wykaz badanych placówek MOW z liczbą wychowawców

Województwo	Miejscowość	Liczba wychowawców
Dolnośląskie	Szklarska Poręba	8
	Sobótka	9
	Wrocław	14
Kujawsko-pomorskie	Samostrzel	18
Lubelskie	Podgłębokie	16
Lubuskie	Babimost	13
Łódzkie	Łękawa	7
Małopolskie	Kraków (Górka Narodowa)	6
Mazowieckie	Rusinów Konecki	23
	Kolonia Szczerbacka	
	Kolonia Ossa	
Opolskie	Nysa	3
Podkarpackie	Lubaczów	2
Podlaskie	Goniądz	16
Śląskie	Krupski Młyn	13
Świętokrzyskie	Podzamcze	0
Warmińsko-mazurskie	Kamionek Wielki	18
Wielkopolskie	Kalisz	8
	Cerekwica	10
Zachodniopomorskie	Polanów	14
Razem	–	198

Ź r ó d ł o: Opracowanie własne.

Badania zostały przeprowadzone po uzyskaniu wcześniejszej zgody dyrektorów placówek – młodzieżowych ośrodków wychowawczych – w terminie od września 2010 do czerwca 2011 r.

Dodatkowo zostało zrealizowanych 8 wywiadów z dyrektorami i kierownikami placówek w Podgłęboku, Goniądzu, Sobótce, Samostrzelu, Krupskim Młynie, Krakowie, Kolonii Ossa oraz we Wrocławiu. Staż pracy na stanowisku kierowniczym wynosił od 18 do 30 lat. Osoby te były w wieku 40–53 lat.

Kadra pedagogiczna a proces resocjalizacji

3.1. Formy, metody i środki oddziaływań resocjalizacyjnych stosowane w MOW

Badania świadczą o tym, że najczęstszą formą stosowaną przez wychowawców w MOW jest terapia behawioralna. Ponad 76,0% zdecydowanie lub raczej korzysta z tej formy oddziaływań resocjalizujących, a więcej niż 65,0% badanych wychowawców posiłkuje się w swojej pracy w stopniu większym bądź mniejszym socjodramą. Według deklaracji 6 na 10 osób z kadry stosuje arteterapię. Sporadycznie wychowawcy w pracy z podopiecznymi wykorzystują psychodramę, niemal 19,0% w ogóle nie korzysta z tej formy oddziaływań. Ponadto wychowawcy wypowiedzieli się, że korzystają także z terapii systemowej oraz ericksonowskiej.

Tabela 5
Formy oddziaływań resocjalizacyjnych wykorzystywanych przez kadry pedagogiczną MOW

Odpowiedzi wychowawców	Terapia behawioralna		Psychodrama		Socjodrama		Arteterapia	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Zdecydowanie tak	69	34,9	25	12,6	37	18,7	63	31,8
Raczej tak	83	41,9	82	41,4	92	46,4	59	29,8
Nie mam zdania	9	4,5	10	5,1	15	7,6	9	4,5
Raczej nie	12	6,1	32	16,2	11	5,6	21	10,6
Zdecydowanie nie	3	1,5	7	3,5	8	4,0	11	5,6
Razem	176	88,9	156	78,8	163	82,3	163	82,3
Brak danych	22	11,1	42	21,2	35	17,7	35	17,7
Ogółem	198	100,0	198	100,0	198	100,0	198	100,0

Źródło: Badania własne.

Terapia behawioralna jest formą łatwą w zastosowaniu, a jej skuteczność dostrzegalna bywa zdecydowanie szybciej niż innych form. Dlatego też jest najczęściej wykorzystywana przez kadrę pedagogiczną. Jeśli chodzi o socjodramę i psychodramę, to muszą być one stosowane długofalowo, aby dostrzec ich skuteczność.

Zauważono zróżnicowanie na poziomie istotności statystycznej ($p = 0,045$) dotyczące stosowania arteterapii a wieku. Najczęściej tą formą oddziaływań posiłkują się wychowawcy z przedziału wiekowego 36–45 lat oraz 46–55 lat, najrzadziej wykorzystywana jest ona przez osoby w wieku 56–65 lat. Prawdopodobnie dzieje się tak dlatego, że oddziaływania przez sztukę zostały włączone do praktyki resocjalizacyjnej stosunkowo niedawno, biorąc pod uwagę inne metody.

Tabela 6

Wykorzystanie metody arteterapii a wiek wychowawców

Wiek	N	Średnia	Odchylenie standardowe	Błąd standardowy	95% przedział ufności dla średniej	
					dolna granica	górna granica
24–35 lat	87	2,17	1,153	0,124	1,93	2,42
36–45 lat	43	2,00	1,272	0,194	1,61	2,39
46–55 lat	25	2,00	1,443	0,289	1,40	2,60
56–65 lat	2	4,50	0,707	0,500	-1,85	10,85
Ogółem	157	2,13	1,254	0,100	1,93	2,33

$F = 12,538$, $df = 3$, $p = 0,045$.

Źródło: Badania własne.

Najczęściej kadra pedagogiczna MOW w ramach oddziaływań resocjalizujących stosuje następujące metody: uświadamiania skutków zachowań (94,0%), wzorów osobowych (92,4%), doradzania wychowawczego (90,9%), wpływu osobistego (87,9%), nadawania komunikatów (82,3%) oraz wyrażania sugestii (80,3%). Jak widać, są to w większości metody, które wiążą się z osobowością wychowawcy i wykorzystywaniem wpływu osobistego na wychowanków.

Również badania Moniki Noszczyk-Bernasiewicz pokazują, że resocjalizatorzy najczęściej w pracy z nieletnimi angażują własną osobę i doświadczenie zawodowe. W swojej pracy bardzo często korzystają z przekonywania, doradzania oraz własnego przykładu²⁰¹. Jednak uświadamianie skutków nie jest

²⁰¹ M. Noszczyk-Bernasiewicz, *Nieletni przestępcy w percepcji personelu i nadzoru resocjalizacyjnego oraz studentów resocjalizacji*, Katowice 2010, s. 245.

najskuteczniejszą metodą oddziaływań. Pomimo wiedzy o ryzykownych skutkach zachowań, młodzież raczej dalej będzie postępować w niewłaściwy sposób. Bardziej zasadna w tym względzie wydaje się metoda wzorów osobowych i wpływu osobistego, ale i tu wychowawcy mogą napotkać na przeszkody. Aby skutecznie wykorzystać te metody, powinni mieć resocjalizatorzy autorytet wśród podopiecznych. Metody doradzania wychowawczego, nadawania komunikatów oraz wyrażania sugestii mogą okazać się pomocne w pracy z nieletnimi, ale nie jako sposoby wiodące.

Tabela 7

*Rodzaje metod oddziaływań resocjalizacyjnych wykorzystywanych w MOW**

Rodzaje metod	Stopień wykorzystania	Liczba	Procent
Metoda nadawania komunikatów	zdecydowanie tak	94	47,5
	raczej tak	69	34,8
Metoda wzorów osobowych	zdecydowanie tak	126	63,6
	raczej tak	57	28,8
Metoda wyrażania sugestii	zdecydowanie tak	54	27,3
	raczej tak	105	53,0
Metoda doradzania wychowawczego	zdecydowanie tak	117	59,1
	raczej tak	63	31,8
Metoda przekonywania	zdecydowanie tak	58	29,3
	raczej tak	91	46,0
Metoda organizowania doświadczeń	zdecydowanie tak	68	34,3
	raczej tak	84	42,4
Metoda wpływu osobistego	zdecydowanie tak	122	61,6
	raczej tak	52	26,3
Metoda oddziaływania dyscyplinującego	zdecydowanie tak	84	42,4
	raczej tak	79	39,9
Metoda uświadamiania skutków zachowań	zdecydowanie tak	135	68,2
	raczej tak	51	25,8
Metoda treningu wychowawczego	zdecydowanie tak	48	24,2
	raczej tak	76	38,4
Metoda samorządu	zdecydowanie tak	31	15,7
	raczej tak	57	28,8

* Respondenci mieli możliwość wielokrotnego wyboru.

Źródło: Badania własne.

Wśród wychowawców 8 na 10 z nich korzysta z metody dyscyplinującej. Ponad 76,0% kadry stara się w swojej pracy posilkować także metodami organizowania doświadczeń i przekonywania (75,3%). Rzadziej stosowany jest trening wychowawczy (62,6%). Sporadycznie wykorzystywana jest metoda samorządu, jedynie ponad 44,0% wychowawców zadeklarowało, że stara się

jej używać w pracy z nieletnimi. Metoda dyscyplinująca sprawdza się w danej chwili. Raczej nie zmienia postaw. Z badań wynika, że wychowawcy w pracy z nieletnimi nie doceniają metod treningu wychowawczego oraz samorządu. A przecież dzięki treningowi wychowawczemu młodzież może nabywać różne umiejętności, wykształcać odpowiednie prospołeczne postawy, które z czasem będą się utrzymywać. Powinno się także częściej korzystać z metody samorządu. Młodym ludziom należy bowiem pokazywać, że to od nich zależy, kim będą i jak pokierują swoim życiem. Ponadto wychowawcy korzystają z metod aktywizujących, w tym z treningów kompetencji społecznych.

Najczęstszym środkiem oddziaływań resocjalizacyjnych stosowanym w MOW jest rekreacja. W stopniu większym i mniejszym wykorzystywana jest ona przez ponad 90,0% badanych. Prawie tyle samo osób opowiada się za zajęciami kulturalno-oświatowymi i nauką. Mniej, bo ponad 73,0%, deklaruje, że stosowanym środkiem w pracy wychowawczej w placówkach jest nauka pracy. Jedynie ponad 46,0% badanych deklaruje, że środkiem oddziaływań resocjalizacyjnych w ośrodku jest duszpasterstwo.

T a b e l a 8

Środki oddziaływań resocjalizacyjnych wykorzystywanych w MOW

Odpowiedzi	Nauka szkolna		Nauka pracy		Rekreacja		Zajęcia kulturalno-oświatowe		Duszpasterstwo	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Zdecydowanie tak	154	77,8	94	47,5	120	60,6	98	49,5	36	18,2
Raczej tak	31	15,7	52	26,3	59	29,8	79	39,9	56	28,2
Nie mam zdania	4	2,0	9	4,5	3	1,5	5	2,5	27	13,6
Raczej nie	1	0,5	19	9,6	1	0,5	0	0,0	32	16,2
Zdecydowanie nie	3	1,5	5	2,5	2	1,0	2	1,0	17	8,6
Razem	193	97,5	179	90,4	185	93,4	184	92,9	168	84,8
Brak danych	5	2,5	19	9,6	13	6,6	14	7,1	30	15,2
Ogółem	198	100,0	198	100,0	198	100,0	198	100,0	198	100,0

Źródło: Badania własne.

Badania Izabeli Gielewskiej oraz Darii Sikorskiej przeprowadzone wśród wychowanków schroniska dla nieletnich wskazują, że młodzi ludzie cenią sobie takie metody, jak: rozmowy indywidualne, dyskusje grupowe i grupowo-

-zespołowe, sport i rekreację²⁰². Wyniki badań Anny Karłyk-Ćwik potwierdzają, że wśród kadry pedagogicznej zakładów poprawczych również najczęściej stosowane są takie formy pracy, jak zajęcia sportowo-rekreacyjne, formy pracy indywidualnej oraz formy wpływu dyrektywnego. Natomiast należy zwrócić uwagę, że najrzadziej stosuje się m.in. muzykoterapię, trening relaksacyjny, terapię zajęciową, arteterapię, psychodramę czy też socjodramę²⁰³.

Rekreacja, zajęcia sportowe są dla młodych ludzi atrakcyjne, jednak powinno się większą uwagę zwrócić na wykorzystywanie w oddziaływaniach resocjalizacyjnych pracy. Dzięki niej młodzi ludzie uczą się konkretnego zawodu oraz prospołecznych postaw, takich jak: szacunek, pracowitość i uczciwość.

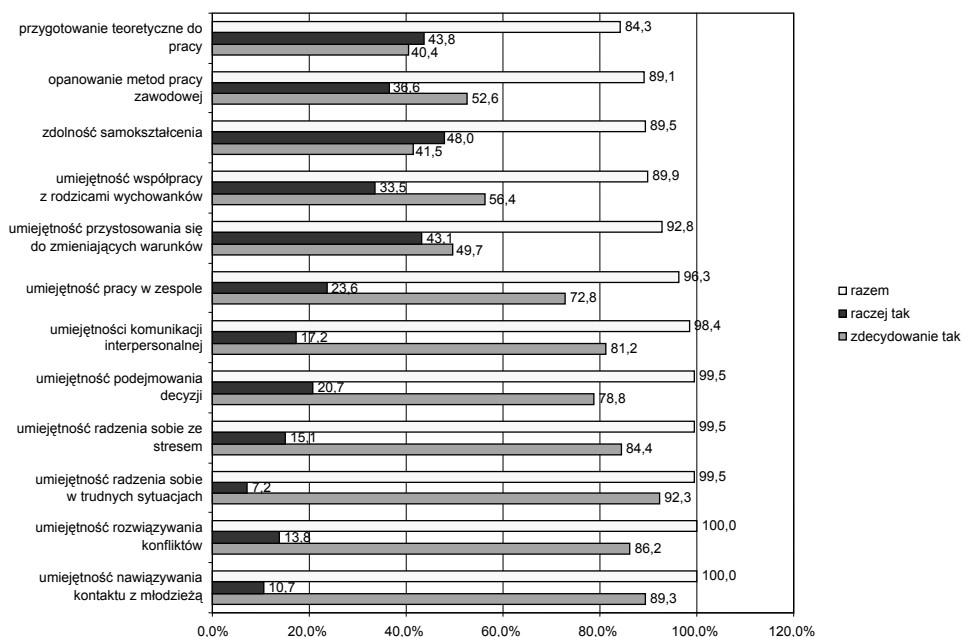
3.2. Kompetencje kadry wychowawczej

Kolejną kwestią poddaną próbie oceny były kompetencje zawodowe kadry wychowawczej. Cała kadra pedagogiczna jest zdania, że wychowawca powinien umieć nawiązywać kontakt z młodzieżą i rozwiązywać sytuacje konfliktowe. Prawie wszyscy twierdzą także, iż musi radzić sobie w stresowych, trudnych sytuacjach oraz podejmować decyzje. Ponad 98,0% osób z kadry wskazuje na umiejętność komunikacji interpersonalnej, a ponad 96,0% – pracy w zespole. Prawie 93,0% respondentów twierdzi, że wychowawca winien przystosowywać się do zmieniających warunków. Dziewięć na dziesięciu wychowawców jest przekonanych o tym, że kadra pedagogiczna musi mieć opanowane metody pracy zawodowej oraz umiejętność pracy z rodzicami nieletnich i samokształcenia. Dla prawie 85,0% ważne jest teoretyczne przygotowanie do pracy zawodowej.

Najwyżej ocenianą przez wychowawców umiejętnością jest zdolność nawiązywania kontaktu z młodzieżą. W stopniu bardzo dobrym posiadanie tej „sztuki” deklaruje ponad 57,0% badanych, a na poziomie dobrym ponad 40,0%. Na bardzo wysokim poziomie ocenione są także umiejętności: radzenia sobie w trudnych sytuacjach (47,9% – stopień bardzo dobry i 46,8 – stopień dobry), komunikacji interpersonalnej (32,6% – stopień bardzo dobry i 63,2% – stopień dobry) oraz podejmowania decyzji (37,9% – stopień bardzo dobry i 56,8% – stopień dobry).

²⁰² I. G i e l e w s k a, D. S i k o r s k a, *Resocjalizacja nieletnich w warunkach schroniska dla nieletnich*, [w:] *Współczesne determinanty profilaktyki i resocjalizacji nieletnich*, red. S. Bębas, Radom 2010, s. 157.

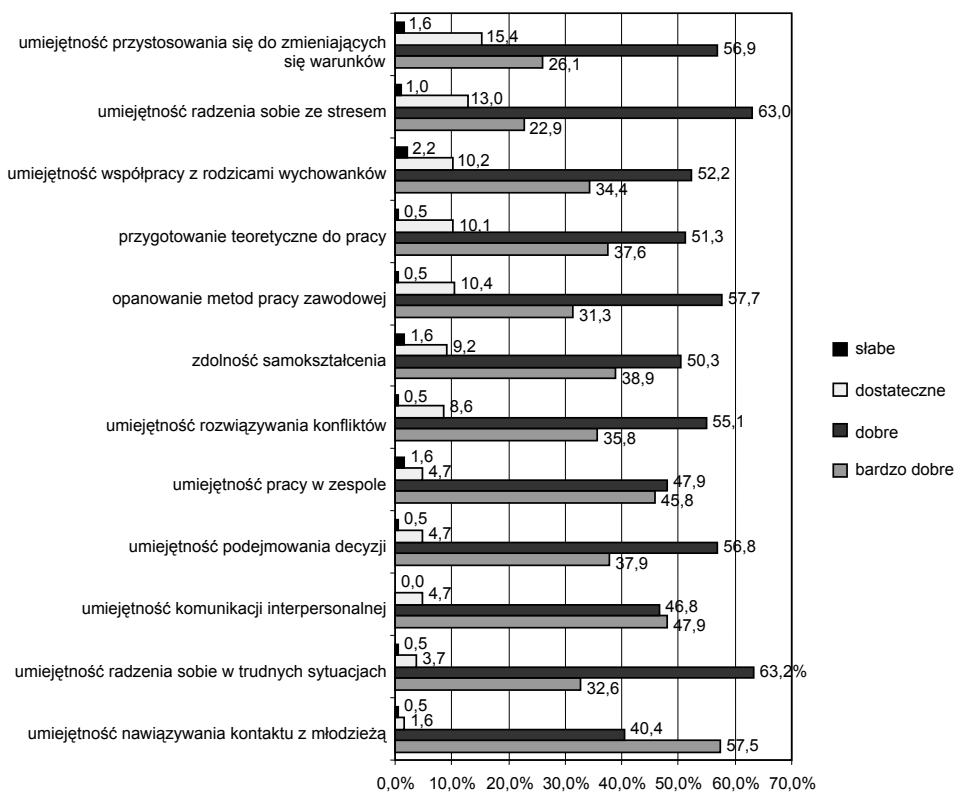
²⁰³ A. K a r ł y k - Ć w i k, *Kompetencje zawodowe pedagogów w pracy z nieletnimi agresorami*, Toruń 2009, s. 197.



Źródło: Badania własne.

Wykres 1. Umiejętności zawodowe jakie powinien posiadać wychowawca w ocenie kadry pedagogicznej (w %)

Bardzo wysoko również oceniana jest umiejętność pracy w zespole (45,8% – stopień bardzo dobry i 47,9% – stopień dobry). Nieco niżej zostały wymienione umiejętności, takie jak: zdolność samokształcenia (38,9% – stopień bardzo dobry i 50,3% – stopień dobry), opanowanie metod pracy zawodowej (31,3% – stopień bardzo dobry i 57,7% – stopień dobry) oraz przygotowanie teoretyczne do pracy (37,6% – stopień bardzo dobry i 51,3% – stopień dobry). Najślabiej sklasyfikowane były: współpraca z rodzicami wychowanków (34,4% – stopień bardzo dobry i 52,2% – stopień dobry), radzenie sobie ze stresem (22,9% – stopień bardzo dobry i 63,0% – stopień dobry), a także przystosowanie się do zmieniających warunków (26,1% – stopień bardzo dobry i 56,9% – stopień dobry).



Źródło: Badania własne.

Wykres 2. Samoocena umiejętności zawodowych kadry pedagogicznej (w %)

Wśród pedagogów resocjalizacyjnych z zakładów poprawczych badania przeprowadziła A. Karłyk-Ćwik, wykazały one, że samoocena pedagogów umiejętności, takich jak: nawiązywanie kontaktów z młodzieżą, zdolność samokształcenia, wykonywanie pracy według ustalonych reguł i planu działania, przygotowanie teoretyczne z zakresu specjalizacji zawodowej, przystosowanie się do ciągle zmieniających się warunków pracy, organizacja własnej pracy, opanowanie metod pracy zawodowej oraz podejmowanie samodzielnych decyzji w grupie wychowawczej i zespole pracowniczym zostały sklasyfikowane na poziomie wysokim²⁰⁴.

Umiejętności, które uzyskały najniższą ocenę, tj. współpraca z rodzicami wychowanków, radzenie sobie ze stresem oraz przystosowanie się do zmie-

²⁰⁴ Ibidem, s. 166.

niających warunków, wymagają od kadry pedagogicznej kompetencji społecznych, a także emocjonalnych. Dodatkowo kontakt z rodzicami nieletnich utrudniony jest z różnych przyczyn. Należy do nich odległość placówek od miejsca zamieszkania rodziców, postawy rodziców nieletnich, czy też problemy z jakimi zmagają się rodziny.

Bardzo ważnymi i ocenionymi bardzo wysoko są zapewne umiejętności związane z nawiązywaniem kontaktu z młodzieżą oraz z komunikacją. Aleksander Sztejnberg podkreśla, że komunikacja społeczna w organizacji jest procesem społecznym niezmiernie ważnym dla prawidłowego funkcjonowania każdej grupy zadaniowej. Polega ona na przekazywaniu wiadomości oraz zapewnieniu odpowiedniej łączności pomiędzy jej członkami²⁰⁵.

Ogólnie umiejętności w zakresie samooceny badanych wychowawców były deklarowane na bardzo wysokim poziomie. Można więc wnioskować, że kadra pedagogiczna dobierana jest starannie i cechują ją profesjonalizm. Zdaniem Józefa Rejmana praca wychowawcy powinna mieć charakter twórczy. Sytuacje i warunki społeczne środowiska, w jakich musi pracować kadra resocjalizacyjna, wymaga od niej samodzielnych, niestereotypowych zachowań i rozwiązań. Wszystko to sprawia, że wychowawca nie może, pracując zawodowo, operować stale takimi samymi metodami i mechanicznie posługiwać się wcześniej zdobytą wiedzą. Dlatego też kadra pedagogiczna pracująca w placówkach resocjalizacyjnych powinna nieustannie rozwijać się zawodowo i podnosić swoje kompetencje. W jej pracy wymagana jest wiedza interdyscyplinarna oraz umiejętności. Zdarza się jednak i tak, że wskutek niewłaściwego doboru kadrowego albo z powodu niekorzystnych warunków społeczno-zawodowych w instytucji dochodzi do wypaczenia postaw zawodowych tych pracowników. Józef Rejman wyodrębnił cztery etapy rozwoju zawodowego wychowawcy:

- 1) etap wzorców (metodycznych, organizacyjnych),
- 2) etap krytycznej refleksji,
- 3) etap samokontroli,
- 4) etap twórczy.

Na etapie wzorców metodycznych pracownicy przejmują i odtwarzają funkcjonujące w nim doświadczenia, wzięte z działalności kolegów dłużej pracujących ze skazanymi, posługując się schematami od nich zaczerpniętymi. W fazie drugiej rozwoju zawodowego dochodzi do krytycznej refleksji nad pracą własną i osiągniętymi efektami. Dotyczy ona uwag kolegów, ocen przełożonych, a także wyników kontroli i inspekcji; jest to etap przełomowy. Może skończyć się na przyjęciu zadań rutynowych administratora obsługującego skazanych, nie przechodząc na wyższy etap, lub podjęciu wyzwania, czy

²⁰⁵ A. S z t e j n b e r g, *Podstawy komunikacji społecznej w edukacji*, wyd. 2, Wrocław 2001, s. 91.

też odejściu z pracy. Etap trzeci samokontroli osiągają jedynie wychowawcy odporni. Charakteryzuje się ten etap podnoszeniem przez wychowawcę wiedzy penitencjarnej i umiejętności metodycznych. Odbywa się to dzięki samokontroli i samosterowaniu czynnościami zawodowymi. Wychowawca na tym etapie rozwoju zawodowego, niejako na własną rękę i bez zewnętrznej inspiracji, podejmuje się trudnych przedsięwzięć zmiany zachowań, poglądów czy przekonań, a przede wszystkim postaw skazanych. Najwyższy czwarty etap rozwoju zawodowego związany jest z twórczością. Wychowawca dysponując odpowiednią wiedzą i wszechstronnymi umiejętnościami pedagogicznymi konstruuje hipotezy, które dotyczą podnoszenia efektywności oddziaływań na osoby pozbawione wolności. Wykonywane na tym etapie czynności przez wychowawcę nie są schematyczne; cechuje się on samodzielnością myślenia, silną motywacją oraz identyfikacją z zawodem pedagogicznym²⁰⁶.

Dodatkowo na podstawie autopercepcji badanej kadry pedagogicznej analizie poddano ich sposób interakcji z wychowankami, który może być traktowany w kategoriach tzw. błędów wychowawczych. Do analizy posłużyło narzędzie Antoniny Guryckiej – Kwestionariusz Autopercepcji Wychowawcy (BW/p/id). Błędy te można zakwalifikować do dwóch grup: błędy „zimne” oraz „ciepłe”.

Najczęściej popełniane przez kadrę pedagogiczną MOW są błędy związane z rygoryzmem wobec wychowanków. Prawie 45,0% wychowawców popełnia 1–2 błędy z tej kategorii, a prawie 43,0% – 3–4 błędy. Najczęstszymi błędami w stopniu niskim (1–2 błędy) są: hamowanie aktywności wychowanek (72,2%) oraz agresja (71,7%). Najmniej błędów popełnianych jest przez opiekunów z kategorii obojętność. Zważając na typ placówek, zachowania wychowawców związane z rygoryzmem są raczej wpisane w reguły postępowania z nieletnimi. Często nieletni mają problemy z przestrzeganiem zasad i norm obowiązujących nie tylko w placówce, ale i w społeczeństwie. Rygorystyczne przestrzeganie zasad ma nauczyć młodych ludzi funkcjonowania w społeczeństwie i postępowania według określonych norm społecznych. Błędy związane z hamowaniem aktywności wychowanek po części mogą wynikać z funkcjonowania placówki, tj. z braku możliwości realizacji wszystkich zainteresowań młodzieży oraz z niewłaściwych form spędzania przez nich czasu wolnego. Jeśli chodzi o błędy związane z postawą agresywną, mogą one być spowodowane wysokim stopniem stresu zawodowego oraz dużymi wymaganiami stawianymi przed wychowawcami. Zadowolające jest to, że tak mało osób popełnia błędy związane z obojętnością.

²⁰⁶ J. R e j m a n, *System wychowawczy zakładu penitencjarnego dla młodocianych. Model organizacji i resocjalizacji*, Rzeszów 2000, s. 62–64.

Kategorie błędów „zimnych”

Kategorie błędów	Liczba	Procent
Rygoryzm		
0 błędów	24	12,1
1–2 błędy	89	44,9
3–4 błędy	85	42,9
Agresja		
0 błędów	46	23,2
1–2 błędy	142	71,7
3–4 błędy	10	5,1
Hamowanie aktywności		
0 błędów	40	20,2
1–2 błędy	143	72,2
3–4 błędy	15	7,6
Obojętność		
0 błędów	108	54,5
1–2 błędy	86	43,4
3–4 błędy	4	2,0

Źródło: Badania własne.

Jeżeli chodzi o terapię behawioralną, to kadra pedagogiczna oddziałuje na wychowanków stosując wobec nich metodę „kija i marchewki”. Ten sposób oddziaływań może hamować aktywność nieletnich. Wychowawcy, którzy prowadzą zajęcia kulturalno-oświatowe mogą nie dostrzegać potrzeb wychowanków, a jedynie mieć wypracowane sposoby oddziaływań.

Z kategorii błędów „ciepłych” najczęściej w stopniu mniejszym (1–2 błędy) popełniane są błędy o charakterze ulegania (ponad połowa badanych) oraz eksponowania siebie (prawie 45,0% badanych). Co trzeci wychowawca popełnia w stopniu mniejszym błędy o charakterze idealizacji. Najmniej popełnianych błędów w placówkach MOW jest związanych z zastępowaniem wychowanka (16,7%). Dotyczy to błędów wyłącznie w stopniu mniejszym. Błędy związane z uleganiem mogą być spowodowane sytuacjami, które są zbyt trudne i wywołujące stres. Eksponowanie siebie może stanowić następstwo stosowania metody wzorów osobowych.

Należy dodać, że bardzo rzadko popełniane są przez kadrę pedagogiczną błędy w większym stopniu. Jest to zjawisko bardzo zadowalające. Błędy „ciepłe” występują w dużo mniejszym stopniu niż „zimne”.

T a b e l a 10
Kategorie błędów „ciepłych”

Kategorie błędów	Liczba	Procent
Ekspozowanie siebie		
0 błędów	103	52,0
1–2 błędy	89	44,9
3–4 błędy	6	3,0
Uleganie		
0 błędów	92	46,5
1–2 błędy	106	53,5
3–4 błędy	0	0,0
Zastępowanie		
0 błędów	165	83,3
1–2 błędy	33	16,7
3–4 błędy	0	0,0
Idealizacja		
0 błędów	123	62,1
1–2 błędy	66	33,3
3–4 błędy	9	4,5

Ź r ó d ł o: Badania własne.

Badania Andrzeja Węglińskiego w zakładach poprawczych również świadczą o tym, że pedagodzy resocjalizacyjni popełniają najczęściej błędów związanych z rygoryzmem i hamowaniem, jeśli chodzi o kategorię błędów „zimnych”. W kategorii błędów „ciepłych” najczęściej popełniane są te związane z idealizacją i ekspozowaniem siebie²⁰⁷.

Badania A. Kartyk-Ćwik wśród kadry pedagogicznej zakładów poprawczych dotyczące ich kompetencji potwierdzają także błędne reakcje wychowawcze, tj. rygoryzm, hamowanie, idealizacja i ekspozowanie siebie, najczęściej popełniane w tych kategoriach²⁰⁸. Wyniki kadry pedagogicznej z zakładów poprawczych i MOW różnią się jedynie w zakresie błędów „ciepłych”. W zakładach poprawczych częściej popełniane są błędy związane z idealizacją i ekspozowaniem siebie, a w MOW te związane z uleganiem i ekspozowaniem siebie.

3.3. Klimat społeczny MOW

Diagnoza resocjalizacyjna w szerszym zakresie odnosi się nie tylko do badań różnych aspektów funkcjonowania społecznego jednostki, ale także do

²⁰⁷ A. Węgliński, *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich...*, s. 197.

²⁰⁸ A. Kartyk-Ćwik, *Kompetencje zawodowe pedagogów...*, s. 242.

rozpoznawania cech środowiska, w którym ta osoba żyje. Dlatego zachodzi konieczność badania diagnostycznego środowisk wychowawczych instytucji, które zajmują się m.in. resocjalizacją²⁰⁹.

Zdaniem Lesława Pytki „klimat społeczny instytucjonalnego środowiska wychowawczego to zbiór subiektywnie postrzeganych przez wychowanków i wychowawców charakterystycznych cech, sytuacji, zdarzeń, będących względnie trwałymi skutkami jego funkcjonowania w ramach przyjętego systemu organizacyjnego i pedagogicznego, kształtujący motywacje i zachowania jednostek i grup społecznych tej instytucji”. Członkowie danej instytucji wierzą, że klimat społeczny istnieje, jednak w rzeczywistości może być on całkiem inny. Jest on więc subiektywnym obrazem zjawisk zachodzących w środowisku wychowawczym instytucji (opiekuńczej, wychowawczej, czy też poprawczej) w ujęciu jej pensjonariuszy i kadry²¹⁰.

Na klimat społecznych instytucji składają się trzy wymiary²¹¹:

- stosunki interpersonalne w obrębie instytucji (np. zaangażowanie emocjonalne, spontaniczność, pomoc wzajemna, przyjaźń itp.);
- nastawienie kadry pedagogicznej na zaspokojenie potrzeb i aspiracji wychowanków (autonomia, samodzielność, swoboda myślenia i działania, samourzeczywistnianie itp.);
- porządek organizacyjny wyrażający się w strukturalnych i funkcjonalnych aspektach funkcjonowania instytucji (np. jawność informacji, sposób komunikowania się, rodzaj kontroli i sankcji stosowanych w obrębie instytucji).

Skala klimatu społecznego (SKS) zawiera dziewięć podskal, które mierzą nasilenie składające się na dany wymiar klimatu społecznego. Trzy ostatnie podskale składają się na wymiar zwany „systemem organizacyjnym”, trzy pierwsze należą do wymiaru „stosunki interpersonalne” i trzy kolejne do wymiaru „rozwój osobisty”. Pozytywny klimat społeczny w ocenie członków badanej zbiorowości instytucjonalnej sprzyja rozwojowi osobistemu wychowanków, ich samowychowaniu i samorealizacji²¹². W wyniku przeprowadzonych badań uzyskano średnie arytmetyczne w każdej z 9 podskal, na podstawie których dokonano interpretacji wyników.

System organizacyjny

Wysokie wyniki w tych trzech podskalach mogą źle wpływać na klimat społeczny instytucji. Najwyżej w hierarchii plasuje się podskala „porządek i organizacja”. Oceniają ją zarówno najwyżej wychowankowie, jak i wychowawcy. Różnica w ocenie sięga ponad 1 punkt. Niżej oceniane są podskale

²⁰⁹ L. P y t k a, *Pedagogika resocjalizacyjna...*, s. 174.

²¹⁰ Ibidem, s. 175.

²¹¹ Ibidem, s. 176.

²¹² Ibidem, s. 180–181.

związane z „jasnością celów, zadań, regulaminów” oraz „kontroli wychowawczej”, co oddziałuje korzystnie na klimat społeczny badanych placówek.

Tabela 11

Wymiar systemu organizacyjnego w MOW

Podskale SKS	Średnie arytmetyczne wyników w podskalach SKS instytucji		
	wychowawcy	wychowankowie	różnice
Porządek i organizacja	7,3	6,2	1,1
Jasność celów, zadań, regulaminów	6,5	5,6	0,9
Kontrola wychowawcza	5,5	5,5	0,0

Źródło: Badania własne.

Wyniki sugerują, że w badanych ośrodkach MOW występuje skłonność wychowawców do przestrzegania zewnętrznych przejawów ładu i porządku oraz dyscypliny wewnątrzinstytucjonalnej. Dla niektórych nieletnich jest to nauka norm i zasad postępowania akceptowanych społecznie. Mniejszą uwagę zwraca się na stopień znajomości i zrozumienia przez wychowawców i wychowanków formalnych wymagań stawianych przez instytucję. Skłonność wychowawców do spełnienia funkcji kontrolnych jest na średnim poziomie. Należy zaznaczyć, że nie występują tu duże różnice w ocenie pomiędzy kadrami pedagogicznymi a nieletnimi. Zauważono, że w MOW we Wrocławiu, Samostrzelu, Łękawie, Lubaczowie, Krupskim Młynie, Podzamczu, Polanowie i Babimoście nieletni uzyskali mniejsze wyniki od średnich ze wszystkich ośrodków. W tym wymiarze w wymienionych ośrodkach klimat społeczny tam panujący jest bardziej sprzyjający procesowi resocjalizacji nieletnich. Ponadto, należy zaznaczyć, że w Samostrzelu wyniki uzyskane przez nieletnich i kadrami pedagogicznymi różnią się w bardzo małym stopniu. Jeżeli chodzi o wychowawców, to mniejsze wyniki, a zatem sprzyjające resocjalizacji, uzyskano w placówkach w Samostrzelu, Nysie oraz w Szklarskiej Porębie.

Aktywność i rozwój osobisty uczestników instytucji

Wyniki w trzech podskalach składających się na wymiar „rozwój osobisty” wśród wychowanków oceniane są na poziomie średnim. W wymiarze tym zaobserwowano również największe rozbieżności pomiędzy udzielanymi odpowiedziami przez kadrami pedagogicznymi i wychowankami.

Wymiar rozwoju osobistego w MOW

Podskale SKS	Średnie arytmetyczne wyników w podskalach SKS instytucji		
	wychowawcy	wychowankowie	różnice
Autonomia	6,2	5,5	0,7
Orientacja praktyczna	7,1	5,2	1,9
Orientacja na problemy osobiste wychowanków	7,5	5,4	2,1

Źródło: Badania własne.

Wychowawcy bardzo dużą uwagę zwracają na umożliwienie nieletnim dokonywania „wglądu w siebie” oraz pokonywania wewnętrznych trudności motywacyjnych i emocjonalnych. Duże znaczenie ma dla nich także działalność w zakresie rozwiązywania problemów praktycznych. Według nich wysoko plasuje się również stopień samodzielności wychowanków w codziennym działaniu. Stosunkowo dość wysoko stopień samodzielności oceniany jest przez samych wychowanków; najwyżej wśród tych trzech podskal. Na podobnym poziomie oceniana jest przez młodzież „orientacja na problemy osobiste wychowanków”. Jednak pomiędzy opinią kadry pedagogicznej a wychowanków istnieje znaczna rozbieżność. Działalność instytucji w zakresie rozwiązywania problemów praktycznych w wymiarze „rozwoju osobistego” została przez nieletnich oceniona najniżej. Należy jednak dodać, że różnice w ocenie były bardzo niewielkie. Znacznie korzystniejsze wyniki dla procesu resocjalizacji nieletnich wśród wychowanków uzyskano w następujących placówkach: MOW Sobótka, MOW Podgłębokie, Zespole Placówek Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych w Rusinowie Koneckim oraz w MOW Kalisz. Wśród kadry pedagogicznej lepsze oceny uzyskano w placówkach w Podgłębokim, Krakowie, Zespole Placówek Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych w Rusinowie Koneckim oraz w Goniądzu i Kaliszu.

Stosunki interpersonalne w obrębie instytucji

Wychowankowie najwyżej ocenili podskale „zaangażowanie”. Związana jest ona ze stopniem zaangażowania kadry pedagogicznej i wychowanków w realizację ich codziennych zadań i obowiązków. Na podobnym poziomie nieletni plasują poziom „wsparcia emocjonalnego” wychowanków przez wychowawców oraz zachęt stosowanych przez opiekunów wobec swoich podopiecznych. O wiele niższą opinię wydali wychowankowie na temat możliwości swobody wyrażania uczuć, w tym także uczucia wrogości w stosunkach interpersonalnych. Ta podskala również najniżej jest oceniana przez wycho-

wawców. Najwyżej punktowana przez nich jest podskala „podtrzymywanie”. Nieco niżej oceniane jest nasilenie i rodzaj zachęt w stosunku do podopiecznych oraz dawanie im wsparcia emocjonalnego. Najkorzystniejsze wyniki wśród nieletnich w tym wymiarze uzyskano w MOW w Kaliszu.

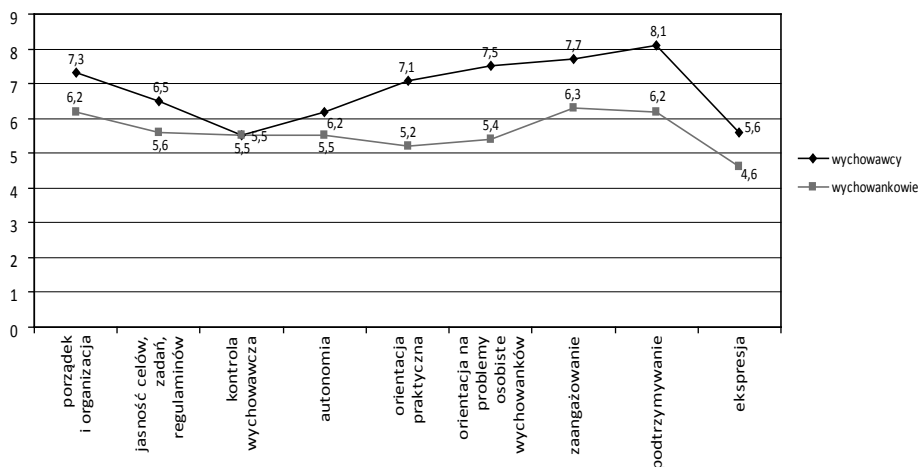
Tabela 13

Wymiar stosunków interpersonalnych w MOW

Podskale SKS	Średnie arytmetyczne wyników w podskalach SKS instytucji		
	wychowawcy	wychowankowie	różnice
Zaangażowanie	7,7	6,3	1,4
Podtrzymywanie	8,1	6,2	1,9
Ekspresja	5,6	4,6	1,0

Źródło: Badania własne.

Podsumowując wyniki badań autora niniejszej pracy, należy podkreślić, że zarówno wychowawcy, jak i wychowankowie najwyżej oceniają podskale „zaangażowanie” i „podtrzymywanie” oraz bardzo nisko „kontrolę wychowawczą”, co sprzyja procesowi resocjalizacji.



Źródło: Badania własne.

Wykres 3. Wyniki pomiaru podskal klimatu społecznego

Podskale „zaangażowanie” charakteryzuje to, że wychowankowie są dumni ze swojej grupy, starają się poprawiać swoje zachowanie, pomagają sobie

nawzajem, w zespole tętni życie grupowe, młodzież stara się robić wszystko jak najlepiej, angażując przy tym wszystkich członków grupy. Ponadto, większość badanych jest zdania, że w ośrodkach są rzeczy, które mogą zainteresować, dyskusje w grupie są ciekawe, a wychowankowie zaprzyjaźnieni ze swoim najbliższym gronem. Nie zawsze jednak nieletni sami potrafią rozpocząć dane zadanie.

Wysokie wyniki w podskali „podtrzymywanie” wskazują, że nieletni pomagają nowym wychowankom w przyzwyczajaniu się do nowej grupy, wspierają swoich kolegów i koleżanki, którzy gorzej sobie radzą i postępują tak raczej często. Dodatkowo wychowawcy robią wszystko, aby pomóc wychowankom, uczestniczą w pracach swych podopiecznych, doradzają młodzieży, zachęcają do wspólnego działania. Wyniki wskazują, że jest nieco gorzej, jeśli chodzi o indywidualne podejście do wychowanka i wiedzę kadry pedagogicznej dotyczącą potrzeb nieletnich.

Niskie wyniki uzyskane w podskali „kontrola wychowawcza” świadczą o tym, że wychowankowie przestrzegają regulaminu, wychowawcy raczej nie są krytykowani przez podopiecznych w ich obecności. Kadra pedagogiczna może przenieść wychowanka do innej grupy, jeśli nie przestrzega on regulaminu, a wychowawcy mają wpływ na podejmowanie decyzji przez grupę, ale nie zasadniczy. Wychowawcy karzą podopiecznych poprzez zakazywanie konkretnych rzeczy; nie przesadzając wszakże z rygiorem i dyscypliną. Wychowawcy interesują się kłótniami wychowanków i angażują w ich rozwiązanie. Większość wychowawców i wychowanków jest zdania, że kadra pedagogiczna systematycznie kontroluje młodzież. Wychowankowie do wychowawcy czasami mogą zwracać się mniej oficjalnie. Ponadto wychowawcy nie wtrącają się nadmiernie w sprawy swych podopiecznych.

Najniżej oceniona została przez obie grupy badanych podskala „ekspresja” i bardzo wysoko „porządek i organizacja”. Ponadto nieletni nisko ocenili podskale związane z „orientacją praktyczną”, a wychowawcy podskale łączącą się z „autonomią”.

Wyniki w podskali „ekspresja” wskazują, że wychowankowie w małym stopniu są zachęceni do okazywania swoich uczuć, choć zarówno młodzież, jak i pedagodzy raczej mówią to co myślą o sobie i placówce. Raczej nieczęsto młodzież zwraca się z problemami do personelu i uważa na to co mówi, gdy wychowawcy są w pobliżu. Stosunkowo rzadko przyznają się wychowawcom do kłótni między sobą. Połowa badanych uważa, że w grupie potrzebne są sprzeczki, choć tyle samo wychowanków deklaruje, że rzadko dochodzi między nimi do utarczek słownych. W większości zarówno wychowawcy, jak i wychowankowie są w stanie określić jak nieletni czują się w grupie.

Podskala „porządek i organizacja” wskazuje, że w placówkach wychowawcy starają się, by w grupach był porządek, w internacie było czysto, a grupy za-

dbane i dobrze zorganizowane. W grupach raczej nie panuje bałagan, a wychowankowie są zadbani. Zajęcia są dokładnie planowane, a kadra pedagogiczna jest wzorem schludności i porządku. Wychowankowie nie zawsze wszakże są uprzedzani o terminie zebrań z kierownikami internatu i zdarza się, że nie przychodzą na umówione spotkania z personelem.

Interpretacja wyników podskali „orientacja praktyczna” świadczy o tym, że w placówce kładzie się zbyt mały nacisk na to, co wychowankowie będą robili po wyjściu, albowiem wychowawcy bardziej dbają o dobre samopoczucie wychowanków niż o rozwiązywanie ich problemów życiowych. Prawie połowa nieletnich deklaruje także, że zbyt mało czasu poświęcone jest w placówce na problemy praktyczne. Wychowawcy z kolei twierdzą, że od wychowanków nie oczekuje się, aby w swojej grupie uzyskiwali coraz to wyższe pozycje. Duża część wychowawców w stosunku do wychowanków zgadza się jedynie na małą samodzielność i rzadko ulega ich żądaniom.

Wyniki badań wskazują, że w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych panuje klimat, który można nazwać opiekuńczo-wychowawczym²¹³. Przewagę stanowią czynniki związane z podskalami „zaangażowanie, „podtrzymywanie”, a niskie wyniki uzyskano w podskali „kontrola wychowawcza”. W porównaniu np. z klimatem społecznym bursy szkolnej, gdzie wychowankowie wskazują składniki klimatu dominujące, które są związane z „kontrolą”, „porządkiem i organizacją” oraz „orientacją na problemy osobiste wychowanków”²¹⁴, klimat w MOW jest bardziej przyjazny dla wychowanków.

W Zakładzie Poprawczym w Jerzmanicach-Zdroju badania przeprowadził Jacek Łojewski, który podkreślił, że klimat społeczny w MOW jest bardziej sprzyjający procesowi resocjalizacji nieletnich. Badania te wskazują, że w podskalach „zaangażowanie”, „podtrzymywanie emocjonalne”, „swoboda ekspresji” oraz „autonomia” wyniki z MOW świadczą o korzystnym klimacie społecznym panującym w tych instytucjach²¹⁵. Ponadto, w większości podskal uzyskane wyniki wśród wychowawców i wychowanków nie różnią się zbyt dużo. Może to świadczyć o sprzyjającym klimacie społecznym panującym w badanych jednostkach. Zgoła inaczej jest w czeskich instytucjach resocjalizacyjnych dla nieletnich. Badania Juliusa Sekery wskazują na niedostateczną

²¹³ Por. L. Pytk a, *Pedagogika resocjalizacyjna...*, s. 184–185, A. Węgliński, *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich...*, s. 217; P. Frąckowiak, *Kierunki rozwoju resocjalizacji w polskich zakładach dla nieletnich*, Poznań–Środa Wielkopolska 2006, s. 198–200; G. Zalewski, *Klimat społeczny instytucji resocjalizacyjnych a poziom psychotyzmu u wychowanków*, Białystok 2004, s. 113–114.

²¹⁴ B. Zięba-Kołodziej, *Klimat społeczny bursy*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2007, nr 3, s. 39.

²¹⁵ J. Łojewski, *Specyfika klimatu społecznego w placówkach typu zakład poprawczy*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty niedostosowania społecznego dzieci, młodzieży i dorosłych*, red. G. Miłkowska, A. Napadło, Zielona Góra 2009, s. 239.

wydolność systemu i mniej sprzyjający klimat społeczny w porównaniu do młodzieżowych ośrodków wychowawczych w Polsce²¹⁶.

3.4. Profil osobowy wychowawców

Skuteczność oddziaływań wychowawczych w instytucjach resocjalizacji zakładowej zależy od właściwego współdziałania personelu wychowawczego oraz trafnie dobranej i zgodnie realizowanej metodyki oddziaływań resocjalizacyjnych. O efektywności zamierzeń wychowawczych decydują nastawienie i kompetencje kadry danej placówki oraz oczekiwania ich podopiecznych rozpatrywane w kategoriach współdziałania i akceptacji proponowanych rozwiązań organizacyjnych i metodycznych²¹⁷.

Wychowawcy, którzy brali udział w badaniach to w większości kobiety – 62,6%. Najliczniejszą grupę stanowiła kadra pedagogiczna w przedziale wiekowym pomiędzy 24. a 35. rokiem życia (aż 50,0%). Wychowawcy od 36 do 45 lat stanowili 27,3% badanych, w przedziale 46–55 lat – 16,2%, a w przedziale 56–65 lat – 2,0%.

Tabela 14

Wiek badanych wychowawców

Wiek	Liczba	Procent	Procent skumulowany
24–35 lat	99	50,0	52,4
36–45 lat	54	27,3	81,0
46–55 lat	32	16,2	97,9
56–65 lat	4	2,0	100,0
Razem	189	95,5	
Brak danych	9	4,5	
Ogółem	198	100,0	

Źródło: Badania własne.

Jeżeli chodzi o staż pracy, dominującą grupę stanowili wychowawcy ze stażem pracy do 5 lat. Prawie dwukrotnie mniej stanowili pracownicy ze stażem 6–10-letnim oraz 21–30-letnim. Ponad 15,0% wychowawców pracowało od 11 do 20 lat. Najmniej liczną grupą byli pracownicy ze stażem ponadtrzydziestoletnim.

²¹⁶ J. S e k e r a, *Selected aspects of research in resocialization institutions in the Czech Republic in the years 2006–2008*, [w:] *W poszukiwaniu optymalnego więzienia resocjalizującego*, red. Z. Jasiński, D. Widelak, Opole 2010, s. 285–291.

²¹⁷ A. W ę g ł i ń s k i, *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich...*, s. 110.

Tabela 15

Staż pracy kadry pedagogicznej

Staż pracy	Liczba	Procent	Procent skumulowany
Do 5 lat	78	39,4	41,5
6–10 lat	38	19,2	61,7
11–20 lat	30	15,2	77,7
21–30 lat	36	18,2	96,8
Ponad 30 lat	6	3,0	100,0
Razem	188	94,9	
Brak danych	10	5,1	
Ogółem	198	100,0	

Źródło: Badania własne.

Ponad połowa wychowawców uzyskała dyplom po 2001 r., prawie 1/4 w latach 1991–2000 i ponad 12,0% w okresie 1980–1990.

Prawie wszyscy wychowawcy (95,5%) są zadowoleni ze swojej pracy. Tyle samo osób deklaruje, że jest to satysfakcjonujące zajęcie. Niestety, prawie 87,0% uważa, że praca ta jest stresująca. Tylko ponad 6,0% badanych jest innego zdania.

Stres w miejscu pracy może także wpływać na życie osobiste. Badania wśród pracowników Służby Więziennej wykazały, że problemy w życiu pozazawodowym wiążą się ze specyfiką pracy, z charakterystycznymi dla służby czynnikami szkodliwymi i uciążliwymi wywołującymi stres²¹⁸.

Ponad 60,0% kadry pedagogicznej twierdzi, że w pracy tej można się szybko „wypalić”. Jedynie ponad 12,0% nie zgadza się z tym zdaniem. Płeć istotnie różnicuje podatność na „wypalenie się” ($p = 0,001$). Kobiety deklarują, że są bardziej podatne na „wypalenie się” zawodowe. Może to być związane z bardziej emocjonalnym, w odróżnieniu od mężczyzn, podejściem kobiet do pracy. Prawdopodobnie to one bardziej angażują się w pracę, przeżywają problemy wychowanków, a tym samym szybciej „wypalają się” zawodowo.

²¹⁸ J. P o m i a n k i e w i c z, *Stres i wypalenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej – uwarunkowania, przejawy, konsekwencje – zarys problemu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67/68, s. 54.

Płeć a zjawisko wypalenia zawodowego

W mojej pracy można się szybko „wypalić”		Płeć		Ogółem
		mężczyzna	kobieta	
Zdecydowanie tak	liczebność	16	29	45
	% z kolumny	21,6	23,4	22,7
Raczej tak	liczebność	20	58	78
	% z kolumny	27,0	46,8	39,4
Nie mam zdania	liczebność	31	19	50
	% z kolumny	41,9	15,3	25,3
Raczej nie	liczebność	6	15	21
	% z kolumny	8,1	12,1	10,6
Zdecydowanie nie	liczebność	1	3	4
	% z kolumny	1,4	2,4	2,0
Ogółem	liczebność	74	124	198
	% z kolumny	100,0	100,0	100,0

$\chi^2 = 18,563$, $df = 4$, $p = 0,001$, $V_C = 0,306$.

Źródło: Badania własne.

Badania przeprowadzone przez Macieja Bernasiewicza i Andrzeja Czerkawskiego wśród pedagogów placówek resocjalizacyjnych dla nieletnich wskazują, że nie występuje wśród kadry pedagogicznej zjawisko wypalenia zawodowego, jednak należy podejmować działania na rzecz poprawy sytuacji w środowisku pracy badanych²¹⁹, bowiem dla ponad 91,0% respondentów jest to trudna praca.

Badania Danuty Ochojskiej wśród wychowawców ze schroniska dla nieletnich w Dominowie oraz schronisk połączonych z zakładami poprawczymi w Raciborzu, Witkowie, Warszawie-Falenicy i Koronowie świadczą o tym, że 93,0% ocenia swoją pracę jako interesującą i sensowną; 68,0% stwierdziło, że jest to zajęcie męczące²²⁰. Z kolei 76,0% kadry pedagogicznej zakładów poprawczych i schronisko dla nieletnich w Polsce podczas badań prowadzonych przez Monikę Noszczyk-Bernasiewicz i Macieja Bernasiewicza stwierdziło, że

²¹⁹ M. Bernasiewicz, A. Czerkawski, *Wypalenie zawodowe i stres pracowników placówek resocjalizacyjnych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2011, nr 2, s. 25.

²²⁰ D. Ochojska, *Niektóre korelaty poczucia zadowolenia i efektywność pracy wychowawców placówek resocjalizacyjnych dla nieletnich i zakładów karnych*, [w:] *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2009, s. 291–292.

atmosfera ich miejsc pracy jest dobra bądź bardzo dobra. Podczas badań wyłonił się inny obraz pedagoga resocjalizacji, który nisko ceni walory swojego zawodu (jest niezadowolony z zarobków, z pewności miejsca pracy, z zakresu odpowiedzialności, ma niskie poczucie własnej przydatności)²²¹. Z płacy jest zadowolonych ponad 56,0% wychowawców, więcej niż 1/3 ma jednak odmienne zdanie.

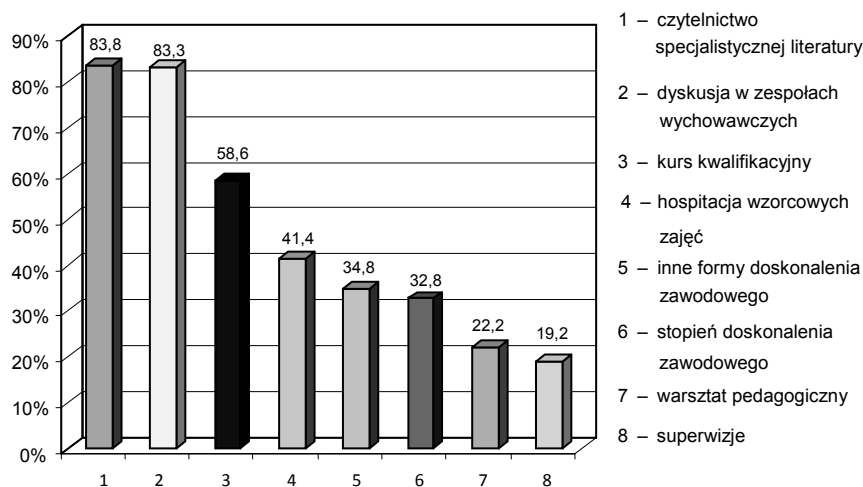
Prawie 90,0% wychowawców wierzy w skuteczność swojej pracy, a ponad 90,0% jest zdania, że posiada wystarczającą wiedzę, by zajmować się osobami zdemoralizowanymi i niedostosowanymi społecznie. Także ponad 90,0% badanych bierze ustawicznie udział w różnego rodzaju formach samokształcenia się. Najczęstszą formą kształcenia wśród kadry pedagogicznej było czytelnictwo specjalistycznej literatury oraz dyskusja w zespołach wychowawczych. Dane te dotyczą ostatnich dwóch lat (2009–2011). Ponad połowa badanych uczestniczyła w kursach kwalifikacyjnych. Wychowawcy brali ponadto udział w hospitacji wzorcowych zajęć, podnosili stopień doskonalenia zawodowego, uczestniczyli w zajęciach warsztatowych oraz superwizjach. Wśród innych form doskonalenia swoich kwalifikacji wychowawcy wymieniali: kursy informacyjne, programy profilaktyczne, wykłady szkoleniowe, kursy doskonalące, panele dyskusyjne oraz seminaria.

Należy zaznaczyć, że kadra pedagogiczna powinna z pewnością uczestniczyć w ustawicznym dokształcaniu się. Pełni ona bowiem pewnego rodzaju misję, która wymaga określonych cech osobowości. Personel ten jest w stałej i bezpośredniej styczności z wychowankami, w niektórych przypadkach bardzo często przez całą dobę. Tym samym niejednokrotnie przyjmuje na siebie ciężar interwencji profilaktycznej lub korekcyjnej²²².

Warsztaty w jakich uczestniczyli wychowawcy to m.in.: trening zastępowania agresji, warsztaty arteterapii, warsztaty z zakresu metody Hellingera, muzykoterapia, komunikacja interpersonalna, terapia rodzin, trening asertywności, trening interpersonalny, warsztaty pracy z dziećmi z ADHD, warsztaty dotyczące pracy z wychowankiem agresywnym i trudnym oraz niedostosowanym. Stopnie doskonalenia zawodowego zdobywane przez kadrę pedagogiczną to: kontraktowanie, mianowanie, a także dyplomowanie. Wychowawcy powinni częściej jednak wykorzystywać w pracy superwizję, co z pewnością przyczyniłoby się do większej skuteczności ich działań resocjalizacyjnych.

²²¹ M. Noszczyk - Bernasiewicz, M. Bernasiewicz, *Zadowolenie z pracy kadry zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2011, nr 1, s. 42.

²²² H. Machel, *Rola i zadania kadry resocjalizacyjnej*, [w:] *Resocjalizacja*, red. B. Urban, J.M. Stanik, t. 2, Warszawa 2008, s. 218.



Źródło: Badania własne.

Wykres 4. Formy doskonalenia zawodowego wychowawców (w %)

Ponad 60,0% wychowawców deklaruje, że wiedza wyniesiona ze studiów sprawdza się w praktyce. Inne zdanie w tej kwestii ma ponad 20,0% badanych. Nie jest to wysoki wskaźnik, najwidoczniej programy kształcenia nie były dostosowane do potrzeb praktyki.

Prawie 90,0% kadry uważa, że praca daje im możliwość samorealizacji; 95,9% deklaruje, iż swoją pracę traktuje jako ważną i użyteczną społecznie. W badaniach D. Ochojskiej jedynie 62,0% respondentów podkreśliło, że praca daje im możliwość samorealizacji²²³.

Do cech pozytywnych charakteryzujących kadrę pedagogiczną, które są wymieniane przez samych wychowawców, należą przede wszystkim: konsekwencja, cierpliwość, otwartość, komunikatywność, empatia, opanowanie, życzliwość, odpowiedzialność, poczucie humoru, szczerść, uczciwość, wyrozumiałość, zaangażowanie, a także kontaktowość. Dodatkowo pojawiały się także takie cechy, jak: pracowitość, prawdomówność, systematyczność, umiejętności słuchania oraz zdecydowanie.

Do negatywnych cech zauważonych u siebie pracownicy MOW wymieniają przede wszystkim: impulsywność, brak konsekwencji, brak zdecydowania, niecierpliwość, pobłażliwość, podatność na stres, uległość, czy też zbyt duża ufność w stosunku do wychowanków. Należy dodać, że w większości wychowawcy wymieniali swe pozytywne cechy, a bardzo rzadko mówili o negatywnych.

²²³ D. Ochojska, *Niektóre korelaty poczucia zadowolenia...*, s. 293.

Beata Zięba podejmując zagadnienie kompetencji wychowawców także podkreśla, że wśród zmian, jakie chcieliby dokonać w swoim oddziaływaniu wychowawczym, wymieniają najczęściej: być bardziej konsekwentnym, poświęcać więcej czasu swoim wychowankom, mieć większą cierpliwość w stosunku do dzieci, umieć pomóc rozwiązywać ich problemy, a także podjąć jakąś formę doskonalenia²²⁴.

Osobowość wychowawców odgrywa bardzo dużą rolę w procesie resocjalizacji. Zdaniem Franciszka Kozaczuka personel resocjalizacyjny powinien charakteryzować się wysokim profesjonalizmem i odpowiednimi walorami osobowościowymi, co gwarantowałoby poprawne interakcje ze skazanymi, z jednej strony, i efektywnym poziomem wykonywania kary pozbawienia wolności – z drugiej. Są to podstawowe wymogi, które przyczyniają się do zmniejszenia wysokich kosztów przestępczości oraz powrotu do przestępstwa. W opinii samych wychowawców resocjalizacja byłaby skuteczniejsza, gdyby ze strony kadry pedagogicznej były spełnione następujące warunki: autorytet u osadzonych (95,0% wskazań), duża pogłębiona wiedza psychologiczno-pedagogiczna (60,0% wskazań) oraz znajomość życia zakładowego (45,0% wskazań)²²⁵.

3.5. Ocena procesu resocjalizacji w placówce w percepcji wychowawców

Prawie 3/4 badanych wychowawców (72,3%), w stopniu większym lub mniejszym, uważa, że jest autorytetem dla swoich podopiecznych. Przy czym częściej twierdzą tak pedagodzy w wieku 56–65 lat. W grupie wiekowej 24–35 lat pada najmniej takich deklaracji. Wynika to z wieku badanych. Pracownicy starsi mogą być postrzegani przez nieletnich jako „dziadkowie”, co będzie wpływało na takie twierdzenia.

Należy dodać, że 60,0% wychowanków zadeklarowało, że wśród wychowawców są tacy, których oni darzą autorytetem. Badani pedagodzy (66,4%) twierdzą, że potrafią zdyscyplinować szybko swoich podopiecznych. Ponad 80,0% z nich umie odgadnąć potrzeby psychiczne wychowanków, a prawie 90,0% poprzez swoje oddziaływania wychowawcze stara się zaspokoić potrzeby nieletnich. Zauważono istotne statystycznie zróżnicowanie dotyczące tego stwierdzenia w korelacji do płci ($p = 0,004$). Więcej kobiet niż mężczyzn deklaruje, że stara się poprzez oddziaływania wychowawcze zaspokoić potrzeby

²²⁴ B. Zięba, *Kompetencje wychowawcy drogą do sukcesu w procesie opiekuńczo-wychowawczym*, [w:] *Profesjonalizm w opiece, wychowaniu i pracy socjalnej*, red. U. Gruca-Miąsik, A. Tokarova, E. Lukač, Rzeszów 2010, s. 97.

²²⁵ F. Kozaczk, *Warunki skuteczności resocjalizacji w opinii skazanych i wychowawców*, [w:] *Resocjalizacja instytucjonalna. Perspektywy i zagrożenia*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2004, s. 268.

swoich wychowanków. Wynika to z większych kompetencji emocjonalnych kobiet niż mężczyzn.

Jerzy Stochmiałek uważa, że jednym z czynników warunkujących poziom efektywności funkcjonowania wychowawców jest duży autorytet w opinii ich wychowanków. Związane są z tym m.in.: obszerna sfera podejmowania decyzji, a także wzajemne zaufanie i samopoczucie zarówno wychowanków, jak i opiekunów. Autor ten twierdzi również, że o autorytecie wychowawczym możemy mówić wtedy, gdy wychowankowie wykazują tendencję do podporządkowania się z własnej woli decyzjom pedagogów w przekonaniu, że re-spektowanie ich daje pewność osiągnięcia pozytywnych rezultatów²²⁶.

T a b e l a 17

Zaspokojenie potrzeb psychicznych wychowanków a płeć wychowawców

Poprzez swoje oddziaływania wychowawcze staram się zaspokoić potrzeby psychiczne moich wychowanków		Płeć		Ogółem
		mężczyzna	kobieta	
Zdecydowanie tak	liczebność	12	35	47
	% z kolumny	16,2	28,7	24,0
Raczej tak	liczebność	49	81	130
	% z kolumny	66,2	66,4	66,3
Nie mam zdania	liczebność	8	6	14
	% z kolumny	10,8	4,9	7,1
Raczej nie	liczebność	5	0	5
	% z kolumny	6,8	0,0	2,6
Ogółem	liczebność	74	122	196
	% z kolumny	100,0	100,0	100,0

$\chi^2 = 13,471$, $df = 3$, $p = 0,004$, $V_c = 0,262$.

Ź r ó d ł o: Badania własne.

Czas wolny w placówce według wychowawców jest optymalnie dostosowany do potrzeb odbiorców (93,9%). Prawie 89,0% opiekunów deklaruje, że wychowankowie przychodzą do nich, aby porozmawiać o swoich problemach. Inne jednak odczucia mają nieletni. Blisko 20,0% mniej osób młodych w po-

²²⁶ J. S t o c h m i a ł e k, *Kierowanie pracą opiekuńczo-wychowawczą*, [w:] *Rozwój systemu opieki i resocjalizacji*, red. J. Stochmiałek, Częstochowa 1994, s. 51.

równaniu do pedagogów twierdzi, że w razie potrzeby może o problemach porozmawiać z wychowawcą. Więcej niż 1/3 wychowawców jest przekonanych, że ma partnerskie stosunki ze swoimi podopiecznymi. Nieletni w stopniu nieco wyższym również twierdzą tak samo. Poziom akceptacji wychowawców wobec nieletnich wynosi ponad 86,0% (w stopniu większym i mniejszym). Takie odczucie wśród samych wychowanków panuje w stopniu nieco mniejszym – 68,6%. Ponad 90,0% osób z kadry pedagogicznej jest przekonanych o poszanowaniu prywatności swoich wychowanków. Prawie tyle samo osób uważa, że jest życzliwa wobec młodzieży. Inaczej tę kwestię widzą nieletni, tylko ponad 56,0% zgadza się z twierdzeniem, że „wychowawcy szanują moją prywatność”, a 61,2%, iż „wychowawcy są życzliwi wobec mnie”.

Wśród badanych wychowawców 92,0% (w stopniu większym i mniejszym) stara się, aby ich podopieczni zapragnęli się zmienić. Wyniki badań M. Noszczyk-Bernasiewicz świadczą o tym, że 66,1% kadry pedagogicznej przejawia postawę reedukacji wobec nieletnich sprawców przestępstw. Jest to postawa związana z „poprawą sprawcy”²²⁷. Prawie wszyscy wychowawcy (96,0%) pomagają swym podopiecznym dostrzec to co wartościowe w nich i u ich bliskich. Trochę mniej (95,0%) stwarza sytuacje i nastrój zachęcający nieletnich do wypowiedzania się. Co ważne, 9 na 10 wychowawców wierzy, że ich podopieczni mogą się zmienić.

Formy, metody i środki oddziaływań resocjalizacyjnych są indywidualnie dopasowywane do każdego wychowanka w opinii ponad 81,0% respondentów. Zapewne wynika to z przekonania, że na każdego nieletniego działają różne formy, metody i środki oddziaływań resocjalizacyjnych – 94,4% odpowiedzi. Jednak 43,5% osób twierdzi (w stopniu większym i mniejszym), że w placówce są tacy wychowankowie, którzy nie są podatni na żadne formy, metody i środki oddziaływań resocjalizacyjnych. Na pewno zadowalającym jest to, że prawie 92,0% wychowawców stosuje w swojej pracy oddziaływania aktywizujące wychowanków, a ponad 83,0% jest przekonanych, że są one skuteczniejsze od innych metod.

Podczas procesu resocjalizacji zarówno wychowawcy, jak i kadra kierownicza dostrzegają występujące problemy. Prawie wszyscy badani dyrektorzy i kierownicy MOW uważają, że praca w ośrodku jest ciężka i wyczerpująca. Motywem podjęcia pracy przez kadrę kierowniczą była przede wszystkim chęć niesienia pomocy oraz praca z dziećmi i młodzieżą, choć niektórzy nie ukrywają, że była to możliwość zatrudnienia (wolny etat) i dodatkowe profity.

²²⁷ M. Noszczyk-Bernasiewicz, *Resocjalizatorzy wobec nieletnich sprawców przestępstw – doniesienie z badań*, [w:] *Działalność profilaktyczna i resocjalizacyjna w środowisku otwartym, instytucjach wychowawczych, poprawczych oraz karnych*, red. T. Sołtysiak, A. Latoś, Bydgoszcz 2010, s. 100–115.

Badani jednogłośnie stwierdzili, że młodzież, która trafia do placówki przejawia różnorodne problemy, m.in.: zaburzenia psychiczne, emocjonalne i zdrowotne, popełnia czyny karalne, jest zdemoralizowana, nie wywiązuje się z obowiązku szkolnego, jest agresywna, uzależniona od używek, czy też przejawia zaburzenia zachowania. Ponadto, występują problemy wiążące się z dysfunkcjonalnością rodzin, patogennym środowiskiem, zaniedbaniem, z trudnymi warunkami bytowymi rodzin. Najczęściej do ośrodków trafia młodzież z rodzin dysfunkcyjnych, niepełnych, rozbitych, gdzie jeden lub dwoje rodziców nie ma pracy. Zdaniem kadry kierowniczej do placówek kierowana jest coraz częściej również młodzież z domów na pozór „normalnych”, gdzie nie wszystko funkcjonowało jednak dobrze, a rodzina miała swoje problemy. Część młodzieży jest wychowywana poza środowiskiem rodzinnym, w placówkach opiekuńczo-wychowawczych.

Niewątpliwie problemem dla dyrektorów i kierowników MOW jest słaba współpraca z rodzicami nieletnich. Spowodowane jest to różnymi przyczynami. Często rodzice mieszkają bardzo daleko od ośrodków i nie są w stanie przyjeżdżać w odwiedziny i osobiście dowiadywać się o postępach pracy ich dziecka. Część z nich kontaktuje się z ośrodkiem telefonicznie. Są też tacy, którzy nie interesują się swoimi dziećmi. Kolejną kategorią są rodzice rozszczeniowi, którzy sami lepiej wiedzą jak wychowywać swoje dzieci, pomimo tego, że nieletni znaleźli się w takim ośrodku. Badani twierdzili również, że znajdują się tacy rodzice, którzy interesują się swoimi dziećmi i chętnie podejmują współpracę z kadrami pedagogicznymi ośrodka. Niekiedy wszakże pojawia się problem braku konsekwencji w postawach rodziców wobec dzieci. Warto zwrócić uwagę na reintegrację rodziny, która z pewnością może sprzyjać procesowi resocjalizacji. Zadanie to powinno spoczywać na pracownikach społecznych, których celem jest „naprawa” rodziny i doprowadzenie do reintegracji dziecka z rodziną poprzez wsparcie tej wspólnoty²²⁸.

W opinii kadry kierowniczej główne problemy funkcjonowania ośrodka są następujące:

- braki kadrowe, w tym deficyt terapeutów, psychologów i opieki zdrowotnej,
- brak wystarczającego wsparcia finansowego,
- zła diagnoza psychopedagogiczna nieletnich,
- złe kierowanie nieletnich przez sądy rodzinne,
- problemy związane z uzależnieniem nieletnich,
- brak zaplecza,
- zła lokalizacja ośrodka,

²²⁸ J. Brągiel, *Rodzina obszarem pracy społecznej*, [w:] *Praca społeczna – wielość perspektyw*, red. J. Brągiel, P. Sikora, Opole 2004, s. 16.

– nadmiar kontroli organów zwierzchni, co utrudnia codzienne funkcjonowanie,

– negatywne nastawienie nieletnich do szkoły.

Dyrektorzy oraz kierownicy MOW chętnie chcieliby, aby w ich placówkach na stałe był zatrudniony personel medyczny. Bardzo duża część młodzieży, która trafia do ośrodków wymaga stałej opieki zdrowotnej. Często jej brak pogłębia liczne dysfunkcje nieletnich, co nie sprzyja procesowi resocjalizacji. Dodatkowo w placówkach powinno znaleźć się więcej specjalistów, takich jak terapeuci, socjoterapeuci czy psycholodzy. Uwagę zwrócono także na zbyt małą możliwość wyboru kursów zawodowych oraz profilów kształcenia, co niewątpliwie wiąże się z brakiem wystarczającego wsparcia finansowego.

Ponadto, zdaniem badanych, należy większą opieką otoczyć kadre pedagogiczną pracującą w placówkach, bowiem przede wszystkim od czynnika ludzkiego zależy efektywność procesu resocjalizacji nieletnich. Ograniczenie biurokracji także polepszyłoby funkcjonowanie ośrodków, a mniejsze ośrodki stwarzałyby lepszy klimat do pracy z młodzieżą.

Skuteczność resocjalizacji nieletnich postrzegana jest w aspekcie pedagogicznym oraz prawnym. Dla kadry pedagogicznej najważniejszy jest aspekt pedagogiczny. Choćby drobna, ale pozytywna zmiana postaw swych podopiecznych traktowana jest przez badanych w kategoriach skuteczności. Również wykształcenie w nieletnich podstawowych umiejętności, chociażby takich jak dbanie o higienę, jest w pewnym sensie sukcesem wychowawców i dyrektorów. Ta skuteczność, zdaniem respondentów, zależy od wielu rzeczy, a mianowicie od:

- osobowości nieletnich,
- współpracy z rodziną,
- kadry pedagogicznej,
- długości pobytu w placówce,
- poprawnej diagnozy,
- form, metod i środków pracy w ośrodku,
- oferty placówek (np. różnorodne kursy kwalifikacyjne),
- środowiska, do którego wraca nieletni,
- współpracy ze społeczeństwem.

Na zakończenie warto dodać, że wszystkie badane osoby zarządzające placówkami wierzą w zmianę postaw swoich wychowanków. Takie nastawienie zapewne będzie sprzyjało procesowi resocjalizacji w MOW.

Z kolei największym problemem według kadry pedagogicznej MOW jest zbyt duży zakres pracy biurokratycznej. Wskazuje na tę odpowiedź ponad połowa ankietowanych. Kolejnym problemem w odczuciu wychowawców jest brak możliwości wykorzystania wszystkich środków oddziaływań resocjali-

zacyjnych (36,9%). Prawie co czwarty wychowawca mówi o złej atmosferze w placówce jako o problemie, który go dotyczy. Trochę mniej osób deklaruje, że dla nich problemem jest zbyt dużo zadań organizacyjnych i administracyjnych (20,2%). Dla 4,0% badanych jest to brak możliwości rozwoju, a zdaniem 1,5% praca przerasta ludzkie możliwości.

Wśród innych spraw, z którymi muszą się wychowawcy zmagać znalazły się m.in.: problemy finansowe, brak szacunku ze strony niektórych wychowanków, niekonsekwencja oddziaływań zespołu psychologiczno-pedagogicznego, brak współpracy pomiędzy wychowawcami, czy też niedostatek bazy do prowadzenia różnorodnych zajęć.

Problemy funkcjonowania placówki wychowawcy upatrują przede wszystkim:

- w zakresie spraw socjalnych:
 - brak środków finansowych,
 - brak obiektów sportowych,
 - słabe warunki lokalowe,
 - biurokratyzacja instytucji,
 - brak opieki medycznej w ośrodku,
 - zła lokalizacja ośrodka,
 - brak terapeutów,
 - brak specjalistycznych pracowni;
- w zakresie warunków pracy:
 - zła atmosfera w ośrodku,
 - brak przepływu informacji pomiędzy wychowawcami a nauczycielami,
 - uwarunkowania prawne w różnych dziedzinach życia placówki, zbyt duża zależność od organu prowadzącego;
- w zakresie spraw pedagogicznych:
 - ucieczki wychowanków,
 - słaba współpraca z rodzicami wychowanków,
 - brak lub słaba współpraca między wychowawcami,
 - niespójność oddziaływań wychowawczych.

Poniżej przedstawiono wybrane przykłady wypowiedzi, które są dobrą ilustracją tego, z jakimi problemami zмага się kadra pedagogiczna²²⁹.

• **Sprawy socjalne:**

„brak sali gimnastycznej” (A10/9/K); „mało terenu rekreacyjno-sportowego wokół placówki” (A13/3/K); „brak pielęgniarstwa, brak pracownika socjalnego” (A9/3/K); „brak pieniędzy” (A4/1/K); „niski budżet, biurokratyzacja” (A1/12/K); „niemożność rozdzielania grup – aby każda grupa funkcjonowała

²²⁹ Wypowiedzi cytowane są w oryginale. W nawiasach podano numer ankiety i ośrodka oraz płć.

oddzielnie” (A11/4/K); „mało środków finansowych do realizacji nowoczesnych metod pracy” (A10/15/K).

- **Warunki pracy:**

„wiele wychowanek ze skierowaniem nie dociera do placówki” (A1/2/K); „trudności w porozumieniu się z przełożonym” (A6/17/K).

- **Sprawy pedagogiczne**

„brak współpracy między wychowawcami” (A23/9/M); „brak długofalowego programu, brak wsparcia i zła atmosfera w zespole wychowawczym” (A4/16/K); „ucieczki wychowanków” (A8/18/M); „selekcja dzieci” (A3/8/M); „niekonsekwencja w oddziaływaniach wychowawczych” (A8/5/K); „słaba współpraca wychowawców z nauczycielami” (A3/6/K).

Jeżeli chodzi o oczekiwania wychowawców, które mogą im pomóc w problemach związanych z funkcjonowaniem placówek, to są m.in.: efekty ich pracy (skuteczność resocjalizacji), większe zarobki, możliwość ustawicznego kształcenia, większa autonomia wychowawcy, wyższe dofinansowanie placówki, lepsza współpraca pomiędzy wychowawcami. To co pomaga kadrze pedagogicznej w pracy to przede wszystkim docenienie ich trudu przez dzieci, docenienie ich pracy przez przełożonych, satysfakcja, zadowolenie oraz samorealizacja.

Poniżej przedstawiono oczekiwania wychowawców w stosunku do wykonywanej pracy: „możliwość ciągłego rozwoju i poszerzania kwalifikacji” (A1/3/K); „zdobyć szybko umiejętności dystansowania się do zaskakujących trudności wychowawczych” (A1/16/K); „lepszy przepływ informacji” (A2/4/M); „lepsze zarobki” (A7/17/K); „większa decyzyjność wychowawcy, środki finansowe na zajęcia” (A4/1/K); „oczekuję, że moje zaangażowanie zostanie docenione (zauważone)” (A3/6/K); „stworzenie większych możliwości spędzania czasu wolnego, większy rozwój zainteresowań wychowanków” (A1/11/K); „podniesienie swoich kwalifikacji” (A11/12/K); „nabycie doświadczenia w pracy z młodzieżą” (A14/15/M); „aby więcej młodzieży potrafiło wyjść na prostą po pobycie w placówce” (A13/5/K); „współpraca w zespole” (A4/8/M); „bogaty warsztat pracy” (A1/18/K); „poczucie, że praca przeze mnie wykonywana ma sens i jest doceniana przez innych, zdobycie doświadczenia” (A9/9/K).

3.6. Ocena skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych

Prawie 70,0% badanych wychowawców uważa, że resocjalizacja nieletnich w ośrodku przynosi oczekiwane skutki. Ponad 10,0% jest zupełnie innego zdania. Zdecydowana większość osób z kadry (60,6%) zadeklarowała to stwierdzenie w stopniu mniejszym (raczej tak). Wynika to stąd, że kadra nie

jest do końca o tym przekonana. Zupełnie inne dane uzyskała M. Noszczyk-Bernasiewicz. Według jej badań ponad 66,0% kadry placówek resocjalizacyjnych było przekonanych o nieskuteczności instytucji kontroli społecznych oraz resocjalizacyjnych w rozwiązywaniu problemów społecznych²³⁰. Wiara w skuteczność może sprzyjać procesowi resocjalizacji lub utrudniać go. Jak widać z badań w MOW, będzie to czynnik raczej sprzyjający.

Ponad 70,0% opiekunów twierdzi, że wychowankowie pod wpływem oddziaływań zmieniają się na lepsze. Również w większości (70,2%) są to odpowiedzi „raczej tak”. Więcej niż połowa badanych jest jednak przekonana, że nieletni traktują pobyt w ośrodku jako karę. Sami nieletni także w zbliżonym stopniu wypowiadają się na ten temat (ponad 55,0%). Na tej podstawie można więc wnioskować, że dla ponad połowy nieletnich jest to kara, a nie możliwość zmiany.

Zdecydowanie najważniejszym warunkiem skuteczności resocjalizacji nieletnich, zdaniem kadry pedagogicznej, jest dobranie odpowiednich form, metod i środków oddziaływań resocjalizacyjnych. Zdecydowaniem opowiedziało się ponad 80,0% wychowawców, a w stopniu mniejszym – 13,6%. Wysoko także oceniany jest klimat panujący w placówce. W stopniu większym i mniejszym 92,5% wychowawców uważa, że ma on wpływ na skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich. Prawie 9 na 10 respondentów jest zdania, że warunkiem skutecznej resocjalizacji jest współpraca z innymi wychowawcami. Należy dodać, że 68,2% tych deklaracji padło w stopniu zdecydowanym. Ponad 88,0% wychowawców podkreśla, iż ważne są kompetencje kadry pedagogicznej, w stopniu zdecydowanym tak twierdzi aż 67,7% ankietowanych. Prawie 85,0% osób z kadry pedagogicznej skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych upatruje w indywidualizacji oddziaływań; ponad 67,0% w stopniu zdecydowanym. Dla 78,8% warunkiem skuteczności oddziaływań wobec nieletnich jest zaangażowanie rodziców, ale tylko 42,0% badanych stwierdziło, że rodzice wychowanków współpracują z placówką. Prawie 75,0% uważa, że wpływ na resocjalizację ma osobowość wychowanka. Niespełna 70,0% respondentów uważa, że na skuteczność oddziaływań może mieć wpływ wyposażenie warsztatu pracy. Dużo niżej oceniane są takie kwestie, jak poprawa warunków lokalowych (44,0%), wzrost zarobków (41,9%) oraz zmiana przepisów prawnych (40,4%).

²³⁰ M. Noszczyk-Bernasiewicz, *Resocjalizatorzy wobec nieletnich sprawców...*, s. 146.

Ocena warunków skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych
w opinii kadry pedagogicznej (w %)

Warunki skuteczności oddziaływań	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Nie mam zdania	Raczej nie	Zdecydowanie nie
Dobranie odpowiednich form, metod i środków oddziaływań resocjalizacyjnych	80,3	13,6	0,5	1,0	0,5
Kompetencje kadry pedagogicznej	67,7	20,7	2,0	2,0	0,0
Klimat panujący w placówce	66,7	25,8	1,0	0,0	0,5
Osobowość wychowanka	41,9	32,8	8,1	3,0	0,0
Zaangażowanie rodziców	49,0	29,8	6,1	2,5	1,0
Wyposażenie warsztatu pracy	32,8	34,8	11,6	2,5	0,0
Współpraca z innymi wychowawcami	68,2	21,7	1,5	0,0	0,5
Poprawa warunków lokalowych	16,2	27,8	21,2	6,1	1,0
Zmiana przepisów prawnych	22,2	18,2	23,7	9,1	0,5
Poprawa zarobków	18,7	23,2	19,2	10,1	2,0
Indywidualizacja oddziaływań	67,2	17,7	3,0	0,5	1,0

Źródło: Badania własne.

Wśród innych warunków skuteczności procesu resocjalizacji wychowawcy wymienili m.in. konsekwencje w działaniu, warunki po wyjściu z placówki, dyscyplina oraz życzliwe i spokojne podejście do wychowanków.

Z badań F. Kozaczuka wynika, że wychowawcy zakładów karnych skuteczniejszą resocjalizację skazanych upatrują w:

- zwiększeniu nakładów finansowych na resocjalizację,
- zatrudnieniu większej liczby fachowców,
- większej liczbie spotkań skazanych z przedstawicielami różnych zawodów,
- powiększeniu i rozbudowie infrastruktury placówek penitencjarnych,
- odbiurokratyzowaniu oddziaływań,
- prowadzeniu działalności psychokorekcyjnej,
- silnej motywacji wewnętrznej skazanych do poprawy²³¹.

²³¹ F. K o z a c z u k, *Warunki skuteczności skazanych...*, s. 267.

Badania A. Karłyk-Ćwik wskazują, że czynnikami wpływającymi na efektywność pracy resocjalizacyjnej według wychowawców zakładów poprawczych są przede wszystkim posiadanie umiejętności i zainteresowań, zaangażowanie kadry w sprawy młodzieży, duże doświadczenie zawodowe, rozumienie siebie, wychowanka oraz sensu i celu swojej pracy, otwarta i autentyczna komunikacja między pedagogiem a wychowankiem, identyfikacje z wykonywanym zawodem oraz umiejętność diagnozowania problemów nieletnich i planowania działań reedukacyjnych²³².

Dyrektorzy badanych placówek skuteczność procesu resocjalizacji upatrują we współpracy z rodziną nieletniego oraz w dalszym funkcjonowaniu nieletniego po opuszczeniu placówki. Zdaniem kadry zarządzającej często brak kontroli nad wychowankiem po wyjściu w miejscu zamieszkania może skutkować dalszym popełnianiem błędów, a tym samym powrotem do placówki. Środowisko lokalne, rodzina może mieć zły wpływ, a to bezpośrednio odbija się na braku skuteczności procesu resocjalizacji. Efektywność oddziaływań wychowawczych zależy także od osobowości samego wychowanka, jego chęci do współpracy, oferty ośrodka, a po wyjściu z placówki wsparcia w środowisku lokalnym.

Dostarczenie młodzieży konkretnych umiejętności praktycznych może także przyczynić się do podniesienia skuteczności procesu resocjalizacji. Nie tylko zmiana postaw prospołecznych, ale również nauka, przede wszystkim zawodu, oraz podnoszenie kwalifikacji daje realne szanse na poprawę losów młodych ludzi. Dodatkowo podniesienie skuteczności resocjalizacji nieletnich według dyrektorów i kierowników MOW związane jest z dobrze postawioną diagnozą psychopedagogiczną. Bez wątpliwości znaczenie ma także wysoko wykwalifikowany personel danej placówki, bez niego bowiem oddziaływania resocjalizacyjne nie mogłyby mieć miejsca. Ważny jest osobowy wpływ każdego wychowawcy, a także stosunki, które panują między wychowawcami. Ludzie stanowią bazę, na której opiera się proces resocjalizacji.

Długość pobytu w ośrodku zdaniem kadry zarządzającej ma także istotne znaczenie. Czas jaki wychowankowie spędzają w ośrodku jest odpowiednio zagospodarowany. Im pobyt jest dłuższy, tym nieletni mogą nauczyć się więcej rzeczy, które będą przydatne w funkcjonowaniu poza placówką, a także zmienić swe nastawienie w kierunku społecznie akceptowalnym. Jednak, jak podkreślają dyrektorzy, cały wysiłek może zostać zniweczony po opuszczeniu placówki.

Podczas wywiadów pojawiły się także głosy, że resocjalizacja będzie bardziej skuteczna, kiedy będzie wspomagana terapią. Należy łączyć oddziaływania resocjalizacyjne z terapeutycznymi w postaci wielu form, np. terapia

²³² A. K a r ł y k - Ć w i k, *Kompetencje zawodowe pedagogów...*, s. 269.

behawioralna, socjoterapia czy arteterapia. Skuteczność resocjalizacji związana jest z postrzeganiem wychowanków. Jeżeli zobaczy się w nich dobro i oni sami uwierzą w siebie, to będzie jeden z warunków efektywności.

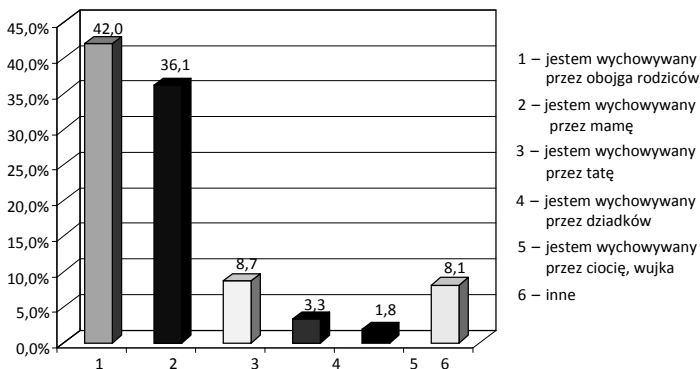
Niemożliwe jest także odniesienie sukcesu bez specjalistycznej opieki, w tym opieki medycznej. Często zaburzenia zachowania spowodowane są nie tylko złym oddziaływaniem wychowawczym w środowisku rodzinnym i lokalnym, ale i innymi chorobami. Brak właściwej opieki, zła diagnoza i błędne umieszczenie w placówce mogą utrudniać osiągnięcie sukcesu. Czasami, zdaniem dyrektorów, niewłaściwe skierowanie przez sąd nieletniego do MOW o charakterze resocjalizacyjno-wychowawczym może być przyczyną braku możliwości oddziaływać wobec wychowanka.

Nieletni a proces resocjalizacji

4.1. Charakterystyka wychowanków MOW

Nieletni objęci badaniami to osoby w wieku 12–19 lat. Najliczniejszą grupę stanowili 17-latkowie (41,1%). Ponad połowa nieletnich, tj. 56,2%, była już wcześniej karana. Badani w większości wychowywani byli przez obojga rodziców (42,0%) lub przez samotne matki (36,1%).

Z badań wynika, że ponad 36,0% nieletnich jest wychowywanych przez samotne matki. Ma to zapewne wpływ na ich zaburzenia w zachowaniu. Józefa Brągiel zwraca szczególną uwagę na rolę ojca w zaspokajaniu potrzeb psychicznych dzieci. Słaby związek emocjonalny z tym rodzicem jest uznawany za główną przyczynę nasilenia się lęku u dzieci, a niemal wszystkie postaci zaburzeń w zachowaniu się człowieka, bardziej lub mniej pośrednio, wpływają z lęku²³³. Część badanych osób znajdowała się także pod opieką dziadków, rodzeństwa, opiekunów prawnych oraz placówek opiekuńczo-wychowawcze, w tym domów dziecka.



Źródło: Badania własne.

Wykres 5. Sprawowanie opieki nad wychowankami umieszczonymi w MOW (w %)

²³³ J. Brągiel, *Więzi społeczne w rodzinie*, [w:] S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, *Pedagogika rodziny*, Toruń 1997, s. 109.

Z analizy wynika, że prawie 45,0% nieletnich pochodziło z rodzin niepełnych, a ponad 13,0% było wychowywanych poza rodziną. Badania Anety Mac, która analizowała wczesne dzieciństwo młodocianych przestępców, świadczą o tym, że młodociani przestępcy agresywni i nieagresywni w większości pochodzili z rodzin niepełnych (odpowiednio: 74,0% i 58,0%)²³⁴. Badania w schroniskach dla nieletnich oraz w zakładach poprawczych, przeprowadzone pod kierownictwem Zbigniewa B. Gasia, wykazały również, że nieletni najczęściej wychowują się w rodzinach niepełnych²³⁵. Z kolei wyniki analiz dotyczących nieletnich sprawców czynów karalnych Danuty Rode mówią o tym, że większość sprawców przestępstw wywodzi się z rodzin pełnych, gdzie rodzice coraz gorzej radzą sobie z wychowaniem dzieci i przekazywaniem potomstwu stabilizującego systemu wartości²³⁶. Badania Romana Kulmy przeprowadzone w 23 zakładach poprawczych również świadczą o tym, że większość nieletnich (53,0%) wychowywała się w rodzinach pełnych²³⁷. Podobny wniosek wynika z badań Joanny K. Wawrzyniak i Waldemara Basaka; ponad 44,0% nieletnich przestępców wywodziło się w większości z rodzin pełnych. Jednak prawidłowa struktura rodziny nie musi gwarantować wysokiej jakości więzi i wychowania²³⁸. Badania przeprowadzone wśród uczestników kilkudziesięciu Ochotniczych Hufców Pracy na terenie całego kraju wykazały, że 60,0% nieletnich żyło w rodzinach pełnych, a 1/3 w niepełnych²³⁹. Józef Dobrzeniecki na podstawie badań w Zakładzie Poprawczym w Koszalinie, gdzie także większość nieletnich pochodziło z rodzin pełnych, stwierdził, że taka rodzina nie jest gwarancją sukcesów wychowawczych²⁴⁰. W badaniach zrealizowanych

²³⁴ A. M a c, *Wczesne dzieciństwo młodocianych przestępców agresywnych*, Poznań 2005, s. 101.

²³⁵ R. P o r z a k, *Charakterystyka środowiska Schroniska dla Nieletnich*, [w:] *Efektywność instytucjonalnych form pomocy na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, red. Z.B. Gaś, Lublin 2008, s. 186; Z.B. G a ś, *Charakterystyka środowiska zakładów poprawczych*, [w:] *Efektywność instytucjonalnych form pomocy na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, red. Z.B. Gaś, Lublin 2008, s. 308.

²³⁶ D. R o d e, *Wybrane kryminologiczne i kryminalistyczne aspekty przestępstwa rozboju dokonywanego przez nieletnich*, [w:] *Ciągłość i zmiana w obszarze profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, red. D. Rybczyńska, Kraków 2003, s. 319.

²³⁷ R. K u l m a, *Efektywność warunkowego zwolnienia nieletnich z zakładów poprawczych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2009, nr 8, s. 35.

²³⁸ J.K. W a w r z y n i a k, W. B a s a k, *Niedostosowanie społeczne wychowanków zespołu placówek opiekuńczo-wychowawczych w Nowym Sączu w kontekście jakości ich życia*, [w:] *Jakość życia młodzieży ze środowisk zagrożonych patologią społeczną*, red. Z. Palak i in., Tarnobrzeg 2011, s. 390.

²³⁹ W. P o l e s z a k, *Charakterystyka środowisk Ochotniczych Hufców Pracy*, [w:] *Efektywność instytucjonalnych form pomocy na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, red. Z.B. Gaś, Lublin 2008, s. 82.

²⁴⁰ J. D o b r z e n i e c k i, *Przejawy niedostosowania społecznego młodzieży w zakładzie poprawczym*, [w:] *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne*, red. S. Kawula, H. Machel, Toruń 1999, s. 174.

w MOW widać, że nieletni tam umieszczeni wychowują się w większości w rodzinach niepełnych. Nie wiadomo wszakże, czy już w rodzinach pełnych nie doszło do wewnętrznego rozkładu²⁴¹.

Osoby wychowywane w rodzinach pełnych pochodziły w większości z rodzin wielodzietnych: 21,4% posiadało dwójkę rodzeństwa, 16,2% – trójkę, 27,8% – czwórkę i więcej. Jedyacy w grupie badawczej stanowili 13,2%, a osoby posiadające jednego brata lub siostrę – 21,3%.

Dominującym poziomem wykształcenia było zawodowe, zarówno w grupie matek, jak i ojców.

T a b e l a 19

Wykształcenie rodziców nieletnich

Wykształcenie	Wykształcenie matek		Wykształcenie ojców	
	liczba	procent	liczba	procent
Podstawowe	143	19,6	71	9,8
Średnie	181	24,9	120	16,5
Zawodowe	270	37,1	261	35,9
Wyższe	57	7,8	40	5,5
Brak odpowiedzi	77	10,6	236	32,4
Ogółem	728	100,0	728	100,0

Ź r ó d ł o: Badania własne.

Nieletni przebywający w MOW uczęszczali do: szkół podstawowych, gimnazjów oraz zasadniczych szkół zawodowych. Ponad 1/3 respondentów powtarzała klasę jednokrotnie, w tym 55,5% chłopców i 44,5% dziewcząt; niecała 31,0% – dwukrotnie, w tym 54,0% chłopców i 46,0% dziewcząt, a prawie 1/4 wielokrotnie, w tym 63,2% chłopców i 36,8% dziewcząt. Tylko 12,2%, w tym 57,3% chłopców i 42,7% dziewcząt, osób nie powtarzało klasy ani razu.

Można zaobserwować, że większość chłopców ma trudności w nauce. Na poziomie deklaracji jest to jednak większy problem dla dziewcząt. Do takich samych wniosków na podstawie swoich badań doszła Agnieszka Domagała-Kręcioch. W badanej populacji chłopców niedostosowanych społecznie z niepowodzeniami szkolnymi było zdecydowanie więcej niż dziewcząt²⁴².

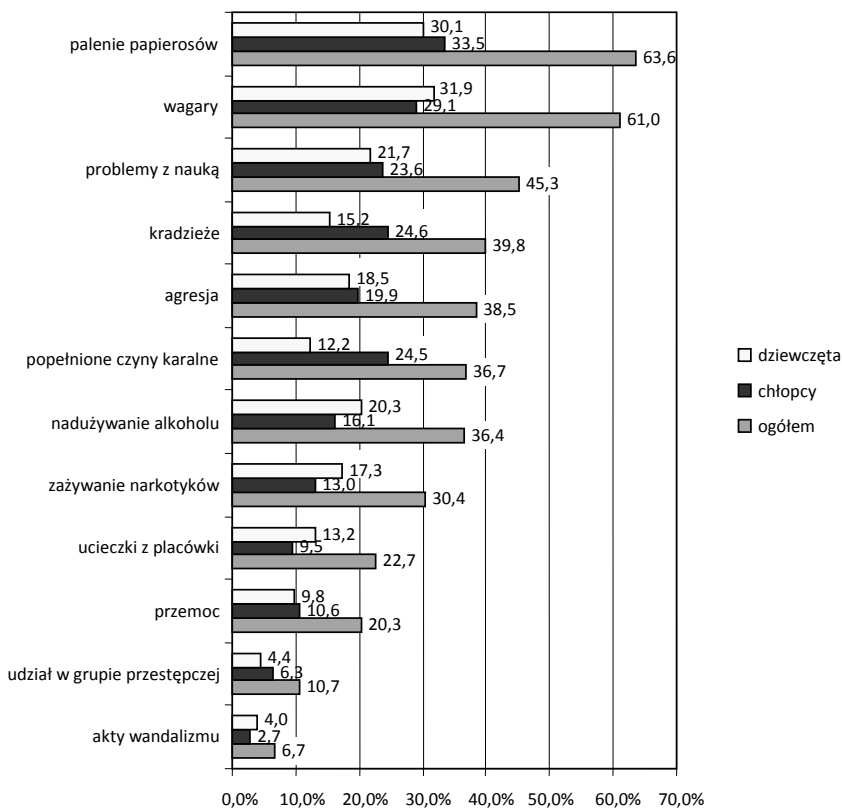
Należy dodać, że niepowodzenia szkolne są jednym z najpoważniejszych problemów nieletnich, którzy znaleźli się w MOW. Sami nieletni bagatelizują jednak to zagadnienie. Jedynie ponad 45,0% uważa niepowodzenia szkolne za jeden z głównych problemów, który ich dotyczy, a 61,0% wskazuje na wagary.

²⁴¹ Por. H. S p i o n e k, *Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia szkolne*, Warszawa 1973, s. 21–70.

²⁴² A. D o m a g a ł a - K r ę c i o c h, *Niedostosowanie społeczne uczniów a niepowodzenia szkolne*, Kraków 2008, s. 154.

Niepowodzenia szkolne są jednym z pierwszych symptomów nieprzystosowania społecznego. Pojawiają się w pierwszej kolejności i są najczęściej dostrzegane. Mogą wiązać się także z wagarami, kontaktem z nieodpowiednim towarzystwem i ogólnie z łamaniem norm społecznych.

Za najważniejszy problem dotyczący badanej młodzieży uważane jest przez nich samych palenie papierosów (63,6%). Inne główne kwestie, które dotyczą nieletnich to agresja, popełnienie czynów karalnych, nadużywanie alkoholu, zażywanie narkotyków, kradzieże (także jako czyn karalny), ucieczki z placówki, przemoc oraz akty wandalizmu, a także udział w grupie przestępczej. Rozkład problemów ilustruje wykres 6.



Źródło: Badania własne.

Wykres 6. Problemy nieletnich przebywających w MOW (w %)

Daje się zauważyć, że dziewczęta mają większe problemy z substancjami psychoaktywnymi niż chłopcy oraz częściej dostrzegają, że problemem stało się ich wagarowanie oraz ucieczki z placówek. Natomiast dwa razy więcej chłopców niż dziewcząt deklaruje, że dla nich problemem są popełnione czy-

ny karalne. Wynika to z tego, że chłopcy częściej popełniają czyny karalne niż dziewczęta. Dziewczęta mają większy problem z demoralizacją.

Badania Joanny Różańskiej-Kowal wskazują, że w opinii nieletnich z ośrodków wychowawczych i zakładów poprawczych z terenu województwa śląskiego, najczęstszym przejawem ich demoralizacji są wagary, najradszym – kłopoty w nauce. Ponadto, więcej dziewcząt ucieka z domu i przebywa w towarzystwie zdemoralizowanych kolegów. Chłopcy natomiast przejawiają więcej zachowań ryzykownych związanych z nauką oraz piciem alkoholu²⁴³. Z kolei z raportu zespołu autorów opublikowanego pod redakcją Z.B. Gasia wynika, że wychowankowie schronisk dla nieletnich mają największe problemy z paleniem papierosów, przestępczością, zaniedbywaniem szkoły, destruktywnymi formami spędzania czasu wolnego, spożyciem alkoholu²⁴⁴. W przypadku wychowanków zakładów poprawczych chodzi przede o palenie papierosów, przestępczość, picie alkoholu, zaniedbywanie obowiązków szkolnych, zażywanie narkotyków oraz stosowanie przemocy²⁴⁵.

Zgodnie z teorią zachowań problemowych (Richarda Jessora)²⁴⁶ zachowania ryzykowne podejmowane przez nieletnich współwystępują ze sobą, stanowiąc zbiór tych zachowań. Niewątpliwie wpływa to na rozwój sfery społecznej wychowanków MOW.

Z badań autora niniejszej pracy wynika, że nieletni, którzy mieli już do czynienia z wymiarem sprawiedliwości ujawniają zachowania ryzykowne oraz popełniają czyny karalne. Należy dodać, że najczęściej popełnianymi czynami karalnymi przez nieletnich są:

- kradzież cudzej rzeczy o wartości powyżej 250 zł (art. 278 k.k.), kradzież z włamaniem (art. 279 k.k.);
- stosowanie przemocy wobec osoby lub groźby bezprawnej w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia (art. 191 k.k.);
- uderzenie człowieka lub naruszenie w inny sposób jego nietykalności cielesnej (art. 217 k.k.);
- udział w bójce lub pobiciu, w którym naraża się człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo nastąpienie skutku określonego w artykule 156 paragraf 1 lub w artykule 157 paragraf 1 (art. 158 k.k.);
- znieważenie funkcjonariusza publicznego albo osoby do pomocy mu przybranej podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych (art. 226 k.k.);

²⁴³ J. R ó ż a ń s k a - K o w a l, *Motywacja zachowań prospołecznych i antyspołecznych nieletnich*, Kraków 2010, s. 91–93.

²⁴⁴ R. P o r z a k, *Charakterystyka środowiska Schroniska dla Nieletnich...*, s. 167.

²⁴⁵ Z. B. G a ś, *Charakterystyka środowiska zakładów poprawczych...*, s. 282.

²⁴⁶ P o r. R. J e s s o r, *Risk behavior in adolescence...*, s. 597–605.

- kradzież z użyciem przemocy wobec osoby lub z groźbą natychmiastowego jej użycia albo doprowadzenie człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności w celu dokonania kradzieży (art. 280 k.k.);
- umyślne niszczenie rzeczy cudzej, uszkodzanie lub czynienie niezdatnej do użytku, jeżeli szkoda nie przekracza 250 zł (art. 124 k.w.);
- niszczenie cudzej rzeczy, uszkodzanie lub czynienie jej niezdatną do użytku (art. 288 k.k.).

Do najczęstszych wykroczeń popełnianych przez nieletnich należą:

- kradzież lub przywłaszczenie sobie cudzej rzeczy ruchomej, jeżeli jej wartość nie przekracza 250 zł (art. 119 k.w.).

Najczęstszymi zdaniami nieletnich popełnianymi czynami karalnymi wśród nich są kradzieże (40,0%), pobicia (37,4%), włamania (7,9%), rozboje (4,9%), groźby karalne (3,4%), niszczenie mienia (2,6%), włamania z kradzieżą (2,2%), wymuszenia rozbójnicze (1,9%), naruszanie nietykalności cielesnej (1,5%) i znieważenie funkcjonariusza publicznego (1,5%), a także przestępstwa z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (5,6%) oraz przejawy demoralizacji, takie jak ucieczki z domu, niesystematyczne uczęszczanie do szkoły, picie alkoholu, palenie papierosów (20,2%).

Badania Bernadetty Izydorczyk i Joanny Różańskiej-Kowal ujawniły, że młodzież niedostosowana społecznie w porównaniu z młodzieżą dostosowaną przejawia wyższy poziom nasilenia zachowań autodestruktywnych²⁴⁷, a więc takich zachowań, które są ryzykowne. Ponadto, badania przeprowadzone przez J. Różańską-Kowal wskazują, że najczęstszymi czynami karnymi popełnianymi przez nieletnich są: kradzieże, rozboje, wymuszenia rozbójnicze oraz bójki lub pobicia. Zachowania antyspołeczne występują istotnie częściej wśród nieletnich dziewcząt i chłopców niż wśród uczniów szkół średnich i wolontariuszy²⁴⁸. Roman Kulma wśród najczęstszych czynów karalnych popełnionych przez nieletnich z zakładów poprawczych wymienia włamania, kradzieże, uszkodzenie mienia i paserstwo²⁴⁹.

Badania autora niniejszej pracy wskazują, że ponad 72,0% nieletnich nie identyfikuje się z żadną grupą młodzieżową (subkulturą młodzieżową). Prawie 1/4 badanych utożsamia się z takimi grupami, jak: „kibice”, „hip-hopowcy”, „dresiarze”, „blokersi”, „hooligans”, „rastafanie”, „skinhead”, „metalowcy”, „punkowcy” oraz „skate”. Najliczniejszą grupę wśród wychowanków, którzy zadeklarowali przynależność do jakiejś subkultury stanowią „kibice” (26,55%) i „hip-hopowcy” (24,86%).

²⁴⁷ B. I z y d o r c z y k, J. R ó ż a ń s k a - K o w a l, *Zachowania autodestruktywne u młodzieży – analiza populacji dostosowanej i niedostosowanej społecznie*, [w:] *Resocjalizacja instytucjonalna. Perspektywy i zagrożenia*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2004, s. 116.

²⁴⁸ J. R ó ż a ń s k a - K o w a l, *Motywacja zachowań prospołecznych...*, s. 94, 102.

²⁴⁹ R. K u l m a, *Efektywność warunkowego zwolnienia...*, s. 35.

O próbie ucieczki myślało ponad 60,0% wychowanków MOW, a prawie 40,0% deklaruje, że taką próbę podjęło. Więcej dziewcząt niż chłopców myśli o takim czynie (66,3% do 61,5%), jednak próby podejmują w takim samym stopniu zarówno chłopcy, jak i dziewczęta. Wcześniejsze konflikty z prawem, poziom demoralizacji i/lub niedostosowania społecznego znacznie wpływają na podejmowanie ucieczek z placówek przez nieletnich. Ponadto kontakt z substancjami psychoaktywnymi młodzieży także sprzyja takim postępkom.

Najczęstszym motywem ucieczek jest tęsknota za domem i rodziną, deklaruje tak ponad 31,0% badanych przez autora nieletnich, którzy podjęli próbę ucieczki z ośrodka. Kolejnymi motywami usiłowań ucieczek są: tęsknota za sympatią (7,42%), chęć bycia na wolności (5,65%), tęsknota za znajomymi (5,30%), brak przepustki (4,24%), „bo tak” (4,24%), nuda (2,47%), problemy z przystosowaniem się (2,47%), problemy w ośrodku (2,47%), zła atmosfera w ośrodku (2,12%), problemy w rodzinie (1,77%), gnębienie przez innych wychowanków (1,77%), brak alkoholu (1,41%) oraz stan psychiczny wychowanków (1,06%). Inne motywy w mniejszym stopniu deklarowane przez badanych są następujące: brak ciepła rodzinnego, zakaz palenia, chęć zabawy, konflikty z innymi wychowankami, stres, „głupota”, brak narkotyków, bunt przeciwko wychowawcy, poczucie niesprawiedliwości z powodu umieszczenia w placówce, impuls, namowa koleżanki/kolegi, przejście do innej placówki, czy też strach przed pobytem w placówce.

Badania Beaty Zajęckiej, poświęcone ucieczkom nieletnich z MOW, także wskazują, że najczęstszą ich przyczyną jest: tęsknota za domem (73,7%), tęsknota za dziewczyną (21,1%) oraz ograniczona wolność (21,1%)²⁵⁰. Na jeden z częstych motywów ucieczek wychowanków, jakim jest tęsknota za domem, wskazuje również Tadeusz Wolan²⁵¹ oraz Sławomir Śliwa²⁵².

Z badań autora niniejszej pracy wynika, że nieletni myślą o próbie ucieczki także z tych samych motywów, z których ten czyn podejmują. Najczęściej jest to tęsknota za domem i rodziną (38,36%), tęsknota za znajomymi (8,20%), chęć bycia na wolności (8,20%), tęsknota za sympatią (7,54%), problemy z przystosowaniem się (6,65%), nuda (4,88%), zła atmosfera w ośrodku (3,33%), stan psychiczny wychowanków (2,88%), brak przepustki (2,88%), problemy rodzinne (2,22%), gnębienie przez innych wychowanków (1,77%) oraz chęć zabawy (1,11%). Innymi przyczynami ucieczek są: brak alkoholu, impuls, kłótnie z in-

²⁵⁰ B. Z a j ę c k a, *Ucieczki nieletnich z placówek resocjalizacyjnych – analiza przyczyn*, [w:] *Skuteczna resocjalizacja. Doświadczenia i propozycje*, red. Z. Bartkowicz, A. Węgliński, Lublin 2008, s. 123.

²⁵¹ T. W o l a n, *Resocjalizacja, uwarunkowania, doświadczenia, propozycje zmian...*, s. 61.

²⁵² S. Ś l i w a, *Resocjalizacja nieletnich w Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych na przykładzie Opolszczyzny (raport z badań)*, [w:] *W poszukiwaniu optymalnych oddziaływań pedagogicznych w środowisku lokalnym*, red. F.A. Marek, S. Śliwa, Opole 2011, s. 316.

nymi wychowankami, pobicie przez innych wychowanków, brak narkotyków, strach przed pobytem w ośrodku, tęsknota za dzieckiem, przejście do innej placówki, zbyt wysokie wymagania stawiane przez wychowawców, namowa innych wychowanków, czy też zbyt długi czas pobytu w ośrodku.

Ponad 1/3 nieletnich twierdzi, że pod wpływem kolegów/koleżanek dopełniła „rzeczy głupie”, tylko trochę więcej osób jest innego zdania. Widać tu wpływ rówieśników na badanych. Należy dodać, że ponad 70,0% chłopców i dziewcząt wciąż kontaktuje się ze swoimi znajomymi. Kontakt ten jest dość intensywny, ponad 40,0% deklaruje, że ma to miejsce kilka razy w tygodniu, prawie 19,0% – raz w tygodniu, prawie 9,0% – raz w miesiącu. Ponad 60,0% wychowanków utrzymuje łączność ze swoimi znajomymi telefonicznie, ponad 35,0% drogą internetową, a prawie 20,0% pisze listy. Inne formy kontaktu to: przepustki oraz odwiedziny w ośrodku. Częściej ze swoimi znajomymi kontaktują się dziewczęta niż chłopcy.

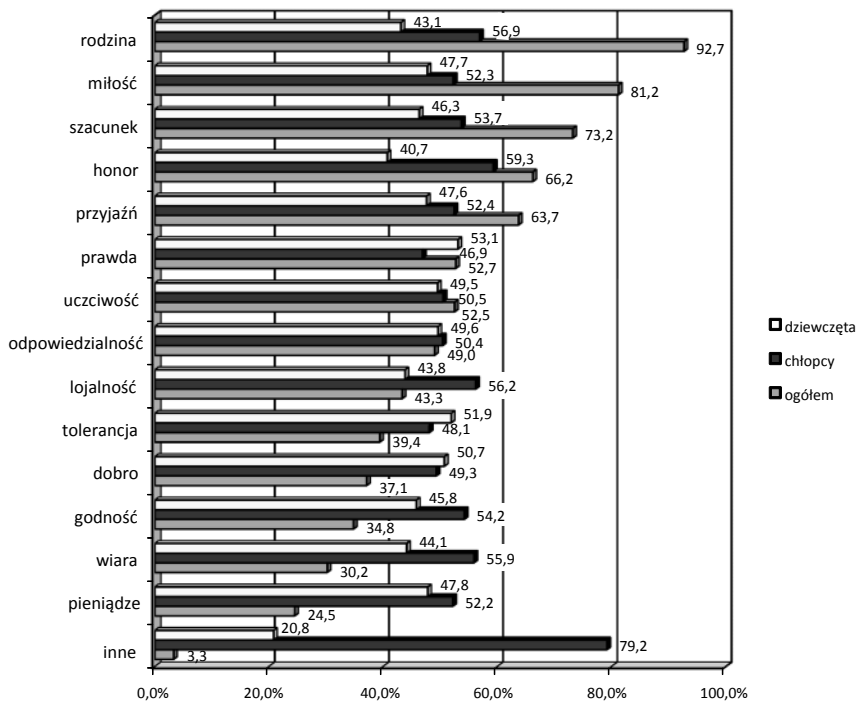
Jak wskazały Renata Ilnicka i Joanna Cichła głównym motywem wiązania się młodzieży w wieku adolescencji z alternatywną grupą podkulturową spoza klasy szkolnej jest pragnienie realizacji swoich potrzeb. Tych potrzeb, których nie zaspokaja rodzina. Przejawem tej tendencji jest wzrastająca popularność jednostek wyróżniających się tzw. „skutecznością” zachowań aspołecznych²⁵³.

Następnymi kwestiami, jakie autor poddał analizie, były wartości posiadane przez wychowanków MOW. Wartością najważniejszą dla badanych okazała się rodzina (92,7%). Niemal dla wszystkich nieletnich jest to wartość, która w hierarchii plasuje się na pierwszym miejscu. Więcej wskazań otrzymała ta wartość wśród chłopców (56,9% do 43,1% – wśród dziewcząt). Kolejne ważne wartości to miłość (81,2%), szacunek (73,2%), honor (66,2%), przyjaźń (63,7%), prawda (52,7%), uczciwość (52,5%), lojalność (43,3%), tolerancja (39,4%), dobro (37,1%), godność (34,8%), wiara (30,2%) oraz pieniądze (24,5%). Najniżej cenione przez młodych ludzi z placówek są przede wszystkim wiara i pieniądze. Należy zauważyć, że pieniądze jako wartość powinny zajmować w hierarchii wyższe miejsce, jednak w rzeczywistości tak nie jest. To przede wszystkim rodzina i miłość są dla wychowanków MOW najważniejsze. Może to świadczyć o silnych potrzebach psychicznych nieletnich, tj. o niezbędności kontaktu emocjonalnego, miłości, bezpieczeństwa i akceptacji.

Chłopcy i dziewczęta z MOW, mówiąc o swoich zasadach, wymieniają: honor, szacunek do rodziny, lojalność, szacunek do osób, które ich szanują, uczciwość, szczerść, bycie sobą, prawdomówność, szacunek do bliskich,

²⁵³ R.M. Ilnicka, J. Cichła, *Przynależność do grup rówieśniczych jako czynnik stymulujący niedostosowane zachowania młodzieży w okresie adolescencji*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty niedostosowania społecznego dzieci, młodzieży i dorosłych*, red. G. Miłkowska, A. Napadło, Zielona Góra 2009, s. 84.

ostrożność wobec obcych, dotrzymywanie obietnic, posiadanie własnego zdania, braterstwo, godność, pomoc słabszym, mówienie prawdy w oczy, ufność w stosunku do rodziny czy przyjaciół. Ich zasadami są także „nienawiść do policji”, „nienawiść do sądów”, „oko za oko”, „niesprzedawanie znajomych”, „nieokradanie swoich”, „niebicie kobiet”, czy też „nieodbijanie dziewczyn swoim kolegom”. Należy zwrócić uwagę, że uczucia doświadczane przez nieletnich w kontaktach z policją mają charakter raczej lub zdecydowanie negatywny (92,0%). Najczęściej emocje te wywołane są lękiem przed biciem, choć sami nieletni sporadycznie potwierdzają takie sytuacje, przed utratą przedmiotów, które policji wydadzą się podejrzane oraz lękiem przed zamknięciem i brakiem możliwości zapalenia papierosa²⁵⁴.



Źródło: Badania własne.

Wykres 7. Wartości, którymi charakteryzują się wychowankowie (w %)

Głównym celem młodych ludzi, zarówno dziewcząt jak i chłopców, jest założenie rodziny. Odpowiedziało tak ponad 80,0% badanych. Prawie 3/4 dekla-

²⁵⁴ M. H e i n e, *Reakcje emocjonalne nieletnich sprawców czynów karalnych w procesie kontaktów z przedstawicielami organów ochrony prawnej*, [w:] *Teoria i praktyka resocjalizacyjna wobec współczesnych zachowań dewiacyjnych w Polsce i Republice Czeskiej*, red. A. Szczółka, B. Koukóla, P. Kwiatkowski, Wrocław 2008, s. 176.

rowało, że celem w ich życiu jest zdobycie wykształcenia. Zaobserwowano tu istotną statystycznie różnicę pomiędzy odpowiedziami chłopców a dziewcząt. Zdobycie wykształcenia wydaje się bardziej znaczącą kwestią dla dziewcząt niż dla chłopców. Dziewczętom bardziej zależy na wykształceniu. Widać to już w tym, że także częściej niż chłopcy zaniepokojone są one niepowodzeniami szkolnymi. Aspiracje dziewcząt w tej kategorii są wyższe.

Dla blisko połowy badanych głównym celem w życiu jest zdobycie satysfakcjonującej pracy. Ponad 1/3 chciałaby osiągnąć sukces zawodowy. Prawie 1/3 nieletnich deklaruje, że chciałaby posiadać „dobry samochód”. Niespełna 70,0% wychowanków odpowiedziało, że chciałoby w przyszłości posiadać swoje mieszkanie bądź dom. Ponad 40,0% chce kiedyś zarabiać dużo pieniędzy.

Młodzi ludzie chcą osiągnąć swoje cele w życiu głównie poprzez naukę i skończenie szkoły. Odpowiedziało tak ponad 66,0% nieletnich, częściej są to dziewczęta (54,57%) niż chłopcy (45,01%). Kolejna deklaracja to podjęcie pracy przez badanych (23,35%). W tym przypadku częściej chłopcy wskazywali na tę odpowiedź (20,92%) niż dziewczęta (12,93%). Młodzież wypowiedziała się także, że w osiągnięciu celów życiowych pomoże im: dążenie do tych celów (6,80%), założenie rodziny (3,07%), znalezienie partnera życiowego (3,68%), pójście na studia (3,49%), poprawa własnego zachowania (3,49%), zdobycie zawodu (1,47%), posiadanie własnego mieszkania (1,10%) oraz wyjazd za granicę (1,10%). Nieletni deklarowali również, że osiągną cele życiowe poprzez: uczciwość, zaczęcie wszystkiego od nowa, pójście do OHP, pomoc sympatii, uwierzenie w siebie, „wyjście na prostą”, wytrwałość, unikanie problemów, bycie sobą, niepoddawanie się, niepopelnianie błędów, pomoc rodziny, pracę nad sobą, zmianę swojego nastawienia do życia, bycie dobrym dla innych, odpowiedzialność, przestrzeganie zasad, radzenie sobie z problemami, usamodzielnienie się, powrót do domu, pójście do wojska, racjonalne myślenie, niepopelnianie tych błędów co rodzice, „odbicie się od dna”, podejmowanie dobrych decyzji w życiu, wsparcie bliskich, rozwój zainteresowań, szczerłość, czy też trzymanie się swoich zasad.

Oto jak wychowankowie MOW planują swoje życie po opuszczeniu ośrodka: „skończyć szkołę” (A18/6/M); „poprzez pracę i naukę” (A4/12K); „chcę skończyć szkołę, wynająć jakieś mieszkanie, założyć rodzinę i znaleźć pracę” (A16/12/K); „zdać szkołę i ułożyć wszystko od początku” (A48/5/K); „uczyć się i pracować” (A29/5/K); „pracując” (A25/10/M); „poprawić się, zmienić swoje życie” (A6/15/M); „wyjść z ośrodka znaleźć pracę i zacząć nowe życie z rodziną” (A19/18/M); „chce iść do legalnej pracy i powoli iść do góry” (A52/9/M); „powstrzymywanie się przed agresją” (A44/2/K); „chcę poprawić się z nauką, mieć lepsze oceny, a potem studiować język angielski” (A19/2/K); „przez naukę, dobry start w życiu” (A11/4/K); „skończyć szkołę i iść na studia” (A40/4/K); „zrobić prawo jazdy, znaleźć odpowiedniego partnera” (A26/4/K).

Badania Franciszka Kozaczuka dotyczące hierarchii celów życiowych młodzieży z symptomami niedostosowania społecznego, u których zastosowano środek wychowawczy lub poprawczy, ukazują, że dla nieletnich najważniejszym celem życiowym jest wartość ciekawej pracy. Ponadto, deklaracje wskazują także m.in. na korzystanie z życia, usamodzielnienie się oraz uczestnictwo w życiu kulturalnym. Jeżeli chodzi o deklaracje wartości to nieletni wskazali przede wszystkim na wiarę w Boga, spryt życiowy, pieniądze, dobra materialne, ułożenie sobie życia, czy też na satysfakcjonującą pracę²⁵⁵. Również badania F. Kozaczuka dotyczące wartości wychowanków z zakładów poprawczych pokazują, że cenią oni najbardziej zdrowie, godność, radość, wiarę w Boga oraz pracę zawodową. Podopieczni sądu najbardziej akceptują wiarę w Boga, zdrowie, miłość, dobra materialne i rodzinę. W porównaniu z nimi młodzież licealna deklaruje, że najważniejsze są: miłość, zdrowie, rodzina, wiara w Boga oraz pokój²⁵⁶. Należy zwrócić uwagę, że wśród badanej młodzieży umieszczonej w MOW wiara nie zajęła aż tak wysokiej pozycji. Z kolei wcześniejsze analizy Eugeniusza Bieleckiego wśród młodocianych przestępczyni świadczą o tym, że preferowany przez nich styl życia skupia się na „konsumpcji”, „przebiegłości w postępowaniu”, „negatywnym stosunku do pracy” oraz „niezależności od innych”²⁵⁷. Na tej podstawie można wnioskować, że zmieniło się podejście do życia młodzieży niedostosowanej, a ich świat przewartościował się.

T a b e l a 20

Deklarowane formy spędzania czasu wolnego wychowanków MOW a płeć

Deklarowane formy spędzania czasu wolnego			Płeć		Ogółem
			chłopcy	dziewczęta	
Słuchanie muzyki	tak	liczebność	330	279	609
		% z ogółu	45,3	38,3	83,7
Oglądanie filmów	tak	liczebność	216	181	397
		% z ogółu	29,7	24,9	54,5
Czytanie książek	tak	liczebność	72	96	168
		% z ogółu	9,9	13,2	23,1
Uprawianie sportu	tak	liczebność	231	101	332
		% z ogółu	31,7	13,9	45,6
Rozmowa ze znajomymi	tak	liczebność	215	241	456
		% z ogółu	29,5	33,1	62,6

²⁵⁵ F. K o z a c z u k, *Świat wartości młodzieży z symptomami niedostosowania społecznego*, Rzeszów 2005, s. 64, 72.

²⁵⁶ F. K o z a c z u k, *Wartości i postawy nieletnich w różnych stadiach wykolejenia społecznego*, Rzeszów 2006, s. 124.

²⁵⁷ E. B i e l e c k i, *Młodociani przestępcy. Ich wartości i orientacja wartościująca*, Bydgoszcz 1996, s. 128.

Deklarowane formy spędzania czasu wolnego			Płeć		Ogółem
			chłopcy	dziewczęta	
Wypoczywanie	tak	liczebność	170	176	346
		% z ogółu	23,4	24,2	47,5
Gra na komputerze	tak	liczebność	208	117	325
		% z ogółu	28,6	16,1	44,6
Udział w zajęciach kulturalno-oświatowych	tak	liczebność	28	19	47
		% z ogółu	3,8	2,6	6,5
Udział w zajęciach pozalekcyjnych	tak	liczebność	58	41	99
		% z ogółu	8,0	5,6	13,6
Inne	tak	liczebność	42	33	75
		% z ogółu	5,8	4,5	10,3

Źródło: Badania własne.

Wychowankowie badanych przez autora niniejszej pracy placówek MOW najchętniej spędzają czas wolny słuchając muzyki. Na tę odpowiedź wskazało ponad 80,0% młodzieży. Ponad połowa badanych optowała za oglądaniem filmów. Niespełna połowa wychowanków zadeklarowała, że lubi wypoczywać (47,5%), uprawiać sport (45,6%) oraz grać na komputerze (44,6%). Młodzi ludzie rzadziej lubią czytać książki (23,1%), brać udział w zajęciach pozalekcyjnych (13,6%) i kulturalno-oświatowych (6,5%).

Wychowankowie MOW mają różnorakie zainteresowania. Jednak najbardziej powszechne jest uprawianie sportu. Za tego typu zainteresowaniem opowiedziały się prawie 60,0% nieletnich posiadających jakiegokolwiek zainteresowania. Podobne wnioski na podstawie badań wyciągnęli J.K. Wawrzyniak i W. Basak. Grupa nieletni przez nich badana interesowała się ponadto zajęciami plastycznymi, kulinarnymi, komputerowymi i tanecznymi²⁵⁸. Danuta Kowalczyk, na podstawie badań prowadzonych wśród młodzieży szkolnej na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, również wskazała, że najczęściej młodzież interesowała się sportem – 52,7% odpowiedzi młodych ludzi z dużego miasta i 57,8% – z małego miasta²⁵⁹.

Częściej sportem, według badań prowadzonych przez autora niniejszej pracy, interesują się chłopcy (50,36% ogółu badanych chłopców) niż dziewczęta (27,44% ogółu badanych dziewcząt). Dużym zainteresowaniem wśród chłopców i dziewcząt cieszy się także słuchanie muzyki (28,21%). Ta forma

²⁵⁸ J.K. Wawrzyniak, W. Basak, *Niedostosowanie społeczne wychowanków...*, s. 397.

²⁵⁹ D. Kowalczyk, *Kontakt młodzieży szkolnej z instytucjami kulturalnymi*, [w:] *Wybrane problemy uczestnictwa i upowszechnienia kultury na Opolszczyźnie*, red. E. Sapia-Drewniak, Opole 2005, s. 56.

zainteresowań bardziej zajmuje dziewczęta (29,97%) niż chłopców (14,36%). Kolejnym dość powszechnym zainteresowaniem jest taniec – 10,07%; również tutaj dziewczęta (15,77%) zdecydowanie bardziej są zainteresowane tańcem niż chłopcy (1,22%). Motoryzacją interesuje się około 10,0% młodzieży z MOW (chłopcy – 11,92%, dziewczęta – 1,58%). Ponad 6,0% interesuje się informatyką/komputerami, prawie – 5,0% śpiewem i ponad 3,0% – gotowaniem. Śpiew i gotowanie częściej zajmuje dziewczęta niż chłopców, natomiast informatyka/komputery – chłopców. Do zainteresowań badanych wymienionych w odpowiedziach należą jeszcze m.in.: rysowanie, wędkowanie, opieka nad zwierzętami, czytanie książek, pisanie wierszy, historia, jazda konna, malarstwo, aktorstwo, fryzjerstwo, kosmetyka, moda, fotografia, plastyka, elektronika, architektura i kino.

Choć najczęściej wychowankowie interesują się sportem, to Andrzej Rajzner w swych badaniach podkreśla, że jeśli proces demoralizacji i wykołajenia przestępczego dotyczy nieletnich już we wczesnych stadiach dojrzewania społecznego, sport nie wpływa na nich pozytywnie i socjalizująco, odwołując się wyłącznie do wartości hedonistycznych²⁶⁰. Trzeba wszakże zauważyć, że wiedza na temat zainteresowań nieletnich z pewnością może wspomóc proces resocjalizacji. Te informacje powinny zostać odpowiednio wykorzystane.

4.2. Ocena oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych w opinii nieletnich

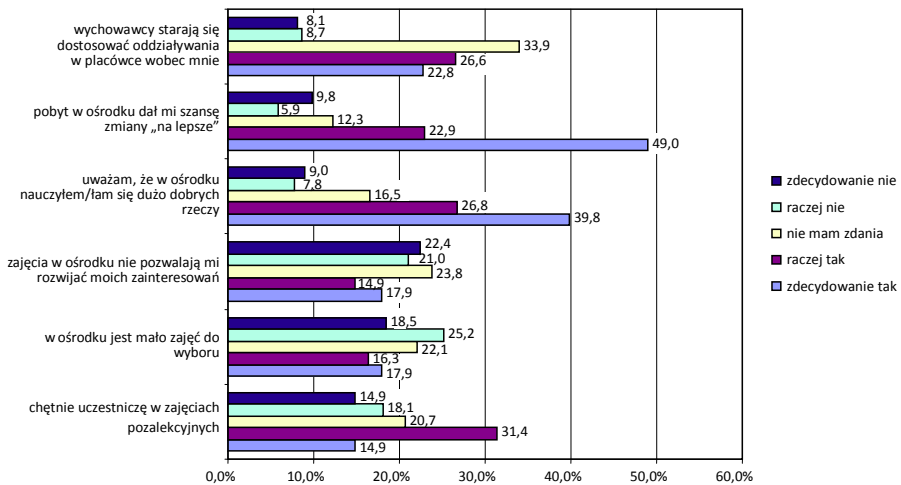
Z badań prowadzonych w MOW wynika, że prawie połowa respondentów chętnie uczestniczy w zajęciach pozalekcyjnych. Co trzeci nieletni ma jednak inne zdanie. Prawie tyle samo młodych ludzi twierdzi, że w ośrodku jest mało zajęć do wyboru, a także, iż nie pozwalają one rozwijać zainteresowań badanych. Wiąże się to z ograniczeniami placówek, a w większości dotyczy to kłopotów finansowych. Ponad 40,0% młodych ludzi nie zgadza się z tymi twierdzeniami. Zadowolający jest fakt, że blisko 70,0% wychowanków deklaruje, iż w ośrodku nauczyło się dużo „dobrych rzeczy”. Ponad 70,0% osób twierdzi, że pobyt w ośrodku dał im szansę „zmienienia się na lepsze”. Jedyne nieco ponad 15,0% jest odmiennego zdania. Prawie połowa nieletnich deklaruje, że wychowawcy starają się dostosowywać oddziaływania w placówce do wychowanków.

Nieletnim najbardziej podobają się zajęcia sportowe. Zadeklarowało tak prawie 40,0% badanych. Częściej dotyczy to chłopców (44,28%) niż dziewczę-

²⁶⁰ A. R a j z n e r, *Kultura fizyczna w resocjalizacji nieletnich i dorosłych przestępców*, [w:] *Teoria i praktyka resocjalizacyjna wobec współczesnych zachowań dewiacyjnych w Polsce i Republice Czeskiej*, red. A. Szecówka, B. Koukolo, P. Kwiatkowski, Wrocław 2008, s. 187.

czą (21,14%). Ponad 12,0% nieletnich sądzi tak o zajęciach plastycznych oraz informatycznych. Zajęcia plastyczne częściej podobają się dziewczętom niż chłopcom, natomiast informatyczne wprost proporcjonalnie odwrotnie. Prawie 12,0% badanych opowiada się za zajęciami muzycznymi. Częściej je preferują dziewczęta. Dla ponad 8,0% są to zajęcia kulinarne, którym pierwszeństwo dają dziewczęta. Ponad 3,0% wychowanków stwierdziło, że dla nich atrakcyjne są zajęcia socjoterapeutyczne. Takiego samego zdania byli zarówno chłopcy, jak i dziewczęta. Dla 2,5% wychowanków interesujące są zajęcia teatralne. Wśród zajęć, które także znalazły aprobatę respondentów należy wymienić jeszcze m.in.: zajęcia taneczne i artystyczne, turystykę, spacer, wolontariat, zajęcia profilaktyczne i fotograficzne oraz rozmowy o różnych problemach.

Prawie 70,0% chłopców i dziewcząt twierdzi, że jest w ośrodku otoczona opieką przez wychowawców.

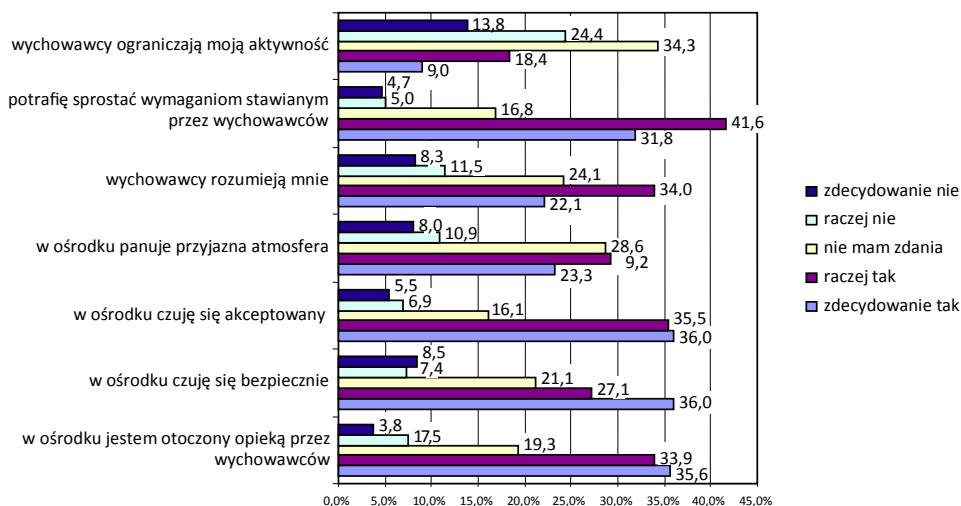


Źródło: Badania własne.

Wykres 8. Ocena pobytu i zajęć w ośrodku (w %)

Ponad 60,0% wychowanków czuje się w placówce bezpiecznie. Nie ma zdania na ten temat 21,1% nieletnich, a 15,9% nie czuje się bezpiecznie. Respondenci w ponad 70,0% są akceptowani w ośrodku; 12,4% badanych jest innego zdania. Ponad połowa nieletnich deklaruje, że w ośrodku jest przyjazna atmosfera, zupełnie inaczej twierdzi niespełna 20,0% badanych.

Prawie 3/4 młodych ludzi uważa, że wymagania stawiane przez kadrę pedagogiczną są w granicach ich możliwości. Nieco więcej niż 1/4 młodzieży sądzi, że wychowawcy ograniczają ich aktywność; zupełnie innego zdania jest niespełna 40,0%.

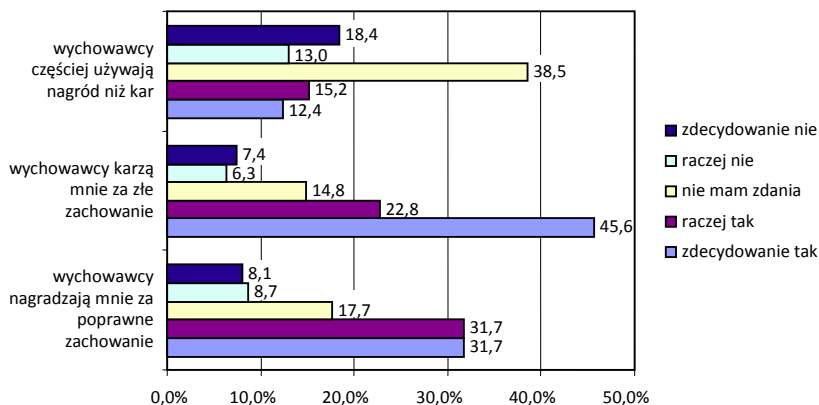


Źródło: Badania własne.

Wykres 9. System wychowawczy w opinii nieletnich (w %)

Jeśli chodzi o system kar i nagród stosowany w MOW, to około 65,0% wychowanków twierdzi, że za poprawne zachowanie jest nagradzana, a ponad 70,0%, iż za złe zachowanie jest karana. Jedna trzecia badanych uważa, że wychowawcy używają częściej kar niż nagród. Z tym stwierdzeniem nie zgadza się ponad 28,0% nieletnich.

O tym, że wychowawcy kontrolują młodych ludzi jest przekonanych 3/4 osób. Odmiennego zdania jest co dziesiąty nieletni.



Źródło: Badania własne.

Wykres 10. System kar i nagród (w %)

Okazują się, że największym problemem dla nieletnich przebywających w ośrodku jest tęsknota za domem i rodziną. Prawie 90,0% osób uważa przebywanie z dala od rodziny za największy problem; sądzi tak prawie tyle samo chłopców co dziewcząt. Dla ponad 70,0% badanych najistotniejsza jest chęć bycia na wolności.

Negatywna postawa wobec pobytu w ośrodku sprzyja tęsknocie za sympatią. Prawie połowa nieletnich deklaruje, że chęć powrotu do znajomych to ważna sprawa. Ponowny pobyt w ośrodku wzmacnia chęć powrotu na wolność. Co trzeci respondent odpowiada, że problemem w MOW dla niego jest nuda. Prawie 30,0% badanych deklaruje, że czuje potrzebę „wyrwania” się z ośrodka. Niezaspokojenie podstawowych potrzeb sprzyja chęci podjęcia próby ucieczki.

Jak widać, negatywne nastawienie do kadry i placówki nie służy procesowi resocjalizacji. Niespełna 9,0% nieletnich uważa, że problemem w ośrodku jest niechęć wobec nich innych wychowanków.

Tabela 21

Ocena oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych w MOW

Odpowiedzi nieletnich	N	Minimum (zdecydowanie tak)	Maksimum (zdecydowanie nie)	Średnia
Jestem kontrolowany przez swoich wychowawców	714	1	5	2,01
Wychowawcy karzą mnie za złe zachowanie	706	1	5	2,04
Pobyt w ośrodku dał mi szansę zmiany „na lepsze”	706	1	5	2,05
Potrafię sprostać wymaganiom stawianym przez wychowawców	716	1	5	2,09
W ośrodku jestem otoczony opieką przez wychowawców	711	1	5	2,10
W ośrodku czuję się akceptowany	708	1	5	2,10
Uważam, że w ośrodku nauczyłem/łam się dużo dobrych rzeczy	708	1	5	2,19
W ośrodku czuję się bezpiecznie	706	1	5	2,25
Wychowawcy nagradzają mnie za poprawne zachowanie	713	1	5	2,28
Wychowawcy rozumieją mnie	711	1	5	2,50
W ośrodku panuje przyjazna atmosfera	709	1	5	2,51
Wychowawcy starają się dostosować oddziaływania w placówce wobec mnie	703	1	5	2,53
W ośrodku jest mało zajęć do wyboru	710	1	5	3,10

Wychowawcy częściej używają nagród niż kar	710	1	5	3,10
Zajęcia w ośrodku nie pozwalają mi rozwijać moich zainteresowań	710	1	5	3,15
Wychowawcy ograniczają moją aktywność	708	1	5	3,16
N ważnych (wyłączanie obserwacjami)	650			

Źródło: Badania własne.

Dane zamieszczone w tabeli 21 świadczą dobitnie, że obraz oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych MOW jest umiarkowanie pozytywny. Wychowankowie raczej pozytywnie oceniają takie aspekty, jak: funkcję opiekuńczą w placówkach, poczucie bezpieczeństwa, poczucie akceptacji, przyjazną atmosferę w ośrodkach, stopień wymagań stawianych przez kadre pedagogiczną, odpowiedni do zachowania system kar i nagród, możliwość wyboru zajęć w placówkach oraz starania wychowawców, aby dostosować te zajęcia do ich potrzeb, możliwość podejmowania aktywności, a także poczucie zrozumienia ze strony opiekunów. Nieletni oceniają pobyt w ośrodku raczej pozytywnie, jako możliwość poprawy swojego zachowania oraz nauki wielu „dobrych” rzeczy.

Natomiast nieco negatywniej postrzegane są kwestie dotyczące stopnia kontroli, tj. zbyt dużej kontroli w opinii wychowanków, używania częściej kar niż nagród oraz braku możliwości rozwijania swoich zainteresowań. Związane jest to niewątpliwie z formami oddziaływań jakie panują w ośrodku, tj. z terapią behawioralną oraz z samymi wychowankami, którzy są zagrożeni niedostosowaniem społecznym lub są niedostosowani społecznie. Osoby te na nowo muszą uczyć się norm i zasad jakie panują w społeczeństwie i dlatego też stosuje się wobec nich wzmocnienia negatywne oraz wysoki poziom kontroli. Placówki niejednokrotnie nie mają również zaplecza i środków finansowych, aby dostosować zajęcia w ośrodku do potrzeb wychowanków. Z odpowiedzi widać, że kadra podejmuje w tym względzie wysiłki, jednak czasami ograniczenia są zbyt duże i niezależne od czynnika ludzkiego.

W MOW panuje odpowiednia organizacja dnia i zajęć, co może nie podobać się wszystkim wychowankom. Jednak sami nieletni także mają wpływ na funkcjonowanie ośrodka. I tak na przykład w Polanowie w województwie zachodniopomorskim w MOW działa Samorząd, do którego zadań należy:

„• rozwijanie demokratycznych form współżycia, współdziałania wychowanków i pracowników pedagogicznych;

- kształtowanie umiejętności zespołowego działania, stworzenie warunków do aktywności społecznej, samokontroli, samooceny i samodyscypliny;
- współdziałanie z władzami ośrodka w zapewnieniu wychowankom należytych warunków do nauki i wychowania;
- dbanie o mienie ośrodka;
- organizowanie pomocy koleżeńskiej wychowankom napotykJącym na trudności w nauce;
- zapobieganie konfliktom między wychowankami a pracownikami pedagogicznymi;
- dbanie o dobre imię i honor ośrodka”.

Ponadto Samorząd może przedstawiać Radzie Pedagogicznej oraz dyrektorowi wnioski i opinie w sprawach:

- „,• dotyczących realizacji podstawowych praw i potrzeb wychowanków;
- udziału w formowaniu przepisów wewnętrznych ośrodka, regulujących życie wychowanków;
- wydawania gazetek, prowadzenia kroniki lub radiowęzła;
- przyznawania wychowankom różnych form pomocy materialnej;
- wyboru pracownika pedagogicznego na opiekuna samorządu”²⁶¹.

Z kolei w MOW w Cerkwicy (województwo wielkopolskie) realizowany jest program wychowawczy. Według jego ustaleń pracownicy w swoich działaniach wychowawczych kierują się:

- „,• dobrem wychowanki i poszanowaniem jej praw;
- potrzebą wyrównywania deficytów rozwojowych, korygowania zaburzeń zachowania i osobowości, koniecznością wspierania rozwoju wychowanek poprzez: umożliwienie kształcenia, rozwoju zainteresowań, indywidualizację oddziaływań terapeutycznych, resocjalizacyjnych, wychowawczych i opiekuńczych;
- potrzebą działań przygotowujących do samodzielnego życia;
- poszanowaniem praw rodziców;
- potrzebą działań w celu korygowania i wzmacniania więzi rodzinnych stanowiących o możliwości powrotu wychowanki do rodziny”²⁶².

Realizacją działań wychowawczych zajmują się:

- 1) dyrektor ośrodka – sprawuje nadzór nad działalnością resocjalizacyjno-wychowawczo-opiekuńczą placówki;
- 2) wicedyrektor – sprawuje nadzór nad działalnością dydaktyczno-wychowawczą ośrodka.

²⁶¹ <http://mow.polanow.ibip.pl/public/?id=154885> (6.06.2012).

²⁶² http://cerkwica-mow.pl/pr_wych.php (6.06.2012).

3) kierownik internatu – organizuje pracę resocjalizacyjno-wychowawczo-opiekuńczą;

4) nauczyciele, wychowawcy klas – realizują zadania poprzez wykorzystanie swej wiedzy i doświadczenia dla dobra ucznia i w poczuciu odpowiedzialności za jego rozwój w sferze intelektualnej, emocjonalnej i społecznej.

Ich zadania szerzej opisane są w programie wychowawczym MOW w Cerkwicy²⁶³.

Największymi jednak problemami dla nieletnich jest izolacja, zamknięcie w ośrodku i oddalenie od domu i rodziny. Twierdzi tak prawie 90,0% badanych. Dla więcej niż połowy wychowanków problemem jest oddalenie od sympatii i znajomych. Ponad 1/3 badanych uważa, że w placówkach jest mało zajęć do wyboru. Prawie tyle samo osób twierdzi, że nie może w ośrodku realizować swoich zainteresowań. Są to największe problemy dostrzeżone w funkcjonowaniu ośrodka przez wychowanków tam umieszczonych. Część z tych kwestii związana jest zapewne z postrzeganiem pobytu w ośrodku jako kary, stąd uwagi nieletnich dotyczące zbyt wysokiego poziomu kontroli, rygoru, czy też zbyt rzadkich przepustek oraz ograniczenia prywatności i zbyt mało czasu wolnego. Wiąże się to z typem placówek jakie tworzą MOW.

Duża część wychowanków miała niepowodzenia szkolne. Dla tej części prawdopodobnie problemem są zbyt duże wymagania ze strony nauczycieli.

4.3. Postrzeganie kadry pedagogicznej przez wychowanków

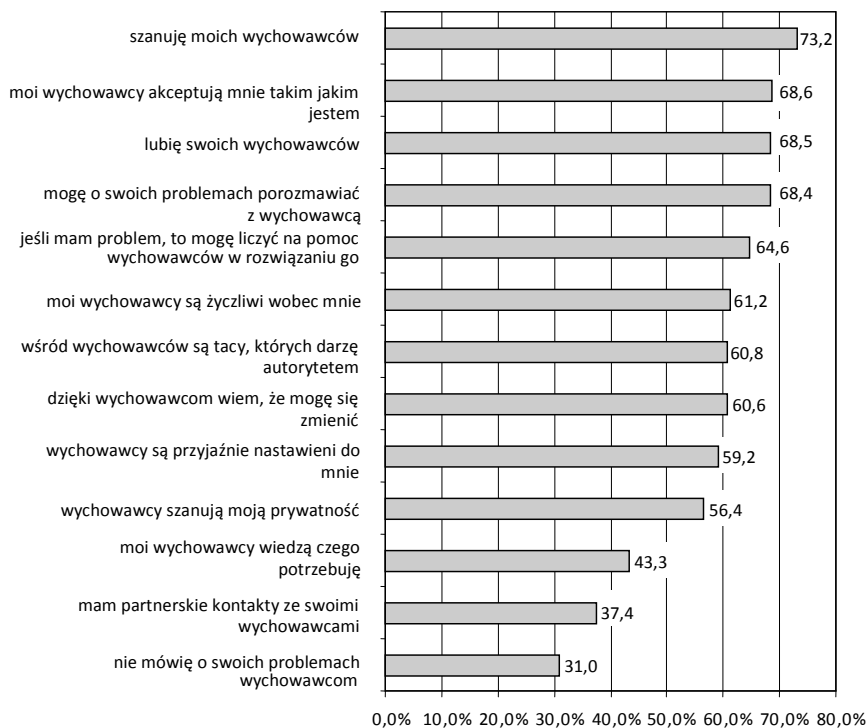
Kwestia postrzegania kadry pedagogicznej przez wychowanków MOW jest bardzo istotna. Ponad 60,0% wychowanków deklaruje, że są wśród wychowawców tacy, których darzą autorytetem; jest to bardzo duża liczba wskazań. Niespełna 16,0% badanych wyraża opinię, że w kadrze pedagogicznej nie ma takich osób, których by darzyli autorytetem.

Prawie 70,0% nieletnich jest zdania, że o problemach, które ich dotyczą może z wychowawcą porozmawiać. Tylko 16,0% ma inne zdanie. Nieco więcej niż 1/3 badanych uważa, że ma partnerskie stosunki ze swoimi opiekunami. Prawie tyle samo osób sądzi jednak inaczej, a pozostała część nie wypowiedziała się w tej kwestii. Nieletni (blisko 70,0%) są przekonani o tym, że ich opiekunowie akceptują ich takimi jakimi są, jedynie 1/8 badanych nie odczuwa akceptacji. Ponad połowa młodych ludzi deklaruje, że wychowawcy szanują ich prywatność (22,5% odpowiada odwrotnie); 61,2% nieletnich twierdzi, że kadra pedagogiczna jest wobec nich życzliwa, a tylko 12,7% jest przeciwnego zdania. Ponad 60,0% osób deklaruje, że dzięki wychowawcom

²⁶³ Ibidem.

może się zmienić; 16,0% nieletnich w procesie resocjalizacji nie widzi miejsca dla wychowawców. Blisko 45,0% sądzi, że wychowawcy znają ich potrzeby; inaczej uważa 1/4 badanych. Wychowankowie, prawie 60,0%, są przekonani, że wychowawcy są przyjaźnie nastawieni wobec nich i tylko ponad 10,0% nie zgadza się z tym stwierdzeniem; 68,5% wychowanków deklaruje, iż lubi swoich opiekunów.

Dużo osób, bo prawie 3/4, szanuje swoich wychowawców. Ponad 60,0% młodych ludzi wie, że jeśli ma problem, to może liczyć na pomoc kadry pedagogicznej w rozwiązaniu go. Jednak prawie 1/3 badanych nie mówi o swoich problemach wychowawcom, jeśli je ma. Ponad 37,0% osób jest innego zdania; nieco więcej deklaruje, że jeśli ma problem, to rozmawia o nim ze swoimi koleżankami/kolegami. Jak wynika z badań, dziewczęta pozytywniej odbierają wychowawców. Może to być związane z większym poziomem empatii oraz tym, że większość kadry pedagogicznej stanowią kobiety.



Źródło: Badania własne.

Wykres 11. Ocena oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych w MOW (w %)

Obraz wychowawcy MOW w opinii nieletnich

Odpowiedzi nieletnich	N	Minimum (zdecydowanie tak)	Maksimum (zdecydowanie nie)	Średnia
Szanuję moich wychowawców	719	1	5	2,03
Lubię swoich wychowawców	715	1	5	2,16
Moi wychowawcy akceptują mnie takim jakim jestem	713	1	5	2,17
Mogę o swoich problemach porozmawiać z wychowawcą	709	1	5	2,19
Wśród wychowawców są tacy, których darzę autorytetem	712	1	5	2,28
Jeśli mam problem, to mogę liczyć na pomoc wychowawców w rozwiązaniu go	718	1	5	2,28
Dzięki wychowawcom wiem, że mogę się zmienić	714	1	5	2,30
Moi wychowawcy są życzliwi wobec mnie	717	1	5	2,30
Wychowawcy są przyjaźnie nastawieni do mnie	719	1	5	2,37
Wychowawcy szanują moją prywatność	715	1	5	2,49
Moi wychowawcy wiedzą czego potrzebuję	719	1	5	2,74
Mam partnerskie kontakty ze swoimi wychowawcami	716	1	5	2,99
Nie mówię o swoich problemach wychowawcom	716	1	5	3,08
N ważnych (wyłączanie obserwacjami)	688			

Źródło: Badania własne.

Z tabeli 22 wyłania się dosyć pozytywny obraz wychowawcy. Nieletni przebywający w MOW postrzegają swoich wychowawców jako osoby, które raczej darzą ich szacunkiem, okazują im sympatię, darzą autorytetem i mają z nimi partnerskie układy. Zdaniem nieletnich, wychowawcy raczej akceptują ich, są życzliwi i przyjaźnie nastawieni do nich, szanują ich prywatność oraz dostrzegają potrzeby. Wychowankowie wiedzą, że jeśli mają problem, to mogą zwrócić się do opiekunów o pomoc, a tym bardziej porozmawiać z nimi o tym. Wychowawcy odgrywają ważną rolę w procesie resocjalizacji nieletnich, gdyż sami nieletni deklarują, że opiekunowie poniekąd są przyczyną ich zmian.

4.4. Ocena przydatności oddziaływań resocjalizacyjnych do funkcjonowania poza placówką

Prawie 70,0% badanych nieletnich twierdzi, że w ośrodku uczy się rzeczy, które pomogą im normalnie funkcjonować w społeczeństwie. Podobnie odpowiadają zarówno chłopcy, jak i dziewczęta. Niespełna 3/4 wychowanków deklaruje, że pobyt w placówce dał im szansę na poprawę swojego losu. Ponad 70,0% nieletnich uważa, że w ośrodku przyswajają rzeczy przydatne w codziennym życiu; 68,5% stwierdziło, że pobyt tu pozwolił im zrozumieć, dlaczego popadli w problemy. Tyle samo osób jest zdania, że nauka wyniesiona z MOW pozwoli im uniknąć w przyszłości kłopotów. Ponadto prawie 3/4 osób w placówce nauczyło się panować nad własnymi emocjami i zachowaniem. Warto zwrócić uwagę, że nieletni zazwyczaj mają problemy z radzeniem sobie z własnymi emocjami.

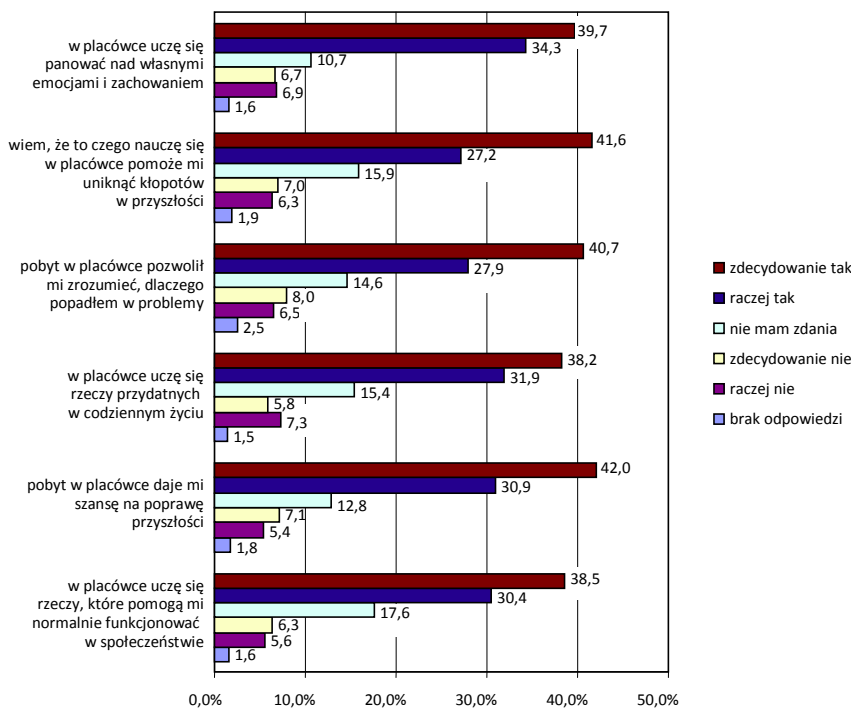
Badania przeprowadzone przez Ewę Grudziewską i Pawła Fraka w ośrodku wychowawczym w Różanymstoku pokazują, że nieletni uzyskali najniższe wyniki średnie w skali „umiejętności radzenia sobie z umiejętnościami” według Kwestionariusza Umiejętności Społecznych Arnolda Goldsteina²⁶⁴.

Pobyt w placówce traktuje jako karę, tak stwierdziło ponad 55,0% nieletnich. Płeć istotnie różnicuje tę kwestię. Chłopcy częściej niż dziewczęta postrzegają umieszczenie w MOW jako karę. Prawdopodobnie to oni bardziej niż dziewczęta odczuwają ograniczenia wynikające z zasad panujących w ośrodku. Ponad połowa badanych (56,0%) jest przekonanych, że po wyjściu może w placówce szukać wsparcia.

Nieletni deklarują, że najważniejszymi rzeczami, których nauczyli się w MOW jest kontrola emocji i złości (22,98%) oraz szacunek do innych (13,46%). Ponad 10,0% twierdzi, że dzięki pobyciu w ośrodku zrozumieli, że należy się uczyć i chodzić do szkoły. Prawie 9,0% jest zdania, że podczas pobytu nauczyli się kulturalnie postępować oraz sprzątać i poprawnie zachowywać. Ponad 5,0% osób stwierdziło, że umie szanować rodzinę. Pomaganie innym, szczerść i tolerancję wykształciło w sobie prawie 3,0% nieletnich; dla ponad 2,0% była to nauka porządku. Do najważniejszych zmian zachowania ukształtowanych pod wpływem oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych, zdaniem badanych, należy zaliczyć także: gotowanie, dbanie o higienę, uczciwość, akceptację, cierpliwość, grzeczność, docenianie tego co się ma, dyscyplinę, honor, odpowiedzialność, samodzielność, unikanie problemów,

²⁶⁴ E. Grudziewska, P. Frak, *Umiejętności społeczne nieletnich z młodzieżowych ośrodków wychowawczych – Kwestionariusz Umiejętności Prospołecznych A. Goldsteina*, [w:] *Diagnostyka resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia*, red. A. Wojnarska, Lublin 2010, s. 62.

„naukę życia”, nieużywanie przekleństw, pracę, obowiązki, nieokradanie innych, niepopelnianie tych samych błędów, punktualność, rozmowę z innymi, systematyczność, wytrwałość, oszczędność, pracę nad sobą, prawdomówność, rozsądek i rozwiązywanie problemów.



Źródło: Badania własne.

Wykres 12. Ocena przez wychowanków przydatności oddziaływań resocjalizacyjnych w MOW (w %)

Oto przykłady jak nieletni postrzegają zmiany, jakie zaszły w nich pod wpływem oddziaływań w ośrodku: „trzeba akceptować ludzi takimi jakimi są, liczy się to co jest w środku” (A1/16/M); „po pierwsze, muszę zmienić swoje zachowanie i poprawić się w nauce” (A67/9/M); „szacunek, branie udziału w zajęciach lekcyjnych” (A14/18/M); „sprzątać, słuchać” (A25/10/M); „nauczyłem się sprzątać” (A10/8/M); „poprawa zachowania” (A13/12/K); „uczyć się” (A26/12/K); „powstrzymywać agresje” (A27/5/K); „panowanie nad złością” (A20/4/K); „panować nad sobą, bycie grzecznym” (A37/15/M); „kultura” (A34/6/M); „tolerancja, życie w grupie, rozwiązywanie konfliktów” (A34/5/K); „tolerancja, kultura” (A22/2/K); „kultura osobista” (A11/7/M); „sprzątać, chodzić do szkoły, nie kłaść” (A1/7/M); „szacunek, higiena” (A32/3/M); „szczerłość i uczciwość” (A16/4/K); „obowiązki, organizacja czasu wolnego” (A4/2/K).

Zaobserwowano tutaj istotne statystycznie korelacje pomiędzy poczuciem opieki ze strony wychowawców a nauką w ośrodku rzeczy, które pozwolą nieletnim funkcjonować normalnie w społeczeństwie ($p = 0,001$), oraz rzeczy przydatnych w codziennym życiu ($p = 0,001$). Nieletni, którzy czują się lepiej otoczeni opieką przez swoich wychowawców, bardziej zdecydowanie deklarują, że pobyt w placówce stworzył im możliwość nauki czynności, które będą im umożliwiać normalne funkcjonowanie w społeczeństwie i radzenie sobie w życiu codziennym.

Ponadto, deklaracje nieletnich dotyczące postrzegania pobytu w ośrodku jako „szansy zmiany na lepsze” korelują statystycznie z możliwością nauki w MOW kontroli nad własnymi emocjami i zachowaniem, unikania problemów w przyszłości, funkcjonowania w społeczeństwie, rzeczy przydatnych w codziennym życiu oraz ze zrozumieniem genezy swych problemów i z szansą na poprawę swej przyszłości. Korelacje te są istotne statystycznie na poziomie 0,001. Osoby, które bardziej postrzegają pobyt w ośrodku jako „szansę zmiany na lepsze” o wiele częściej zdecydowanie twierdzą, że podczas pobytu w MOW nauczyli się kontrolować własne emocje i zachowanie, unikać problemów w przyszłości, funkcjonować w społeczeństwie, poznali rzeczy przydatne w codziennym życiu oraz lepiej zrozumieli przyczynę swych problemów, a pobyt w ośrodku o wiele bardziej jest dla nich szansą na poprawę własnego losu.

Tabela 23

Postrzeganie przez nieletnich pobytu w ośrodku w kategoriach przydatności po powrocie do społeczeństwa

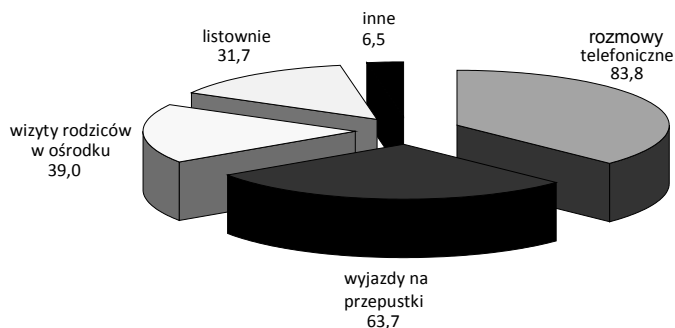
Odpowiedzi nieletnich	N	Minimum (zdecydowanie tak)	Maksimum (zdecydowanie nie)	Średnia
Pobyt w placówce daje mi szansę na poprawę przyszłości	715	1,00	5,00	2,0294
W placówce uczę się panować nad własnymi emocjami i zachowaniem	716	1,00	5,00	2,0503
Wiem, że to czego nauczę się w placówce pomoże mi uniknąć kłopotów w przyszłości	714	1,00	5,00	2,0812
W placówce uczę się rzeczy przydatnych w codziennym życiu	717	1,00	5,00	2,0921
W placówce uczę się rzeczy, które pomogą mi normalnie funkcjonować w społeczeństwie	716	1,00	5,00	2,0950
Pobyt w placówce pozwolił mi zrozumieć, dlaczego popadłem w problemy	710	1,00	5,00	2,1099
N ważnych (wyłączenie obserwacjami)	705			

Źródło: Badania własne.

Z tabeli 23 wynika, że nieletni pozytywnie postrzegają pobyt w ośrodku w kategorii przydatności ponownego powrotu do społeczeństwa. Zdaniem wychowanków oddziaływania, które są podejmowane wobec nich, mogą okazać się raczej przydatne w funkcjonowaniu poza placówką. Rzeczy, których uczą się w ośrodku pomogą im funkcjonować w społeczeństwie, nie wpadać w kolejne kłopoty. Pobyt w MOW oceniany jest przez zdecydowaną większość wychowanków jako szansa poprawy swej przyszłości. Dla wielu osób MOW jest placówką ostatniej szansy na pomyślne rozwiązanie problemów, zrozumienie popełnionych błędów i naukę wielu rzeczy przydatnych w codziennym życiu. Dla dużej liczby osób jest to możliwość zdobycia doświadczenia i ukończenia szkoły. Pomimo izolacji, a co za tym idzie negatywnego postrzegania pobytu w placówce przez nieletnich, badani wiedzą, że mogą tu odmienić swoje życie i zmienić „tor” swego losu.

4.5. Wpływ kontaktów z rodziną na proces resocjalizacji

Nieletni deklarują, że kontaktują się ze swoimi rodzinami (prawie 90,0%). Najczęściej są to rozmowy telefoniczne (83,8%), wyjazdy na przepustki (63,7%), wizyty rodziców w ośrodku (39,0%), kontakty listowne (6,5%) oraz drogą internetową i podczas wideł (6,5%).



Źródło: Badania własne.

Wykres 13. Formy kontaktu rodziców z nieletnimi (w %)

Prawie 45,0% nieletnich deklaruje, że nie jest odwiedzana przez rodziców. Najczęściej rodzice przyjeżdżają, by zobaczyć swoje dzieci raz w miesiącu. Prawie połowa wychowanków rozmawia z rodzicami przez telefon kilka razy w tygodniu. Codziennie z rodzicami rozmawia ponad 2,0% badanych; więcej niż 1/4 raz w tygodniu. Blisko 8,0% odpowiada, że z rodzicami rozmawia co dwa tygodnie, a nieco mniej raz w miesiącu. Ponad 70,0% badanych twierdzi, że kontakt z rodzicami ułatwia im pobyt w ośrodku, tylko prawie 15,0% jest innego zdania.

Tabela 24

Częstotliwość wizyt rodziców w ośrodku

Częstotliwość wizyt rodziców	Częstość	Procent	Procent skumulowany
Raz w tygodniu	45	6,2	6,6
Co dwa tygodnie	53	7,3	14,4
Raz w miesiącu	120	16,5	32,1
Co dwa miesiące	44	6,0	38,6
Raz na pół roku	29	4,0	42,9
Raz w roku	17	2,3	45,4
W ogóle	300	41,2	89,5
Inne	71	9,8	100,0
Razem	679	93,3	
Brak danych	49	6,7	
Ogółem	728	100,0	

Źródło: Badania własne.

Rodzice wierzą w zmianę swoich dzieci, tak twierdzi prawie 80,0% nieletnich. Tylko niespełna 9,0% deklaruje inaczej. Blisko 80,0% badanych jest przekonanych, że rodzice pomogą im po wyjściu z ośrodka. Badania Joanny Rajewskiej de Mezer wśród wychowanków zakładów poprawczych wykazały, że rodziny udzielają znacznej części nieletnich dużej pomocy. Ma ona charakter materialny, służy znalezieniu pracy, jest wsparciem w formie porady lub pokrzepienia²⁶⁵. Aleksandra Szymanowska, po przeprowadzeniu badań wśród młodocianych przestępców, zwraca uwagę, że rodziny młodocianych często są komórkami patologicznymi lub niewydolnymi wychowawczo. Zdarza się tak, że dają one wracającym z więzienia synom wsparcie materialne i emocjonalne, często niczego od nich nie wymagając, rozgrzeszając z wszelkich życiowych błędów, winą obarczając kolegów lub system sprawiedliwości. Tego typu działania nie mobilizują młodocianych do pozytywnych działań i brania odpowiedzialności za swoje życie²⁶⁶.

Należy także zwrócić uwagę na problemy z jakimi zmagają się rodzice nieletnich. Sprawy te niejednokrotnie miały także wpływ na postępowanie wycho-

²⁶⁵ J. Rajewska de Mezer, *Wsparcie środowiska rodzinnego w procesie readaptacji społecznej wychowanków zakładów poprawczych*, [w:] *Współczesne determinanty profilaktyki i resocjalizacji nieletnich*, red. S. Bębas, Radom 2010, s. 129.

²⁶⁶ A. Szymanowska, *Czynniki utrudniające proces readaptacji społecznej w świetle wyników badań katamnestycznych*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty niedostosowania społecznego dzieci, młodzieży i dorosłych*, red. G. Miłkowska, A. Napadło, Zielona Góra 2009, s. 215.

wanków MOW, tak wynika z przeprowadzonych przez autora niniejszej pracy badań. Ponad 44,0% nieletnich stwierdziło, że ich rodzice mieli problemy finansowe, a 23,9% za najważniejsze uważa bezrobocie rodziców. Prawie 30,0% chłopców i dziewcząt zadeklarowało, że rodzice nie rozumieli ich potrzeb.

Kolejnym, bardzo istotnym zagadnieniem, jest problem zażywania substancji psychoaktywnych przez rodziców badanych. Niespełna 29,0% przyznaje, że w domu ojciec nadużywał alkoholu. Ponad 15,0% twierdzi, że oboje rodziców miało problem z alkoholem, a 8,1%, iż dotyczyło to tylko matki. Prawie 1/4 nieletnich poinformowało, że ojciec miał konflikty z prawem, a ponad 4,0% zaznaczyło, że oboje mieli konflikty z prawem, a prawie 4,0% wskazało wyłącznie matkę.

Dla ponad 16,0% wychowanków sprawcą przemocy w domu był ojciec, nieco ponad 4,0% deklaruje, że była to matka, a ponad 3,0% badanych iż oboje rodziców stosowali wobec nieletnich przemoc. Należy tutaj zaznaczyć, że reakcje dziecka na krzywdę mogą być różne. Mogą to być m.in. reakcje bezpośrednie, które charakteryzują się regresją (np. płacz, krzyk, ucieczka), czy też agresją (np. bicie, kopanie, niszczenie przedmiotów)²⁶⁷. Stąd też można wnioskować, że agresja i przemoc pojawiająca się u części badanych nieletnich może być skutkiem przemocy, na którą byli narażeni w domu.

W swych badaniach J.K. Wawrzyniak i W. Basak wśród zjawisk patologicznych występujących w rodzinach nieletnich przestępców wymieniają m.in.: alkoholizm, kradzieże, czyny karalne, zaburzenia społeczne i inne patologiczne zachowania rodziców²⁶⁸. Wyniki badań wśród byłych wychowanków zakładów poprawczych J. Rajewskiej de Mezer także wskazały, że są oni świadomi dysfunkcji swoich rodzin, istnienia w nich problemu alkoholowego, zjawiska przemocy, nadużyć i zaniedbań²⁶⁹. Badania wśród nieletnich z Ochotniczych Hufców Pracy, zakładów poprawczych oraz schronisk dla nieletnich świadczą również o tym, że rodziny nieletnich umieszczonych w tych placówkach zmagają się z alkoholizmem ojca, przestępczością ojca²⁷⁰, uzależnieniem rodziców, chorobami psychicznymi i przestępczością obojga rodziców²⁷¹. Na problemy alkoholizmu i przestępczości wśród nieletnich umieszczonych w zakładzie poprawczym wskazuje także J. Dobrzeniecki²⁷².

²⁶⁷ J. B r ą g i e l, *Zrozumieć dziecko skrzywdzone*, Opole 1996, s. 55.

²⁶⁸ J.K. W a w r z y n i a k, W. B a s a k, *Niedostosowanie społeczne wychowanków...*, s. 393.

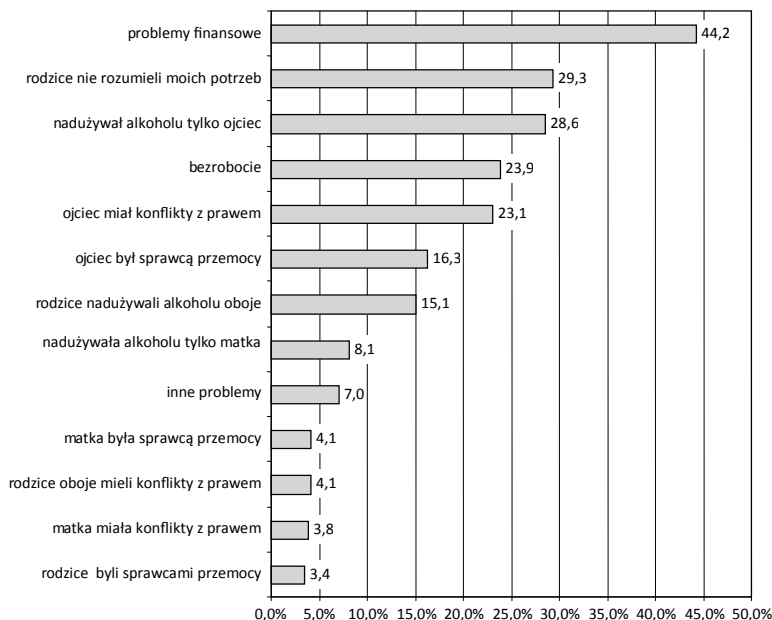
²⁶⁹ J. R a j e w s k a d e M e z e r, *Readaptacja społeczna wychowanków zakładów poprawczych – rozprawa doktorska niepublikowana*, 2008, za J. R a j e w s k a d e M e z e r, *Wsparcie środowiska rodzinnego...*, s. 128.

²⁷⁰ W. P o l e s z a k, *Charakterystyka środowisk Ochotniczych Hufców Pracy...*, s. 89–90; Z.B. G a ś, *Charakterystyka środowisk zakładów poprawczych...*, s. 315.

²⁷¹ R. P o r z a k, *Charakterystyka środowiska Schroniska dla Nieletnich...*, s. 195.

²⁷² J. D o b r z e n i e c k i, *Przejawy niedostosowania społecznego młodzieży...*, s. 175.

Kolejnym bardzo niepokojącym zjawiskiem są wyjazdy zarobkowe rodziców za granicę. Wyniki analiz Grażyny Miłkowskiej i Anny Kulesy pokazują, że w rodzinach, w których rodzice przebywają za granicą – dzieci przejawiają wysoki poziom zahamowania, mają wyraźne tendencje do zachowań aspołecznych, są mało ambitne, brakuje im motywacji zarówno do działania, jak i do nauki. Ponadto dysponują one małymi umiejętnościami społecznymi²⁷³.



Źródło: Badania własne.

Wykres 14. Problemy rodziców nieletnich (w %)

Jak widać z przeprowadzonych przez autora niniejszej pracy badań, problemy rodzin nieletnich rzutują na nich samych negatywnie. Są jednym z czynników ryzyka dla wychowanków MOW. Jednak pomimo tego rodzina odgrywa bardzo ważną i znaczącą rolę w życiu młodych ludzi. Dlatego należy o tym pamiętać. Aby proces resocjalizacji był bardziej skuteczny, potrzeba włączyć także do niego rodziców nieletnich. Z różnych względów i powodów jest to jednak bardzo trudne. Dlatego też rodzice mogą zarówno pomóc młodym ludziom umieszczonym w placówkach, jak i zaszkodzić w ich powrocie do normalnego funkcjonowania według zasad i norm społecznych.

²⁷³ G. Miłkowska, A. Kulesa, *Emigracja zarobkowa rodziców jako źródło zagrożenia niedostosowaniem społecznym dzieci*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty niedostosowania społecznego dzieci, młodzieży i dorosłych*, red. G. Miłkowska, A. Napadło, Zielona Góra 2009, s. 47.

Zakończenie

W rozdziale metodologicznym założono 5 hipotez szczegółowych. Badania przeprowadzone w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych pozwoliły je zweryfikować.

Hipoteza pierwsza zakładała, że preferowane formy oddziaływań resocjalizacyjnych w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych to terapia behawioralna, psychodrama oraz socjodrama. Badania potwierdziły, że najczęstszymi formami oddziaływań resocjalizacyjnych jest terapia behawioralna (76,0%) i socjodrama (65,0%). Najbardziej wychowawcy wykorzystują w swojej pracy psychodramę (54,0%). Wysoko także została oceniona forma arteterapii. Są to najbardziej renomowane i skuteczne metody oddziaływań psychoterapeutycznych²⁷⁴. Ponadto, szczególne znaczenie ma arteterapia, która wykorzystuje sztukę do wyrażania i przekazywania przez wychowanków własnych uczuć²⁷⁵.

Najczęściej stosowanymi przez kadrę pedagogiczną MOW są następujące metody oddziaływań resocjalizujących: uświadamiania skutków zachowań (94,0%), wzorów osobowych (92,4%), doradzania wychowawczego (90,9%), wpływu osobistego (87,9%), nadawania komunikatów (82,3%) oraz metoda wyrażania sugestii (80,3%). W tym przypadku nie potwierdziła się hipoteza o częstym korzystaniu przez resocjalizatorów w swej pracy z metody oddziaływania dyscyplinującego oraz treningu. W pierwszym przypadku świadczy to o wysokim poziomie wiedzy dotyczącej pracy z nieletnimi i skupianiu się raczej na diagnozie pozytywnej niż negatywnej. Wychowawcy zdecydowanie wolą pokazywać jak należy się zachowywać, w jaki sposób wypełniać poprawnie role społeczne, a nie skupiają się na karaniu. Jednak w swoich oddziaływaniach powinni bardziej doceniać rolę treningu. Forma ta pozwala bowiem skutecznie wyćwiczyć umiejętności społeczne, które wychowankowie z pewnością będą mogli wykorzystać po wyjściu z placówki.

²⁷⁴ M. K a l i n o w s k i, *Formy, metody i środki wychowania resocjalizującego*, [w:] *Resocjalizacja*, red. B. Urban, J.M. Stanik, t. 1, Warszawa 2008, s. 241.

²⁷⁵ S. B ę b a s, *Metody i formy oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich w schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych*, [w:] *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, red. A. Jaworska, Kraków 2009, s. 339.

Środki, które są najczęściej stosowane w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych to rekreacja, zajęcia kulturalno-oświatowe oraz nauka szkolna. Wynika to bezpośrednio z Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 12 maja 2011 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach²⁷⁶. Nieco rzadziej wykorzystuje się naukę zawodu (warsztaty). Najrzadziej wykorzystywanym środkiem jest duszpasterstwo, a to ono powinno wspierać powyższe oddziaływania. W związku z trudną sytuacją społeczno-gospodarczą w Polsce wszystkie placówki zajmujące się resocjalizacją napotykać na przeszkody związane z realizacją zajęć o charakterze edukacyjnym, kulturalno-oświatowym i sportowym. Duszpasterstwo wraz ze swoim programem oddziaływań naprawczych i duszpasterskich może zrekomensować niedostatki w innych dziedzinach pracy resocjalizacyjnej. Oferta ze strony duszpasterstwa jest jak najbardziej atrakcyjną formą pomocy poprzez swą prostotę i tradycję²⁷⁷. Środek ten powinien być bardziej doceniany. Także nauką zawodu powinno się bardziej posiłkować w procesie resocjalizacji nieletnich. Należy pamiętać, że duża część młodzieży, która trafia do ośrodka ma problemy z nauką. Jest to wynik różnych czynników, m.in. postawy bagatelizującej bądź agresywnej rodziców wobec trudności szkolnych wychowanków, braku kontroli ze strony rodziców, czy też częstych niepowodzeń szkolnych. Po opuszczeniu placówki wychowankom będzie najbardziej potrzebny przede wszystkim wyuczony zawód. Odpowiednie kwalifikacje pozwolą podopiecznym MOW stać się bardziej konkurencyjnymi na rynku pracy. Dlatego też warto wzbogacić ofertę kształcenia zawodowego w placówkach na terenie całego kraju.

Hipoteza druga zakładała, że klimat społeczny młodzieżowych ośrodków wychowawczych będzie oscylował od opiekuńczo-wychowawczego do kontrolno-restrykcyjnego. Założenia hipotetyczne wynikały z badań przeprowadzonych przez Andrzeja Węglińskiego pod koniec lat dziewięćdziesiątych w instytucjach resocjalizacji nieletnich, z których wynika, że klimat społeczny instytucji wychowania resocjalizacyjnego ewoluował z kontrolno-restrykcyjnego w kierunku opiekuńczo-wychowawczym. Wcześniejsze badania wykonane w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. przez Lesława Pytkę wykazały, że klimat instytucji wychowawczych jest kontrolno-restrykcyjny²⁷⁸. Badania klimatu społecznego w instytucjach resocjalizacyjnych dla nieletnich

²⁷⁶ Dz.U. z 2011 r. nr 109, poz. 631.

²⁷⁷ J. N i k o ł a j e w, *Opieka religijna w ujęciu historycznym*, [w:] *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, red. Z. Jasiński, A. Kurek, D. Widelak, Opole 2008, s. 190.

²⁷⁸ A. W ę g ł i ń s k i, *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich...*, s. 231.

prowadził także Grzegorz Zalewski. Z jego badań wynika, że wychowankowie z młodzieżowych ośrodków adaptacji społecznej, zakładów otwartych i same dziewczęta otrzymują statystycznie istotnie wyższy poziom wsparcia emocjonalnego, większy zakres swobody w wyrażaniu pozytywnych i negatywnych uczuć, wyższy poziom samodzielności w codziennym postępowaniu i osiągają wyższy poziom „orientacji praktycznej”, wyższy poziom „wglądu w siebie” w pokonywaniu wewnętrznych trudności motywacyjnych oraz emocjonalnych, niż wychowankowie przebywający w bardziej restrykcyjnych placówkach²⁷⁹. W młodzieżowych ośrodkach wychowawczych panuje klimat, który można nazwać opiekuńczo-wychowawczym. Przewagę stanowią te czynniki, które związane są z podskalami „zaangażowania”, „podtrzymywania” oraz niskie wyniki w podskali „kontrola wychowawcza”, co sprzyja procesowi resocjalizacji nieletnich. Tendencja ta zgodna jest z kryteriami efektywności działania systemu resocjalizacji, którego jednym z elementów jest pełna realizacja funkcji opiekuńczych, wychowawczych i terapeutycznych²⁸⁰.

W hipotezie trzeciej przyjęto założenia, że samoocena kompetencji wychowawczych kadry pedagogicznej będzie na wysokim poziomie, a wychowawcy placówek resocjalizacyjnych będą podejmować błędy o charakterze „hamowania aktywności wychowanków” i „rygoryzmu”, które przez A. Gurycką zaliczone są do błędów tzw. zimnych oraz „idealizacja” i „eksponowanie siebie” zaliczane do tzw. ciepłych²⁸¹. Badania niniejsze w dużej mierze potwierdziły tę hipotezę. Kadra pedagogiczna MOW bardzo wysoko oceniła swe kompetencje wychowawcze. Najczęstszymi błędami przez nią popełnianymi są te związane z rygoryzmem wobec wychowanków (błędy zimne). Prawie 45% wychowawców popełnia 1–2 błędy z tej kategorii, a prawie 43% – 3–4 błędy. Najczęstszymi błędami w stopniu niskim (1–2 błędy) jest: hamowanie aktywności wychowanka (72,2%) oraz agresja (71,7%). Dodatkowo w kategorii błędów zimnych resocjalizatorzy popełniają często błędy związane z agresją. Natomiast z kategorii tzw. ciepłych najczęściej w stopniu mniejszym (1–2 błędy) popełniane są te o charakterze ulegania (ponad połowa badanych) oraz eksponowania siebie (prawie 45% badanych). Błędy związane z idealizacją dotyczą co trzeciego wychowawcy.

W hipotezie czwartej założono, że w opinii wychowawców dominować będzie umiarkowany sceptycyzm oceny procesu resocjalizacji nieletnich. Na skuteczność ich pracy w ocenie samej kadry będą wpływać obiektywne i subiektywne trudności ograniczające efekty pracy resocjalizacyjnej z nieletnimi. Skala trudności w pracy z młodzieżą wykojoną społecznie jest tak duża, że wpływa ona na pesymizm dotyczący oceny skuteczności realizowania zadań

²⁷⁹ G. Z a l e w s k i, *Klimat społeczny instytucji resocjalizacyjnych...*, s. 114.

²⁸⁰ M. K a l i n o w s k i, *Resocjalizacja nieletnich w państwach europejskich...*, s. 269.

²⁸¹ *Ibidem*, s. 81.

wychowawczych i możliwości oddziaływania na postępowanie podopiecznych w środowisku instytucji resocjalizujących. Zdaniem pedagogów na efektywności procesu resocjalizacji odbijać się będzie nikłe zainteresowanie rodziców warunkami procesu resocjalizacji własnych dzieci w placówkach zakładowych. Możliwość integracji oddziaływań instytucjonalnych z wychowaniem w rodzinach utrudniać będą preferowane przez rodziców postawy wychowawcze²⁸².

Do podobnych wniosków odnośnie do uwarunkowań procesu resocjalizacji dorosłych osadzonych doszedł F. Kozaczuk. W jego badaniach wychowawcy zakładów karnych wątpią w skuteczność resocjalizacji w obecnych warunkach, która jest niska i krępowana różnymi barierami²⁸³. Na podstawie badań przeprowadzonych w MOW można wnioskować, że wśród kadry pedagogicznej tych placówek panuje raczej umiarkowany optymizm. Prawie 70,0% badanych wychowawców uważa, że resocjalizacja nieletnich w ośrodku przynosi oczekiwane skutki. Ponad 70,0% opiekunów twierdzi, że wychowankowie pod wpływem oddziaływań zmieniają się na lepsze. Jednak nie brakuje problemów w pracy, z którymi muszą zmagać się resocjalizatorzy. Największym problemem w percepcji kadry pedagogicznej MOW jest zbyt dużo pracy biurokratycznej. Na tę odpowiedź wskazuje ponad połowa badanych. Kolejną ważną sprawą w odczuciu wychowawców jest brak możliwości wykorzystania wszystkich środków oddziaływań resocjalizacyjnych (36,9%). Prawie co czwarty wychowawca wskazuje na złą atmosferę w placówce jako problem, który go dotyczy. Ważną kwestią jest również współpraca z rodzinami nieletnich, która jest utrudniona z różnorodnych przyczyn.

Hipoteza piąta zakładała, że ocena oddziaływań resocjalizacyjnych w opinii wychowanków będzie jeszcze bardziej pesymistyczna niż wśród wychowawców. Na ocenę tę wpływa to, że nieletni są umieszczeni w instytucjach zakładowych. Stosunkowo często młodzież postrzega swój pobyt w placówce w kategoriach zagrożenia, frustracji, niezasłużonej kary, a to oznacza, że nie będzie ona podatna na przyjmowanie oferty resocjalizacyjnej²⁸⁴. Stan świadomości nieletnich poddanych oddziaływaniom wychowawczym w placówkach tego typu będzie istotnym czynnikiem utrudniającym realizowanie postulowanych zadań wychowawczych²⁸⁵. Ponadto, proces resocjalizacji nieletnich będą utrudniać następujące przyczyny: tęsknota za domem, dziewczyną, ograniczona wolność, chęć bycia ze znajomymi na wolności, złość na opiekunów, bunt przeciwko decyzji sądu, niechęć do szkoły, nuda, strach, że w ośrodku może

²⁸² A. Węgliński, *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich...*, s. 269–270.

²⁸³ F. Kozaczuk, *Warunki skuteczności resocjalizacji w opinii skazanych i wychowawców*, [w:] *Resocjalizacja instytucjonalna. Perspektywy i zagrożenia*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2004, s. 264.

²⁸⁴ L. Pytką, *Raport o stanie wdrażania reformy resocjalizacji w zakładach poprawczych*, Warszawa 1998, za: A. Węgliński, *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich...*, s. 110.

²⁸⁵ A. Węgliński, *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich...*, s. 110.

być gorzej niż dotychczas, niechęć ze strony współwychowanków²⁸⁶. Badania potwierdzają tę hipotezę. Odpowiedzi nieletnich w podskalach klimatu społecznego są bardziej sceptyczne od sądów kadry pedagogicznej. Pomimo że blisko 70,0% wychowanków deklaruje, iż w ośrodku nauczyło się dużo „dobrych rzeczy” oraz ponad 70,0% wychowanków twierdzi, że pobyt w ośrodku dał im szansę „zmienienia się na lepsze”, to ponad 55,0% nieletnich pobyt w placówce traktuje jako karę. Największym problemem dla nieletnich przebywających w ośrodku jest tęsknota za domem i rodziną. Uważa tak prawie 90,0% osób, dla ponad 70,0% badanych problemem jest chęć bycia na wolności. Sprawy te z pewnością mogą utrudniać proces resocjalizacji, jednak deklaracje nieletnich dotyczące oceny pobytu w ośrodku napawają optymizmem.

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy można wysnuć wnioski praktyczne dla dyrektorów i kierowników MOW, wychowawców oraz dla instytucji nadzorujących te placówki.

Wnioski praktyczne dla dyrektorów i kierowników MOW

Wychowawcy najniżej ocenili umiejętności dotyczące radzenia sobie ze stresem i przystosowanie się do zmieniających warunków. Ponad 60,0% z nich, częściej kobiety, twierdzi, że w pracy można się szybko wypalić. Dlatego też należy organizować dla kadry pedagogicznej treningi, warsztaty oraz inne formy doskonalenia przede wszystkim dotyczące radzenia sobie ze stresem i w związku ze zmieniającymi się warunkami. W takim zawodzie wypalenie zawodowe przychodzi dość szybko i dlatego warto zadbać o kształtowanie umiejętności odreagowania sytuacji trudnych.

Na podstawie badań okazało się, że izolacja jest tym czynnikiem, który utrudnia powrót do społeczeństwa i proces resocjalizacji. Można wnioskować, że resocjalizacja będzie bardziej skuteczna, jeżeli instytucje otworzą się bardziej na społeczność lokalną i włączą ją w oddziaływania wobec nieletnich. Nie jest możliwy proces ponownej socjalizacji bez udziału społeczeństwa. Warto współpracować z różnymi instytucjami, organizacjami pozarządowymi, uczelniami, szkołami znajdującymi się w otoczeniu. Bardzo dobrym rozwiązaniem może okazać się włączanie wolontariuszy w prace z nieletnimi, czy nawet zachęcanie nieletnich do bycia wolontariuszami w instytucjach i organizacjach społecznych. Wolontariat wychowanków może stać się przepustką do integracji ze społeczeństwem i nauki ról społecznie akceptowanych.

Problemem również zauważonym jest niekonsekwencja oddziaływań wychowawczych. A przecież kadra pedagogiczna powinna mieć opracowane jednolite dyrektywy i wskazówki w zakresie oddziaływań wychowawczych

²⁸⁶ B. Z a j ę c k a, *Ucieczki nieletnich z placówek resocjalizacyjnych – analiza przyczyn*, [w:] *Skuteczna resocjalizacja. Doświadczenia i propozycje*, red. Z. Bartkiewicz, A. Węgliński, Lublin 2008, s. 122.

i współpracy między sobą. Utrudnieniem jest zapewne schematyzm w działaniu kadry oraz indywidualne doświadczenia i nawyki. W tym względzie obowiązkowo każda placówka powinna wykorzystywać w swojej pracy superwizje, które są bardzo ważnym elementem w pracy z drugą osobą. Superwizor wykonuje administracyjne, edukacyjne i wspomagające funkcje w interakcjach z pracownikami i wychowankami, co sprzyja rozwojowi zawodowemu, a tym samym kontaktom opiekun–wychowanek²⁸⁷.

Wnioski praktyczne dla wychowawców MOW

Najczęściej stosowana wśród wychowawców jest metoda uświadamiania skutków zachowań (94%). Pomimo tego, że ludzie wiedzą jakie są skutki różnego rodzaju zachowań ryzykownych, przejawiają te zachowania. Metoda związana z uświadamianiem skutków może okazać się niezbyt skuteczna. Kadra pedagogiczna raczej powinna w większym stopniu korzystać z metod i technik związanych z edukacją, a w mniejszym z informacją. Potwierdzają to także wyniki badań. Rzadko stosuje się metodę treningu wychowawczego – 62,6%, a przecież zachowania problemowe nieletnich mogą wynikać z braku rozwiniętych umiejętności społecznych. Dlatego też warto w oddziaływaniach resocjalizacyjnych wykorzystywać trening wychowawczy. Takiego typu doświadczenia pozytywnie wpływają na zmianę postaw nieletnich.

Jeśli chodzi o środki oddziaływań wychowawczych, to najczęściej stosuje się rekreację (90,0%), rzadziej naukę (73,0%). Bazując na doświadczeniach Ochotniczych Hufców Pracy można powiedzieć, że bardzo skutecznym środkiem oddziaływań resocjalizacyjnych jest praca. Młodym ludziom po wyjściu z placówki będzie potrzebne opanowanie konkretnego zawodu w celu znalezienia pracy. Nie wolno zapomnieć, że duża część młodzieży, która trafia do MOW doznaje niepowodzeń szkolnych. Nauka praktycznych umiejętności pozwoli im lepiej radzić sobie w dorosłym życiu. Ponadto, skuteczność tego środka została oceniona najwyżej wśród samych wychowawców MOW.

Najczęstszym błędem popełnianymi przez kadre pedagogiczną jest rygoryzm (45,0% w stopniu niskim i 43,0% w stopniu wysokim). W badaniach uzyskano także niskie wyniki w podskali „kontrola wychowawcza” skali klimatu społecznego. Oznacza to, że 3/4 nieletnich czuje się kontrolowana przez wychowawców. Kadra pedagogiczna powinna zastanowić się, czy nie warto zredukować nakazy i zakazy na rzecz zwiększenia autonomii wychowanków oraz organizowania doświadczeń związanych z nauką konsekwencji. Taki postępowanie zapewne wpłynęłoby korzystnie na klimat społeczny ośrodków, a tym samym na skuteczność resocjalizacji.

²⁸⁷ Por. D. H a r k n e s s, J. P o e r t n e r, *Research and social work supervision: a conceptual review*, „Social Work” 1989, No. 3, s. 116.

W stopniu niskim najczęstszymi popełnianymi błędami jest hamowanie aktywności (72,2%) oraz agresja (71,7%). Zauważono także niskie wyniki wśród wychowawców w podskali „autonomia” skali klimatu społecznego. Dlatego też należy wspierać nieletnich w podejmowaniu działań, hamowanie może bowiem wpływać niekorzystnie na odbiór wychowawców przez nieletnich, budząc opór, a nawet wycofanie. Może to utrudniać proces resocjalizacji. Zaleca się również zwiększenie umiejętności kontroli złości wśród kadry pedagogicznej. Wychowawcy przez swoje postawy modelują zachowania nieletnich i dlatego błędy związane z agresją należy zminimalizować lub nawet wyeliminować.

W badaniach uzyskano także niskie wyniki wśród wychowanków w podskali „orientacja praktyczna” skali klimatu społecznego. Dodatkowo ponad połowa nieletnich zadeklarowała, że po opuszczeniu placówki nie jest przygotowana do życia w społeczeństwie. Zwiększenie oddziaływań wychowawczych nastawionych na problemy praktyczne wychowanków oraz większy nacisk na przygotowanie indywidualnego planu usamodzielnienia się wychowanka, a także wykształcenie umiejętności i przede wszystkim nauki kwalifikacji zawodowych, przydatnych po wyjściu z placówki, pomogłoby rozwiązać te problemy. Indywidualny program resocjalizacyjno-edukacyjny, czy też indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny powinien zawierać te elementy w odniesieniu do nieletnich.

Zauważono niskie wyniki wśród wychowawców i wychowanków w podskali „ekspresja” skali klimatu społecznego. Zadaniem kadry pedagogicznej powinno być zachęcanie nieletnich do wyrażania emocji i uczuć, nawet tych negatywnych, a także do zwracania się z problemami do wychowawców.

Zaobserwowano, że zachowania ryzykowne nieletnich współwystępują ze sobą. Należą do nich m.in. niepowodzenia szkolne, wagary, używanie substancji psychoaktywnych, agresja, przemoc. Dlatego warto oddziaływać na nieletnich na wielu płaszczyznach, pamiętając, że problemy ich są różnorodne, a przede wszystkim, iż wychowankowie borykają się z wieloma naraz. Zatem do pracy resocjalizacyjnej niezbędna jest dokładna diagnoza, która będzie składać się z identyfikacji problemu, znalezienia przyczyn, ustalenia znaczenia tego problemu w relacjach z otoczeniem, fazy badanego stanu rzeczy, zjawiska oraz prognozy (zarówno pozytywnej, jak i negatywnej). W pracy z wychowankami należy przede wszystkim kierować się diagnozą pozytywną, bazując na potencjałach i mocnych stronach jednostki. Eliminacja bądź redukcja czynników ryzyka z życia tych młodych ludzi w wielu przypadkach może okazać się nieskuteczna, dlatego też w pewnych sytuacjach może nie mieć zastosowania diagnoza dotycząca wyłącznie uwarunkowań zaburzeń jednostki.

Ponad połowa badanych nieletnich twierdzi, że pobyt w ośrodku traktuje jako karę. W tym wypadku zadanie wychowawców powinno polegać na zmia-

nie postawy swoich podopiecznych na akceptowaną społecznie. W większości wychowankowie nie posiadają wewnętrznej motywacji do zmiany. Proces oddziaływań resocjalizacyjnych musi więc być ukierunkowany na autodiagnozę nieletnich w nim uczestniczących. Kadra pedagogiczna powinna dążyć do tego, aby sami podopieczni zapragnęli się zmienić.

Należy wziąć pod uwagę, że ponad połowa nieletnich była już karana. Osoby karane częściej przejawiają zachowania agresywne, stosują przemoc, zażywają substancje psychoaktywne, uciekają, dokonują aktów wandalizmu oraz kradzieży i uczestniczą w grupie przestępczej. Oddziaływanie resocjalizacyjne skierowane do osób, które już w przeszłości były karane powinny uwzględniać dokładną diagnozę czynów karalnych popełnionych przez wychowanków. Ponadto są to osoby, które częściej od pozostałych przejawiają zachowania ryzykowne oraz w większym stopniu mogą być niedostosowane społecznie. Mogą one także wywierać zły wpływ na innych wychowanków.

Jednym z głównych problemów nieletnich są niepowodzenia szkolne. Dlatego program szkolny powinien być dostosowany do poziomu umiejętności i wiedzy nieletnich. Trzeba pamiętać, że większość z tych młodych ludzi umieszczonych w placówkach ma wykształconą postawę awersyjną wobec szkoły. Bardzo często niepowodzenia szkolne były przyczyną kłopotów i zastosowania środka wychowawczego w postaci umieszczenia nieletniego w MOW. Należy w miarę możliwości zmieniać tę postawę, przedstawiając zupełnie inny obraz szkoły, który nie będzie się wiązał wyłącznie z trudnościami.

W badaniach zauważono, że częściej dziewczęta niż chłopcy dostrzegają problemy związane z zachowaniem ryzykownym. Wynika stąd, że program oddziaływań resocjalizacyjnych powinien być dostosowany również do płci wychowanków. Dziewczęta częściej niż chłopcy zaniepokojone są problemami z jakimi się zmagają. Chłopcom refleksja ta rzadziej towarzyszy, dlatego oddziaływania wobec nich powinny być bardziej skierowane na wzbudzenie autorefleksji.

Nieletni karani oraz mający problem z zażywaniem substancji psychoaktywnych częściej uciekają z placówek. Dlatego warto zwrócić uwagę na osoby karane jako potencjalnych uciekinierów. W szczególności w odniesieniu do tej grupy wskazane są oddziaływania, których celem jest zapobieganie takim incydentom. Najczęstszym motywem ucieczek z placówek jest tęsknota za domem i rodziną. Z badań wynika, że najważniejszą wartością dla nieletnich jest właśnie rodzina. Ponad 70,0% wychowanków twierdzi, że kontakt z rodziną ułatwia im pobyt w ośrodku. Współpraca rodziców z placówkami niejednokrotnie jest niewystarczająca. Wynika to z wielu czynników, m.in. z braku finansów, odległości, a także z braków chęci ze strony rodziny. Warto dbać i rozwijać kontakty pomiędzy placówką a rodzinami nieletnich, gdyż mogą one pełnić funkcję przeciwdziałającą ucieczkom. Diagnoza środowiska rodzinnego

także może wspomagać proces resocjalizacji. Być może częstsze dawanie przepustek i umożliwienie kontaktu z rodzinami oraz ze środowiskiem otwartym będzie wpływało pozytywnie na proces resocjalizacji, który powinien odbywać się z udziałem społeczeństwa. Należy jednak pamiętać, że zarówno środowisko rodzinne, jak i środowisko lokalne może stanowić czynnik ryzyka dla pozytywnego rozwoju wychowanków MOW. Kontakty te powinny być wspomagane przez kuratorów pracujących w środowisku lokalnym nieletnich oraz pedagogów podwórkowych. Działania te powinny być traktowane systemowo.

Zauważono, że inne wartości są ważniejsze dla dziewcząt, a inne dla chłopców. Poprzez wiedzę dotyczącą najważniejszych wartości dla młodzieży przebywającej w MOW można indywidualnie zaprogramować proces oddziaływań wobec nieletnich, uwzględniając płeć. Może to być istotne w próbie zmiany postaw wychowanków.

Głównymi celami wychowanków jest założenie rodziny oraz zdobycie wykształcenia. Dlatego trzeba pokazywać nieletnim jak powinny wyglądać prawidłowe relacje rodzinne, jak dążyć do zrealizowania tego podstawowego celu, jakim jest założenie rodziny oraz jakie przeszkody mogą utrudnić osiągnięcie tego zamiaru. Również należy pomagać wychowankom w pokonaniu barier związanych z niepowodzeniami szkolnymi i ukazywać im, że nauka to nie tylko pasmo niepowodzeń.

Badania świadczą o tym, że większość nieletnich chętnie lubi spędzać czas uprawiając sport i jest to ich główne zainteresowanie. Z pewnością w oddziaływaniach resocjalizacyjnych trzeba wykorzystać ogromną rolę sportu. Resocjalizacja nieletnich poprzez sport może wpłynąć na poziom efektywności oddziaływań wobec wychowanków. Tylko prawie połowa badanych twierdzi, że oddziaływania dostosowane są do ich oczekiwań. Aby resocjalizacja była skuteczna, oddziaływania opiekuńcze, wychowawcze i terapeutyczne muszą być dostosowane do każdego nieletniego indywidualnie. Choć często bywa to niemożliwe, to należy pamiętać o tej zależności.

Wnioski praktyczne dla organów prowadzących MOW

Bardzo dużym problemem z jakim zmagają się dyrektorzy MOW jest brak opieki medycznej w placówkach. Bardzo często nieletni trafiający do MOW przejawiają zaburzenia zachowania oraz są chorzy na różne choroby. Nieraz uzyskanie specjalistycznej opieki związane jest z długim czasem oczekiwania. Wpływa to niekorzystnie na proces resocjalizacji. Dlatego też należy zapewnić wychowankom MOW opiekę medyczną w placówkach. Szczególnie taka opieka może okazać się przydatna podczas nieuzasadnionych zmian w zachowaniu nieletnich.

Powinno się także pamiętać o licznych problemach rodziców nieletnich. Pomoc w środowisku lokalnym nie może być skierowana wyłącznie do nie-

letnich, ale również do ich rodzin. Badania wskazują, że rodzina jest czynnikiem znaczącym w procesie resocjalizacji wychowanków MOW. Praca z ich rodzinami bywa bardzo ciężka, lecz może pozytywnie wpłynąć na skuteczność oddziaływań korygujących w MOW.

Placówki borykają się również z brakiem specjalistów. Pojawia się tu postulat, że należy zwiększyć liczbę kadry wyspecjalizowanej w zakresie terapii, psychologii i socjoterapii.

W placówkach jest zbyt mało kursów zawodowych oraz profili kształcenia do wyboru. Młodzieżowe ośrodki wychowawcze, ze względu m.in. na brak środków finansowych, mają problemy, aby odpowiedzieć na konkretne zapotrzebowanie rynku pracy. Oferty kształcenia zawodowego w ośrodkach są ograniczone i raczej nie odpowiadają wymogom rynku pracy. Zmiana kształcenia w szkołach wiąże się z zakupem niezbędnego wyposażenia i z dostosowaniem zaplecza. Dla dużej liczby placówek może to być problem nie do rozwiązania. Należy pamiętać, że zwiększenie szans nieletnich na rynku pracy z pewnością może wpływać na efektywność procesu resocjalizacji.

Kadra pedagogiczna badanych placówek narzeka także na zbyt dużą biurokrację instytucji. Zbyt dużo czasu poświęconego na wypełnianie dokumentów przyczynia się do obniżenia skuteczności procesu resocjalizacji w MOW. Zadania te należałoby zmniejszyć do minimum.

Problemem w ocenie wychowawców MOW jest również brak odpowiedniej infrastruktury. Oddziaływania wychowawcze wobec nieletnich w MOW w niektórych przypadkach ograniczone są brakiem odpowiednich pracowni specjalistycznych, czy też obiektów sportowych, co utrudnia oddziaływania wychowawcze. Czasami jest także źle umiejscowiony ośrodek, co sprzyja m.in. ucieczkom. Wiąże się to przede wszystkim z finansami. Jednak jeżeli resocjalizacja nieletnich ma być skuteczniejsza, trzeba również to wziąć pod uwagę. Niewystarczające zabezpieczenie środków finansowych przeznaczonych na MOW ogranicza możliwość doboru odpowiednich form, metod i środków oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich. Ponadto, może to być również czynnik demotywujący kadre pedagogiczną, która narzeka na brak odpowiedniego wynagrodzenia.

Wnioski praktyczne dla rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych i sądów dla nieletnich

Zdarza się, że do ośrodków wychowawczo-resocjalizacyjnych zamiast do ośrodków rewalidacyjno-resocjalizacyjnych trafiają nieletni niepełnosprawni umysłowo. Zła kategoryzacja nieletnich i umieszczenie ich w nieodpowiednich ośrodkach wpływa na niską skuteczność oddziaływań wobec nieletnich, przede wszystkim niedostosowaną do ich potrzeb pomoc. Diagnoza powinna także uwzględniać stopień niedostosowania oraz potencjały i zasoby tkwiące w jednostce.

* * *

Jak widać z przedstawionych badań i wniosków końcowych, przed kadrami pedagogicznymi MOW jest jeszcze wiele zadań. Należy wszakże pamiętać, że niektóre z tych zadań nie są zależne od samych wychowawców. Aby proces resocjalizacji nieletnich był skuteczniejszy, oddziaływania w placówkach powinny być wspierane także z zewnątrz i uwzględniać winny wobec nieletnich wszystkie wskazówki zaproponowane w zakończeniu niniejszej pracy.

The resocializing treatment of juveniles in Youth Education Centre

The subject of publication is the resocializing treatment of juveniles in Youth Education Centre.

The object of scientific examination is process of juvenile resocialization in Youth Education Centres. Expanding this point of sight on this object of examination will be consist the tutors' resocialization activity, and also all phenomena and the processes connected with resocialization in the face of juvenile like the social climate of institution, and also juvenile spending (sojourner) in Youth Education Centres.

The Youth Education Centres in Polish system of juvenile rehabilitations play the very important part. These institutions have character resocializing-educational and resocializing-rehabilitation. Administer over 4000 places for juvenile, which they came into conflict with law.

The theoretical aim this work was projected model of juvenile resocialization. The cognitive aim was recognition of conditionar process of juvenile's resocialization in Youth Education Centre. This aim was reached by examined the method, form and the preventive measures of resocialization influences, competences the pedagogical staff, the social climate as well as the help in making the self dependent the juveniles.

The practical-implemental aim concerns of the knowledge about mechanisms of functioning the process of juvenile's resocialization in Youth Education Centre and improvement in these centres the resocialization work as well as the effectiveness of juvenile resocialization.

728 juveniles, boys and girls, as well as 198 housemasters (educators) made up research group from Youth Education Centres from all Poland. Group juveniles were diverse by age, among 13 and 19 year of life. There were examined 20 institutions from all provinces in Poland except province of Pomorskie.

In these researches it was used the author's questionnaire directed to tutors of institutions as well as their persons under charge, questionnaire to analysis of Education mistakes, the scale to measurement of social climate in Education group in dormitory as well as the individual interview with director of institutions.

The author's questionnaire for wards/pupils consists of 70 questions. Author's questionnaire for tutors/housemasters consists of 62 questions. The next questionnaire tutor's self perception it is technician research in study A. Gurycka. It consists of 34 questions of different relating convictions about education. The majority of questions is definite 7th rank scale described in dichotomous way. The tutor as well as the pupils filled the Scale of Social Climate R. Moos in adaptation the L. Pytka. This tool measures institution's social climate and environments of Education institutions like the penal institute, Education institute or else the reformatories. It consists of 90 questions treating to various aspects social climate, which truth or false stake out tutors and wards during diagnostic research.

The questionnaire of individual interview with director of institution is the additional diagnostic tool. This questionnaire consists of 12 questions relating to work in Youth Education Centre, functioning the institution, effectiveness of resocialization, and also perception juvenile and their parents by directors. The questions contained in questionnaire have the open form.

Publication consists of 5 chapters as well as the final conclusions, list of literature, schedules and the graphs as well as the appendices. At the end there is extensive body of literature exists on the resocialization of juveniles.

The first chapter entitled „From problems of juveniles' resocialization” concerns the history of juvenile resocialization, legal basis of juvenile resocialization in Polish caring-education system, as well as issues of resocialization in pent-up and open environment.

The methodology of own researches is introduced in the second chapter.

The third chapter presents methods of resocialization which they were applied in institution as well as competences of pedagogical persone, social climate what it prevails in examined centres and the organization and effectiveness of personnel's influences in centres in the tutors' opinion.

In fifth chapter presents the organization and effectiveness of personnel's influences in centres in the pupils' opinion.

The conclusions were contained in the next chapter.

ANEKS

KWESTIONARIUSZ ANKIETY DLA WYCHOWAWCÓW

Część I

Poniżej przedstawiono 48 stwierdzeń. W jakim stopniu zgadza się Pani/Pan, bądź nie zgadza z każdym z nich. Proszę wykorzystać następującą skalę do odpowiedzi na każde z pytań:

1 – zdecydowanie zgadzam się, 2 – raczej zgadzam się, 3 – nie mam zdania, 4 – raczej nie zgadzam się, 5 – zdecydowanie nie zgadzam się. Wybraną odpowiedź proszę zaznaczyć krzyżykiem (X).

Nr	Treść stwierdzenia	Odpowiedzi				
		1	2	3	4	5
1	W mojej pracy staram się korzystać z następujących form oddziaływań resocjalizacyjnych:					
	a) terapii behawioralnej					
	b) psychodramy					
	c) socjodramy					
	d) arteterapii					
	e) korzystam z innych form (<i>proszę napisać jakich?</i>)					

Nr	Treść stwierdzenia	Odpowiedzi				
		1	2	3	4	5
2	W mojej pracy staram się korzystać z następujących metod oddziaływań resocjalizacyjnych:					
	a) metody nadawania komunikatów					
	b) metody wzorów osobowych					
	c) metody wyrażania sugestii					
	d) metody doradzania wychowawczego					
	e) metody przekonywania					
	f) metody organizowania doświadczeń					
	g) metody wpływu osobistego					
	h) metody oddziaływania dyscyplinującego					
	i) metody uświadamiania skutków zachowań					
	j) treningu wychowawczego					
	k) korzystam z innych metod (<i>proszę napisać jakich?</i>)					

Nr	Treść stwierdzenia	Odpowiedzi				
		1	2	3	4	5
3	W ośrodku najczęstsze środki oddziaływań resocjalizacyjnych, które są wykorzystywane to:					
	a) nauka szkolna					
	b) nauka pracy (warsztaty)					
	c) rekreacja					
	d) zajęcia oświatowo-kulturalne					
	e) duszpasterstwo					
	f) inne środki oddziaływań (<i>proszę napisać jakie?</i>)					

Stwierdzenia 4–41. W jakim stopniu zgadza się Pani/Pan bądź nie zgadza się, że:

Nr	Treść stwierdzenia	Odpowiedzi				
		1	2	3	4	5
4	formy, metody i środki oddziaływań resocjalizacyjnych są indywidualnie dopasowywane do każdego wychowanka					
5	na każdego wychowanka działają różne formy, metody i środki oddziaływań resocjalizacyjnych					
6	w placówce są wychowankowie, na których żadne formy, metody i środki oddziaływań resocjalizacyjnych nie skutkują					
7	w swoich oddziaływaniach staram się stosować oddziaływania aktywizujące wychowanków (burza mózgów, socjodrama, warsztaty zajęciowe)					
8	uważam, że oddziaływania aktywizujące wychowanków są skuteczniejsze od innych oddziaływań (np. udzielania rad)					
9	jestem autorytetem dla swoich wychowanków					
10	potrafię szybko zdyscyplinować swoich wychowanków					
11	moi wychowankowie często przychodzą do mnie i opowiadają o swoich problemach					
12	mam partnerskie kontakty ze swoimi wychowankami					
13	akceptuję moich wychowanków takimi jakimi są					
14	szanuje prywatność moich wychowanków					
15	jestem życzliwy dla swoich podopiecznych					
16	staram się, aby moi wychowankowie sami zapragnęli się zmienić					
17	pomagam wychowankowi dostrzec to co wartościowe jest w nim lub u jego bliskich					
18	stwarzam nastrój i sytuacje zachęcające do wypowiedzania się moim wychowankom					
19	wierzę, że moi wychowankowie potrafią się zmienić					
20	potrafię odgadnąć potrzeby psychiczne moich wychowanków					
21	poprzez swoje oddziaływania wychowawcze staram się zaspokoić potrzeby psychiczne moich wychowanków					

22	staram się optymalnie organizować czas wolny moich podopiecznych					
23	wychowankowie chętnie uczestniczą w zajęciach pozalekcyjnych					
24	wychowankowie są przyjaźnie nastawieni do wychowawców					
25	uważam, że resocjalizacja nieletnich w ośrodku przynosi oczekiwane skutki					
26	wychowankowie pod wpływem oddziaływań zmieniają się „na lepsze”					
27	wychowankowie traktują pobyt w ośrodku wyłącznie jako karę					
28	rodzice wychowanków współdziałają z placówką					
29	po opuszczeniu placówki wychowankowie są przygotowani do życia w społeczeństwie					
30	jestem zadowolona(y) ze swojej pracy					
31	moja praca daje mi satysfakcję					
32	moja praca jest stresująca					
33	w mojej pracy można się szybko „wypalić się”					
34	moja praca jest trudna					
35	jestem zadowolona(y) z moich zarobków					
36	wierzę w skuteczność mojej pracy					
37	posiadam wystarczającą wiedzę do pracy z osobami zdemoralizowanymi i niedostosowanymi społecznie					
38	ustawicznie biorę udział w różnego rodzaju formach samokształcenia					
39	wiedza jaką wyniosłam(em) ze studiów sprawdza się w praktyce					
40	moja praca daje mi możliwości samorealizowania się					
41	swoją pracę traktuje jako ważną i użyteczną społecznie					

Stwierdzenia 42–48

Nr	Treść stwierdzenia	Odpowiedzi				
		1	2	3	4	5
42	Warunkiem skuteczności resocjalizacji nieletnich jest:					
	a) dobranie odpowiednich form, metod i środków oddziaływań wychowawczych					
	b) kompetencje kadry pedagogicznej					
	c) klimat panujący w placówce					
	d) osobowość wychowanka					
	e) zaangażowanie rodziców					
	f) lepsze wyposażenie warsztatu pracy					
	g) współpraca z innymi wychowawcami					
	h) poprawa warunków lokalowych					
	i) zmiana przepisów prawnych					
	j) poprawa zarobków					
	k) indywidualizacja oddziaływań					
	l) inne (<i>proszę napisać jakie?</i>)					

Nr 43	Treść stwierdzenia	Odpowiedzi				
		1	2	3	4	5
	Najskuteczniejszymi formami oddziaływań resocjalizujących według mnie są:					
	a) terapia behawioralna					
	b) psychodrama					
	c) socjodrama					
	d) arteterapia					
	e) inne (<i>proszę napisać jakie?</i>)					

Nr 44	Treść stwierdzenia	Odpowiedzi				
		1	2	3	4	5
	Najskuteczniejszymi metodami oddziaływań resocjalizujących według mnie są:					
	a) metoda nadawania komunikatów					
	b) metoda wzorów osobowych					
	c) metoda wyrażenia sugestii					
	d) metoda doradzania wychowawczego					
	e) metoda przekonywania					
	f) metoda organizowania doświadczeń					
	g) metoda wpływu osobistego					
	h) metoda oddziaływania dyscyplinującego					
	i) metoda uświadomienia skutków zachowań					
	j) treningu wychowawczego					
	k) metoda samorządu					
	l) inne (<i>proszę napisać jakie?</i>)					

Nr 45	Treść stwierdzenia	Odpowiedzi				
		1	2	3	4	5
	Najskuteczniejszymi środkami oddziaływań resocjalizujących według mnie są:					
	a) nauka szkolna					
	b) nauka pracy (warsztaty)					
	c) rekreacja					
	d) zajęcia oświatowo-kulturalne					
	e) duszpasterstwo					
	f) inne środki (<i>proszę napisać jakie?</i>)					

Nr 46	Treść stwierdzenia	Odpowiedzi				
		1	2	3	4	5
	Głównym elementem indywidualnego programu usamodzielniania się jest pomoc:					
	a) pieniężna					
	b) psychologiczna					
	c) pedagogiczna					
	d) socjalna					
	e) inna pomoc (<i>proszę napisać jaka?</i>)					

Nr 47	Treść stwierdzenia	Odpowiedzi				
		1	2	3	4	5
	Jakie Pana/Pani zdaniem najważniejsze umiejętności powinien posiadać wychowawca?					
	a) umiejętność radzenia sobie w trudnych sytuacjach					
	b) umiejętność radzenia sobie ze stresem					
	c) umiejętność nawiązywania kontaktu z młodzieżą					
	d) umiejętność przystosowania się do zmieniających się warunków pracy					
	e) umiejętność pracy w zespole					
	f) umiejętność podejmowania decyzji					
	g) przygotowanie teoretyczne do pracy					
	h) umiejętność dyscyplinowania					
	i) zdolność samokształcenia					
	j) umiejętność rozwiązywania konfliktów					
	k) umiejętności w zakresie komunikacji interpersonalnej					
	l) umiejętność współpracy z rodzicami wychowanków					
	m) inne umiejętności (<i>proszę napisać jakie?</i>)					

Nr 48	Treść stwierdzenia	Odpowiedzi				
		1	2	3	4	5
	Umiejętności, które Pani/Pan posiada:					
	a) radzę sobie w trudnych sytuacjach					
	b) radzę sobie ze stresem					
	c) nawiązuję kontakt z młodzieżą					
	d) przystosowuję się do zmieniających się warunków pracy					
	e) potrafię pracować w zespole					
	f) umiem podejmować decyzje					
	g) posiadam przygotowanie teoretyczne do pracy					
	h) umiejętność dyscyplinowania					
	i) mam zdolność samokształcenia					
	j) potrafię rozwiązywać konflikty					
	k) posiadam umiejętności w zakresie komunikacji interpersonalnej					
	l) współpracuję z rodzicami wychowanków					
	m) posiadam inne umiejętności (<i>proszę napisać jakie?</i>)					

Część II

Część druga składa się 6 stwierdzeń. Proszę zaznaczyć odpowiedź zgodną z Pani/Pana zdaniem.

Głównymi problemami moich podopiecznych są:

- | | |
|--|---|
| <input type="checkbox"/> a) czyny karalne | <input type="checkbox"/> j) akty wandalizmu w placówce |
| <input type="checkbox"/> b) palenie papierosów | <input type="checkbox"/> k) udział w grupie przestępczej |
| <input type="checkbox"/> c) nadużywanie alkoholu | <input type="checkbox"/> l) destrukcyjne spędzanie czasu wolnego |
| <input type="checkbox"/> d) problemy z nauką | <input type="checkbox"/> m) wykorzystywanie seksualne |
| <input type="checkbox"/> e) agresja | <input type="checkbox"/> n) przedwczesna inicjacja seksualna |
| <input type="checkbox"/> f) przemoc | <input type="checkbox"/> o) uczestnictwo w sektach religijnych |
| <input type="checkbox"/> g) zażywanie narkotyków | <input type="checkbox"/> p) uczestnictwo w subkulturach |
| <input type="checkbox"/> h) ucieczki z placówki | <input type="checkbox"/> r) inne (<i>proszę napisać jakie?</i>) |
| <input type="checkbox"/> i) kradzieże | |

2. Głównymi problemami rodzin wychowanków są:

- | | |
|--|---|
| <input type="checkbox"/> a) ubóstwo ekonomiczne | <input type="checkbox"/> e) przemoc w rodzinie |
| <input type="checkbox"/> b) bezrobocie | <input type="checkbox"/> f) niewydolność wychowawcza |
| <input type="checkbox"/> c) nadużywanie alkoholu | <input type="checkbox"/> g) inne (<i>proszę napisać jakie?</i>) |
| <input type="checkbox"/> d) konflikty z prawem rodzica | |

3. Czy po opuszczeniu placówki wychowankowie mogą skorzystać z wsparcia rodziny?

- TAK NIE

4. Czy po opuszczeniu placówki przez wychowanka wiadomo co się z nim dzieje?

- TAK NIE

5. Z jakich formach samokształcenia korzystał(a) Pan/Pani w ostatnich dwóch latach?

- | | |
|---|--|
| <input type="checkbox"/> a) kursy kwalifikacyjne | <input type="checkbox"/> d) superwizje |
| <input type="checkbox"/> b) warsztaty psychopedagogiczne
(<i>proszę napisać jakie?</i>) | <input type="checkbox"/> e) inne formy doskonalenia zawodowego
(<i>proszę napisać jakie?</i>) |
| | |
| | |
| <input type="checkbox"/> c) stopnie doskonalenia zawodowego
(<i>proszę napisać jakie?</i>) | <input type="checkbox"/> f) czytelnictwo specjalistycznej literatury |
| | <input type="checkbox"/> g) dyskusje w zespołach wychowawczych |
| | <input type="checkbox"/> h) hospitacje wzorcowych zajęć |

6. Problemy, z którymi musi się Pani/Pan zmagać w pracy to:

- | | |
|---|--|
| <input type="checkbox"/> a) zła atmosfera w placówce | <input type="checkbox"/> e) brak możliwości rozwoju |
| <input type="checkbox"/> b) zbyt dużo pracy biurokratycznej | <input type="checkbox"/> f) brak możliwości wykorzystywania |
| <input type="checkbox"/> c) praca przerastająca ludzkie możliwości | wszystkich środków oddziaływań |
| <input type="checkbox"/> d) zbyt dużo zadań organizacyjnych i administracyjnych | <input type="checkbox"/> g) inne (<i>proszę napisać jakie?</i>)
..... |

Część III

Część trzecia kwestionariusza ankiety składa się z ośmiu pytań/poleceń. Proszę Panią/Pana o wyczerpujące odpowiedzi na każde z nich.

1. Proszę wymienić trzy pozytywne cechy, które cenię u siebie w pracy z dziećmi i młodzieżą

.....

2. Proszę wymienić trzy negatywne cechy, które utrudniają mi pracę z dziećmi i młodzieżą

.....

3. Jakie są największe problemy funkcjonowania placówki?

.....

4. Jakie są Twoje oczekiwania w stosunku do wykonywanej pracy?

.....

5. Indywidualny program usamodzielniania się wychowanka obejmuje:

.....

6. W tworzenie indywidualnego programu usamodzielnienia się zaangażowani są:

.....
.....

7. Co wychowankowie najchętniej lubią robić w czasie wolnym?

.....
.....

8. Jak Pani/Pan organizuje czas wolny swoim wychowankom?

.....
.....

KWESTIONARIUSZ ANKIETY DLA WYCHOWANKÓW

Część I

Część pierwsza składa się 20 stwierdzeń. Proszę zaznaczyć odpowiedź zgodną z Twoim zdaniem.

1. Jestem wychowywany przez:

- | | |
|--|--|
| <input type="checkbox"/> obojga rodziców | <input type="checkbox"/> babcię |
| <input type="checkbox"/> mamę | <input type="checkbox"/> dziadka |
| <input type="checkbox"/> tatę | <input type="checkbox"/> ciocię, wujka |
| <input type="checkbox"/> dziadków | <input type="checkbox"/> |

2. Moja mama ma wykształcenie:

- podstawowe
- średnie
- zawodowe
- wyższe

3. Mój tata ma wykształcenie:

- podstawowe
- średnie
- zawodowe
- wyższe

4. Mam brata/siostrę: tak nie

Jeśli tak to proszę podać liczbę posiadanego rodzeństwa:

5. W szkole:

- | | |
|--|---|
| <input type="checkbox"/> nie powtarzałem klasy | <input type="checkbox"/> powtarzałem dwa razy klasę |
| <input type="checkbox"/> powtarzałem raz klasę | <input type="checkbox"/> powtarzałem wielokrotnie klasę |

6. Moim głównym problemem są:

- | | |
|--|---|
| <input type="checkbox"/> popełnione czyny karalne (jakie?)
.....
..... | <input type="checkbox"/> zażywanie narkotyków |
| <input type="checkbox"/> palenie papierosów | <input type="checkbox"/> ucieczki z placówki |
| <input type="checkbox"/> nadużywanie alkoholu | <input type="checkbox"/> kradzieże |
| <input type="checkbox"/> problemy z nauką | <input type="checkbox"/> akty wandalizmu w placówce |
| <input type="checkbox"/> agresja | <input type="checkbox"/> udział w grupie przestępczej |
| <input type="checkbox"/> przemoc | <input type="checkbox"/> wagary |
| | <input type="checkbox"/> inne..... |

7. Czy należysz do jakiejś szczególnej grupy, np. hip-hop, szalikowcy: tak nie

Jeśli tak to do jakiej

8. Które z podanych wartości są dla Ciebie najważniejsze?

- | | |
|------------------------------------|---|
| <input type="checkbox"/> rodzina | <input type="checkbox"/> godność |
| <input type="checkbox"/> przyjaźń | <input type="checkbox"/> honor |
| <input type="checkbox"/> uczciwość | <input type="checkbox"/> lojalność |
| <input type="checkbox"/> szacunek | <input type="checkbox"/> odpowiedzialność |
| <input type="checkbox"/> prawda | <input type="checkbox"/> tolerancja |
| <input type="checkbox"/> wiara | <input type="checkbox"/> pieniądze |
| <input type="checkbox"/> miłość | <input type="checkbox"/> inne..... |
| <input type="checkbox"/> dobro | |

9. Moim celem w życiu jest:

- | | |
|---|---|
| <input type="checkbox"/> założyć rodzinę | <input type="checkbox"/> osiągnąć sukces zawodowy |
| <input type="checkbox"/> zdobyć wykształcenie | <input type="checkbox"/> zarabiać dużo pieniędzy |
| <input type="checkbox"/> mieć satysfakcjonującą pracę | <input type="checkbox"/> inne..... |
| <input type="checkbox"/> mieć dobry samochód | |
| <input type="checkbox"/> mieć mieszkanie, dom | |

10. Moi rodzice:

- | | |
|--|--|
| <input type="checkbox"/> mieli problemy finansowe | <input type="checkbox"/> ojciec miał konflikty z prawem |
| <input type="checkbox"/> byli bezrobotni (ojciec/matka) | <input type="checkbox"/> oboje byli sprawcą przemocy |
| <input type="checkbox"/> nadużywali alkoholu oboje | <input type="checkbox"/> matka była sprawcą przemocy |
| <input type="checkbox"/> nadużywał alkoholu tylko ojciec | <input type="checkbox"/> ojciec był sprawcą przemocy |
| <input type="checkbox"/> nadużywała alkoholu tylko matka | <input type="checkbox"/> moi rodzice nie rozumieli moich potrzeb |
| <input type="checkbox"/> oboje mieli konflikty z prawem | <input type="checkbox"/> inne..... |
| <input type="checkbox"/> matka miała konflikty z prawem | |

11. W czasie wolny najlepiej lubię:

- | | |
|---|--|
| <input type="checkbox"/> słuchać muzyki | <input type="checkbox"/> grać na komputerze |
| <input type="checkbox"/> oglądać filmy | <input type="checkbox"/> brać udział w zajęciach kulturalno-
-oświatowych |
| <input type="checkbox"/> czytać książki | <input type="checkbox"/> brać udział w zajęciach pozalekcyjnych |
| <input type="checkbox"/> uprawiać sport | <input type="checkbox"/> inne |
| <input type="checkbox"/> rozmawiać z koleżankami/kolegami | |
| <input type="checkbox"/> wypoczywać | |

12. Problemami z jakimi muszę zmagać się w ośrodku są (właściwą odpowiedź proszę zaznaczyć „X”):

- | | |
|--|--|
| <input type="checkbox"/> chęć powrotu do domu | <input type="checkbox"/> niechęć do mnie kolegów/koleżanek |
| <input type="checkbox"/> chęć powrotu do kolegów/koleżanek | w ośrodku |
| <input type="checkbox"/> chęć powrotu do dziewczyny/chłopaka | <input type="checkbox"/> chęć bycia na wolności |
| <input type="checkbox"/> wyrwania się z ośrodka | <input type="checkbox"/> inne..... |
| <input type="checkbox"/> nuda panująca w ośrodku | |

13. Czy kontaktujesz się ze swoimi kolegami/koleżankami? Jeśli tak to w jaki sposób?

- tak nie
-

14. Jak często kontaktujesz się ze swoimi kolegami/koleżankami? (właściwą odpowiedź proszę zaznaczyć „X”)

- | | |
|--|--|
| <input type="checkbox"/> kilka razy w tygodniu | <input type="checkbox"/> co dwa miesiące |
| <input type="checkbox"/> raz w tygodniu | <input type="checkbox"/> raz na pół roku |
| <input type="checkbox"/> co dwa tygodnie | <input type="checkbox"/> raz w roku |
| <input type="checkbox"/> raz w miesiącu | <input type="checkbox"/> w ogóle |

15. Czy myślałeś/eś kiedykolwiek o ucieczce z ośrodka? Jeśli tak to dlaczego?

- tak nie
-
-

16. Czy podjąłeś/podjęłaś kiedykolwiek próbę ucieczki z ośrodka? Jeśli tak to dlaczego?

- tak nie
-
-

17. Czy kontaktujesz się ze swoimi rodzicami tak nie

Jeśli tak to w jaki sposób?

- ich wizyty w ośrodku listownie
 rozmowy telefoniczne inne

18. Jak często Twoi rodzice odwiedzają Cię?

- raz w tygodniu raz na pół roku
 co dwa tygodnie raz w roku
 raz w miesiącu w ogóle
 co dwa miesiące

19. Jak często rozmawiasz przez telefon z rodzicami?

- kilka razy w tygodniu raz na pół roku
 raz w tygodniu raz w roku
 co dwa tygodnie w ogóle
 raz w miesiącu

20. Wiem, że po opuszczeniu placówki mogę szukać tu wsparcia

- tak nie

Część II

Poniżej przedstawiono 44 stwierdzenia. W jakim stopniu zgadza się Pani/Pan, bądź nie zgadza z każdym z nich. Proszę wykorzystać następującą skalę do odpowiedzi na każde z pytań:

1 – zdecydowanie zgadzam się, 2 – raczej zgadzam się, 3 – nie mam zdania, 4 – raczej nie zgadzam się, 5 – zdecydowanie nie zgadzam się. Wybraną odpowiedź proszę zaznaczyć krzyżykiem (X).

Nr	Treść stwierdzenia	Odpowiedzi				
		1	2	3	4	5
1	chętnie uczestniczę w zajęciach pozalekcyjnych					
2	w ośrodku jest mało zajęć do wyboru					
3	czas wolny organizowany przez wychowawców jest dostosowany do moich potrzeb					

4	zajęcia w ośrodku nie pozwalają mi rozwijać moich zainteresowań					
5	uważam, że w ośrodku nauczyłem/łam się dużo dobrych rzeczy					
6	pobyt w ośrodku dał mi szansę zmiany „na lepsze”					
7	wychowawcy starają się dostosować oddziaływania w placówce wobec mnie					
8	w ośrodku jestem otoczony opieką przez wychowawców					
9	w ośrodku czuję się bezpiecznie					
10	w ośrodku czuje się akceptowany(a)					
11	w ośrodku panuje przyjazna atmosfera					
12	wychowawcy rozumieją mnie					
13	potrafię sprostać wymaganiom stawianym przez wychowawców					
14	wychowawcy ograniczają moją aktywność					
15	wychowawcy nagradzają mnie za poprawne zachowanie					
16	wychowawcy karzą mnie za złe zachowanie					
17	wychowawcy częściej używają nagród niż kar					
18	jestem kontrolowany przez swoich wychowawców					
19	w placówce uczę się panować nad własnymi emocjami i zachowaniem					
20	pobyt w placówce pozwolił mi zrozumieć dlaczego popadłem(am) w problemy					
21	wiem, że to czego nauczę się w placówce pomoże mi uniknąć kłopotów w przyszłości					
22	w placówce uczę się rzeczy, które pomogą mi normalnie funkcjonować w społeczeństwie					
23	pobyt w placówce daje mi szansę na poprawę przyszłości					
24	w placówce uczę się rzeczy przydatnych w codziennym życiu					
25	pobyt w placówce traktuje jedynie jako karę					
26	wśród wychowawców są tacy, których darzę autorytetem					
27	mogę o swoich problemach porozmawiać z wychowawcą					
28	mam partnerskie (koleżeńskie) kontakty ze swoimi wychowawcami					
29	moi wychowawcy akceptują mnie takim jakim jestem					
30	wychowawcy szanują moją prywatność					
31	moi wychowawcy są życzliwi wobec mnie					

32	dzięki wychowawcą wiem, że mogę się zmienić					
33	moi wychowawcy wiedzą czego potrzebuję					
34	wychowawcy są przyjaźnie nastawieni do mnie					
35	lubię swoich wychowawców					
36	szanuję moich wychowawców					
37	jeśli mam problem to mogę liczyć na pomoc wychowawców w rozwiązaniu go					
38	nie mówię o swoich problemach wychowawcom					
39	z moimi problemami dzielę się jedynie z koleżankami/kolegami					
40	pod wpływem moich kolegów/koleżanek popełniam rzeczy głupie					
41	moi koledzy/koleżanki nie chcą zmienić się „na lepsze”					
42	kontakty z rodzicami ułatwiają mi pobyt w ośrodku					
43	moi rodzice wierzą, że potrafię się zmienić					
44	moi rodzice pomogą mi po wyjściu z ośrodka					

Część III kwestionariusza ankiety składa się z sześciu pytań/poleceń. Proszę Panią/Pana o wyczerpujące odpowiedzi na każde z nich.

1. Czy posiadasz swoje zasady? Jeśli tak to jakie?

.....

2. W jaki sposób chcesz osiągnąć cele?

.....

3. Czym się interesujesz?

.....

4. Najbardziej podobają mi się zajęcia (proszę wymienić jakie?)

.....

5. Najważniejszymi rzeczami jakich nauczyłam(em) się w placówce są:

.....

2. Gdy sprawdzasz (kontrolujesz) spełnianie przez (X) wymagań, jaki stopień szczególności (dokładności) uważasz za właściwy?

bardzo 1 2 3 4 5 6 7 bardzo
szczegółowa ogólnikowa

3. Czy przy ocenie wykonania zadania przez (X) formułujesz więcej ocen pozytywnych, czy więcej negatywnych?

więcej 1 2 3 4 5 6 7 więcej
pozytywnych negatywnych

4. Jak silnie podkreślasz swoje wymagania i zapowiedź kary, by (X) był(a) posłuszny(a)?

bardzo 1 2 3 4 5 6 7 bardzo
silnie słabo

5. Czy zdarza Ci się mieć poczucie, że coś Ci grozi ze strony (X), że przeszkadza Ci on(a) w realizacji Twoich potrzeb, chęci, zamierzeń?

bardzo 1 2 3 4 5 6 7 nigdy
często

6. Czy jesteś zmuszony(a) wobec (X) wykazywać swoją siłę, przewagę?

nigdy 1 2 3 4 5 6 7 często

7. Jeżeli (X) wyprowadza Cię z równowagi, to najskuteczniejsze jest (podkreśl właściwe Twoim zdaniem rozwiązanie, ewentualnie przy literze „j” wpisz inne, lepsze rozwiązanie):

- | | |
|---------------|------------------------|
| a) nakrzyczeć | f) wytargać za ucho |
| b) ironizować | g) popukać się w głowę |
| c) dać klapsa | h) popchnąć |
| d) obrazić | i) zwymyślać |
| e) lekceważyć | j) |

8. Czy w toku wychowania (X) jest dużo takich spraw, które wymagają tzw. silnej ręki, aby wywołać w nim (niej) lęk przed karą i nieposłuszeństwem?

bardzo dużo 1 2 3 4 5 6 7 nie ma

9. Czy (X) wykonuje dużo czynności zbędnych, według Ciebie niepotrzebnych?

bardzo dużo	1	2	3	4	5	6	7 nie wykonuje w ogóle takich czynności
----------------	---	---	---	---	---	---	---

10. Jeżeli uważasz, że (X) wykonuje czynności zbędne, to wymień kilka z nich:

.....

11. Jak się zachowujesz wtedy, gdy (X) wykonuje czynności według Ciebie zbędne (podkreśl Twoje zachowanie w takich sytuacjach – możesz podkreślić kilka lub przy literze „h” wpisać takie zachowanie, którego tu nie wymieniono).

- | | |
|---|---|
| a) zabraniasz, karzesz | e) pokazujesz, jak to lepiej zrobić |
| b) przerywasz mu (jej) tę czynność | f) zachęcasz, aby kontynuował(a) to,
co robi |
| c) krytykujesz, dajesz inne zadanie | g) nie przeszkadzasz, starasz się zrozumieć |
| d) tłumaczysz, że to nie ma sensu,
zwracasz jego (jej) uwagę w innym
kierunku | h) |

12. Czy pozostawiasz (X) dużo czasu na takie działanie, które podejmuje lub może podjąć z własnej inicjatywy?

bardzo dużo czasu	1	2	3	4	5	6	7 bardzo mało czasu
----------------------	---	---	---	---	---	---	------------------------

13. Co jest korzystniejsze dla rozwoju (X) wówczas, gdy nie można tego z sobą pogodzić:

wykonywanie poleceń wychowawcy	1	2	3	4	5	6	7 kierowanie się własną inicjatywą
--------------------------------------	---	---	---	---	---	---	--

14. Czy wolisz w kontakcie z (X) utrzymać dystans, czy bliskość?

raczej dystans	1	2	3	4	5	6	7 raczej bliskość
----------------	---	---	---	---	---	---	----------------------

23. Czy dobrym sposobem na uniknięcie konfliktu z (X) jest rezygnacja ze stawianych jemu (jej) zadań, wymagań?

raczej tak 1 2 3 4 5 6 7 raczej nie

24. Czy (X) czasami odczuwa, że nie wiesz, jak sobie z nim (nią) poradzić?

raczej tak 1 2 3 4 5 6 7 raczej nie

25. Zaznacz swoją odpowiedź kółkiem w odpowiednim miejscu na podanej poniżej skali:

wolę chwilowy konflikt z (X) niż nieposłuszeństwo	1	2	3	4	5	6	7	wolę rezygnację z wymagań niż nawet chwilowy konflikt z (X)
---	---	---	---	---	---	---	---	--

26. Gdy ma trudności z wykonaniem zadań szkolnych czy domowych, to:

nie wtrącam się 1 2 3 4 5 6 7 zastępuje w pracy

27. W wychowaniu Twojego wychowanka nie wolno:

narażać go na przykrości 1 2 3 4 5 6 7 musi sam wiele doświadczyć

28. Zdarza się, że jedynym wyjściem z sytuacji jest wykonanie pracy za (X)

bardzo często 1 2 3 4 5 6 7 bardzo rzadko

29. Wybierz właściwe według Ciebie stwierdzenia (podkreśl):

Wychowanek, o którym pisze, jest tak mało odporny psychicznie, że trzeba go ciągle chronić.

Wychowanek, o którym pisze, nie jest wcale taki słaby, jak się wydaje, nie można mu usuwać każdej przeszkody spod nóg.

30. (X) musi zawsze czuć, że jest ośrodkiem Twoich dążeń i zainteresowań:

stanowczo tak 1 2 3 4 5 6 7 stanowczo nie

31. (X) jest narażony(a) na wiele różnych niebezpieczeństw i musisz stale go (ją) chronić:

stanowczo tak 1 2 3 4 5 6 7 stanowczo nie

32. Pragnę, by (X) był(a) idealny(a), lepszy(a) od innych:

stanowczo tak 1 2 3 4 5 6 7 stanowczo nie

33. (X) ma same zalety, a jeśli nawet ma wady, to godzę się z tym, bo to mój wychowanek:

stanowczo tak 1 2 3 4 5 6 7 stanowczo nie

34. Bez względu na to, co sądzą inni o (X) jest to mój uczeń i bez względu na jego (jej) wady będę go (jej) bronić przed krytyką i konsekwencjami:

stanowczo tak 1 2 3 4 5 6 7 stanowczo nie

Skala Klimatu Społecznego (SKS) R. Moosa w adaptacji L. Pytki

INSTRUKCJA

Oto 90 ponumerowanych stwierdzeń, dotyczących rozmaitych problemów życia społecznego w zakładzie (ośrodku). Oceń prawdziwość każdego z nich, zaznaczając przy każdym określeniu „tak”, jeśli uznasz je za prawdziwe lub zaznaczając „nie”, jeśli uznasz je za fałszywe.

1. Wychowankowie są dumni ze swojej grupy tak nie
2. Wychowawcy mają zbyt mało czasu, aby indywidualnie (oddzielnie) zajmować się wychowankami tak nie
3. Wychowankowie są zachęceni do okazywania swoich uczuć tak nie
4. Wychowawcy uwzględniają uwagi wychowanków tak nie

5. Wychowankowie oczekują pomocy od wychowawców w rozwiązywaniu własnych problemów tak nie
6. Mało uwagi zwraca się tutaj na plany życiowe wychowanków tak nie
7. Wychowawcy starają się, aby w grupie był porządek tak nie
8. Wychowawcy czasami się kłócą tak nie
9. Wychowankowie muszą przestrzegać regulaminu tak nie
10. Wychowankowie naprawdę starają się być lepsi tak nie
11. Wychowawcy interesują się losami wychowanków, którzy opuścili już zakład (ośrodek) tak nie
12. Wychowankowie starają się ukryć własne uczucia przed wychowawcami tak nie
13. Od wychowanków oczekuje się, aby uzyskiwali coraz wyższe pozycje (znaczenie) w swojej grupie tak nie
14. Wychowankowie są zachęcani do planowania swego życia tak nie
15. Wychowankowie rzadko rozmawiają ze sobą o swych problemach tak nie
16. Pomieszczenia internatu są często zaniedbane tak nie
17. Jeśli program zajęć zostanie zmieniony, ktoś z wychowawców wyjaśnia, dlaczego tak się stało tak nie
18. Wychowawcy mogą być krytykowani przez wychowanków w ich obecności tak nie
19. Wychowankowie z mojej grupy pomagają sobie tak nie
20. Wychowawcy pomagają nowym wychowankom w przyzwyczajaniu się do życia w grupie tak nie
21. Wychowawcy i wychowankowie mówią to, co o sobie myślą tak nie
22. Wychowawcy pozwalają wychowankom na małą samodzielność tak nie
23. Wychowawcy zachęcają do nowatorskiego działania tak nie
24. O sprawach osobistych zawsze można tu mówić śmiało tak nie
25. Moja grupa wygląda na zaniedbaną tak nie
26. Gdy wychowanek przychodzi pierwszy raz do grupy, ktoś oprowadza go po zakładzie i pokazuje mu, jak tu się żyje tak nie
27. Jeśli ktoś nie przestrzega zasad współżycia, może być przeniesiony do innej grupy tak nie
28. W naszym zespole jest mało życia grupowego tak nie
29. Sprawniejsi wychowankowie pomagają słabszym kolegom tak nie
30. Wychowankowie mówią swobodnie o tym, co naprawdę myślą o zakładzie tak nie
31. Wychowankowie mają okazję mówić o tym, co tu się dzieje tak nie
32. Za mały nacisk kładzie się na to, co wychowankowie będą robić po wyjściu z zakładu tak nie
33. Dyskusje w grupie dotyczą problemów osobistych wychowanków tak nie
34. Moja grupa jest bardzo dobrze zorganizowana tak nie
35. Wychowawcy zbyt często zmieniają decyzje tak nie

36. Wszystkie decyzje dotyczące grupy są podejmowane przez wychowawców, a nigdy przez wychowanków tak nie
37. Wychowankowie starają się robić tu wszystko jak najlepiej tak nie
38. Wychowankowie rzadko sobie pomagają tak nie
39. Gdy wychowankowie potrzebują rady lub pomocy, nigdy o tym nie mówią personelowi tak nie
40. Wychowawcy zniechęcają do krytykowania tak nie
41. Wychowawcy bardziej dbają o dobre samopoczucie wychowanków niż o ich problemy praktyczne (życiowe) tak nie
42. Wychowawcy starają się zrozumieć wychowanków tak nie
43. Czasami w grupie panuje duży bałagan tak nie
44. Wychowawcy udzielają pochwał za dobre sprawowanie tak nie
45. Wychowawcy rzadko karzą wychowanków przez zakazywanie czegoś tak nie
46. W mojej grupie mało jest zajęć angażujących wszystkich tak nie
47. Wychowawcy robią wszystko, aby pomóc wychowankom tak nie
48. Wychowankowie uważają na to, co mówią, gdy wychowawca jest w pobliżu tak nie
49. Wychowawcy zachęcają wychowanków do samodzielnej organizacji czasu wolnego tak nie
50. W mojej grupie kładzie się nacisk na uczenie się nowych rodzajów prac potrzebnych w życiu tak nie
51. Wychowankowie bardzo rzadko pytani są przez wychowawców o ich problemy (osobiste i życiowe) tak nie
52. Wielu wychowanków ma zaniedbany wygląd tak nie
53. Jeśli wychowanek nie przestrzega zasad i nie wykonuje poleceń, dobrze wie, co go za to czeka tak nie
54. Wychowawcy nie przesadzają z dyscypliną i rygorem w grupie tak nie
55. Mało jest tu rzeczy, którymi można się interesować tak nie
56. Wychowawcy uczestniczą w pracach wychowanków tak nie
57. Jeśli wychowankowie się pokłócą, nie mówią o tym wychowawcy tak nie
58. Wychowawcy rzadko ulegają żądaniom wychowanków tak nie
59. Od wychowanków oczekuje się, że będą pracować nad osiągnięciem własnych celów tak nie
60. Wychowawcy zniechęcają do rozmów o seksie tak nie
61. Wszystkie zajęcia w grupie są bardzo dokładnie planowane tak nie
62. Wychowankowie w tym zakładzie (ośrodku) czują się dobrze tak nie
63. Jeśli wychowankowie się pokłócą, będą mieli do czynienia z wychowawcą tak nie
64. Dyskusje w naszej grupie są bardzo interesujące tak nie
65. Personel ma mało czasu, aby cokolwiek doradzać wychowankom tak nie

66. Trudno powiedzieć, jak wychowankowie czują się we własnej grupie
 tak nie
67. Wychowankowie są zachęcani do niezależności i samodzielności tak nie
68. Dość często w naszej grupie próbuje się nowych metod wychowania
 tak nie
69. Wychowawcy starają się pomóc wychowankom w zrozumieniu samych siebie
 tak nie
70. Wychowankowie nie zawsze są uprzedzani o terminie spotkań z kierownikiem internatu lub dyrektorem zakładu tak nie
71. Wychowankowie nigdy nie wiedzą, kiedy zostaną wezwani „na rozmowę”
 tak nie
72. Wychowawcy systematycznie kontrolują wychowanków tak nie
73. Wychowankowie nie robią niczego sami dopóty, dopóki wychowawca ich o to nie poprosi tak nie
74. Wychowawcy zachęcają wychowanków do wspólnych zajęć tak nie
75. W naszej grupie uważa się, że sprzeczki są czasami potrzebne tak nie
76. W naszej grupie nie ma samorządu tak nie
77. Przed opuszczeniem zakładu należy przedstawić swe plany życiowe tak nie
78. Wychowankowie z dużymi oporami rozmawiają o swym życiu seksualnym
 tak nie
79. Wychowawcy są wzorem schludności i porządku tak nie
80. Wychowankowie nigdy nie wiedzą, kiedy zostaną przeniesieni gdzie indziej (do innej grupy czy zakładu) tak nie
81. Czasami można się zwracać do wychowawcy mniej oficjalnie tak nie
82. Wychowankowie w mojej grupie są naprawdę zaprzyjaźnieni tak nie
83. Wychowawcy wiedzą, czego chcą wychowankowie tak nie
84. Wychowankowie dość rzadko się kłócą ze sobą tak nie
85. Wychowankowie są zachęcani do samodzielnych decyzji tak nie
86. Za mało uwagi zwraca się tutaj na problemy praktyczne tak nie
87. Wychowankowie nie mogą otwarcie dyskutować o swych problemach
 tak nie
88. Wychowankowie rzadko nie przychodzą na umówione spotkanie z personelem
 tak nie
89. Wychowankowie wiedzą, kiedy kierownik lub dyrektor przyjdzie „na grupę”
 tak nie
90. Wychowawcy nadmiernie wtrącają się w intymne sprawy wychowanków
 tak nie

KWESTIONARIUSZ WYWIADU DLA DYREKTORÓW

1. Proszę powiedzieć, czemu Pani/Pan podjął pracę w młodzieżowym ośrodku wychowawczym?
.....
.....
2. Czy praca w ośrodku jest pracą ciężką i wyczerpującą?
.....
.....
3. Jaka młodzież trafia do ośrodka? Z jakimi problemami?
.....
.....
4. Z jakich rodzin wywodzi się młodzież przebywająca w ośrodku?
.....
.....
5. Czy rodzice nieletnich współpracują z ośrodkiem?
.....
.....
6. Na czym polega plan usamodzielniania się wychowanków?
.....
.....
7. Czy wychowankowie mogą skorzystać z pomocy ośrodka po opuszczeniu go?
.....
.....
8. Jakie są główne problemy funkcjonowania ośrodka?
.....
.....
9. Co według Pani/Pana powinno zostać zmienione w funkcjonowaniu ośrodka?
.....
.....

10. Jak postrzega Pani/Pan skuteczność resocjalizacji nieletnich?

.....
.....

11. Od czego zależy skuteczność resocjalizacji nieletnich?

.....
.....

12. Czy wierzy Pani/Pan w zmianę postaw swoich wychowanków?

.....
.....

METRYCZKA

1. Wiek _____ lat.

2. Płeć:

a) mężczyzna

b) kobieta

3. Staż pracy: _____ lat

4. Staż pracy na stanowisku kierowniczym _____

5. Rok uzyskania dyplomu _____

Spis rycin

Rycina 1. Model oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich umieszczonych w placówkach	71
Rycina 2. Rozmieszczenie młodzieżowych ośrodków wychowawczych	79

Spis tabel

Tabela 1. Przyczyny zastosowania środka wychowawczego w postaci umieszczenia w MOW	54
Tabela 2. Wykaz placówek MOW, w których przeprowadzono badania	77
Tabela 3. Wiek badanych wychowanków	78
Tabela 4. Wykaz badanych placówek MOW z liczbą wychowawców	80
Tabela 5. Formy oddziaływań resocjalizacyjnych wykorzystywanych przez kadre pedagogiczną MOW	81
Tabela 6. Wykorzystanie metody arteterapii a wiek wychowawców	82
Tabela 7. Rodzaje metod oddziaływań resocjalizacyjnych wykorzystywanych w MOW	83
Tabela 8. Środki oddziaływań resocjalizacyjnych wykorzystywanych w MOW	84
Tabela 9. Kategorie błędów „zimnych”	90
Tabela 10. Kategorie błędów „ciepłych”	91
Tabela 11. Wymiar systemu organizacyjnego w MOW	93
Tabela 12. Wymiar rozwoju osobistego w MOW	94
Tabela 13. Wymiar stosunków interpersonalnych w MOW	95
Tabela 14. Wiek badanych wychowawców	98
Tabela 15. Staż pracy kadry pedagogicznej	99
Tabela 16. Płeć a zjawisko wypalenia zawodowego	100
Tabela 17. Zaspokojenie potrzeb psychicznych wychowanków a płeć wychowawców	104
Tabela 18. Ocena warunków skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych w opinii kadry pedagogicznej (w %)	111
Tabela 19. Wykształcenie rodziców nieletnich	116

Tabela 20. Deklarowane formy spędzania czasu wolnego wychowanków MOW a płeć	124
Tabela 21. Ocena oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych w MOW	129
Tabela 22. Obraz wychowawcy MOW w opinii nieletnich	134
Tabela 23. Postrzeganie przez nieletnich pobytu w ośrodku w kategoriach przydatności po powrocie do społeczeństwa	137
Tabela 24. Częstotliwość wizyt rodziców w ośrodku	139

Spis wykresów

Wykres 1. Umiejętności zawodowe jakie powinien posiadać wychowawca w ocenie kadry pedagogicznej (w %)	86
Wykres 2. Samoocena umiejętności zawodowych kadry pedagogicznej (w %)	87
Wykres 3. Wyniki pomiaru podskal klimatu społecznego	95
Wykres 4. Formy doskonalenia zawodowego wychowawców (w %)	102
Wykres 5. Sprawowanie opieki nad wychowankami umieszczonymi w MOW (w %)	114
Wykres 6. Problemy nieletnich przebywających w MOW (w %)	117
Wykres 7. Wartości, którymi charakteryzują się wychowankowie (w %)	122
Wykres 8. Ocena pobytu i zajęć w ośrodku (w %)	127
Wykres 9. System wychowawczy w opinii nieletnich (w %)	128
Wykres 10. System kar i nagród (w %)	128
Wykres 11. Ocena oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych w MOW (w %)	133
Wykres 12. Ocena przez wychowanków przydatności oddziaływań resocjalizacyjnych w MOW (w %)	136
Wykres 13. Formy kontaktu rodziców z nieletnimi (w %)	138
Wykres 14. Problemy rodziców nieletnich (w %)	141

„Problematyka resocjalizacji nieletnich ma doniosłe znaczenie z wielu względów. Nadrzędnym jest niewątpliwie możliwość przywrócenia młodych ludzi o skłonnościach przestępczych do uczciwego życia w społeczeństwie; uczynienie z nich dojrzałych i pełnowartościowych obywateli. Już ten fakt wydaje się przesądzać o dużej randze prezentowanych w opiniowanej książce treści.

[...] Na podkreślenie zasługują interpretacje uzyskanych wyników oraz odwoływanie się do wcześniej przeprowadzonych badań. Dużym atutem treści zawartych w recenzowanej książce jest też objęcie diagnozą zarówno kadry pedagogicznej, jak i wychowanków, co sprawia, że uzyskany obraz analizowanych zjawisk jest bardziej kompletny”.

[z recenzji prof. dr. hab. Wiesława Sikorskiego]

„Problem resocjalizacji nieletnich jest niesłychanie ważny, nie tylko w Polsce, ale także w całej Europie i państwach pozaeuropejskich. Podjęta w książce tematyka jest jak najbardziej aktualna i dotyczy problemów, z którymi współczesne społeczeństwo zmaga się na co dzień.

Problematyka podjęta przez Autora wpisuje się w nurt pedagogiki resocjalizacyjnej. Przedłożona praca dotyczy obszaru, który jest ważny i pożądanym z punktu widzenia pedagogów, wychowawców oraz tych osób, które działają na rzecz dzieci i młodzieży. Na szczególne wyróżnienie zasługuje wnikliwa analiza wyników badań, a także przedstawienie wniosków praktycznych.

[...] Podsumowując książka dr. Sławomira Śliwy jest bardzo interesującą pozycją dla teoretyków i praktyków zajmujących się zagadnieniem resocjalizacji. Publikacja dostarcza wielu bardzo interesujących wyników przydatnych w pracy z nieletnimi”.

[z recenzji prof. dr. hab. Jerzego Szczerbiaka]